SIGISMUNDI STORCHENAU,

IN

ACADEMIA VINDOBONENSI

LOGIC. ET METAPH.

PROFESSORIS PUB. ORD.

INSTITUTIONES

METAPHYSICÆ

IN IV. LIBROS DISTRIBUTÆ.

LIBER IV.

EDITIO ALTERA

AB AUCTORE EMENDATA.

VENETIIS,

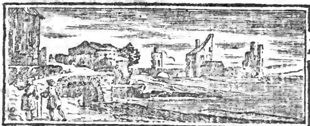
APUD FRANCISCUM PITTERI.

MDCCLXXV.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVIL.

PROLEGOMENON

IN

THEOLOGIAM

NATURALEM.

§. I.

Heologia, λογος περι τυ θεϋ; ſcientia Dei, ſive eorum, quæ Deo conveniunt, recte dicitur. Porro multorum, quæ in Deo inſunt, cognitionem ſolius rationis ope conſequi poſſumus; aliorum non item, quæ, quia naturalem intelligentiæ vim exſuperant, Dei ipſius duntaxat admotu, ac ſignificatione cognoſci a nobis queunt. Inde duplex oritur theologia altera *naturalis*; altera *revelata*: hanc, quod ad philoſophiam non pertinet, aliis relinquens, illam ſolam pertractabo. Quid theologia, & quotuplex?

Schol. Nobiliſſima hæc philoſophiæ pars a veteribus non modo parum exculta, ſed & turpiſſimis ineptiis, ac abſurdiſſimis fabulis corrupta fuit. Alia ipſis erat μυθικη, ſeu *fabuloſa*, alia πολιτικη, ſeu *civilis*: in illa poetæ Deorum natales, conjugia, progeniem, impe-

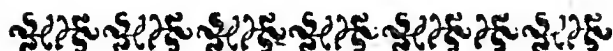
ria, res gestas, & ipsa quoque flagitia descripserunt; in hac tradebantur, quæ de Deorum gentilium cultu consuetudine recepta, ac legibus sancita fuerunt.

Quæ ejus partes? II. Quæcumque de natura Dei rationis adminiculo novimus, vel ad essentiam, & existentiam, vel ad attributa, vel ad operationes, vel ad gravissimam, quæ inde enascitur, obligationem vera ipsum religione colendi pertinent: quare theologia omnis in quatuor partes rite distribuitur, quas ego totidem sectionibus complectar.

Quæ præstantia? SCHOL. Ut de disciplinæ hujus dignitate, ac præstantia copiosius dissseram, non est necesse: nec quisquam est, qui non perspiciat, nihil ad immortalis animi cultum; nihil ad rectam morum conformationem, a qua non singulorum modo, sed totius etiam reipublicæ salus pendet; nihil ad profligandos impiorum philosophorum errores conducere magis, ac studiosam divinorum attributorum meditationem. Audi Senecam: „ Quantum, inquit, „ inter philosophiam interest, Lucili virorum „ optime, ad ceteras artes, tantum interesse „ exsistimo in ipsa philosophia inter illam partem, quæ ad homines, & hanc, quæ ad „ Deos spectat. Altior est hæc, & animosior; multum permisit sibi; non fuit oculis „ contenta; majus esse quiddam suspicata est, „ ac pulchrius, quod extra conspectum natura „ posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum, & hominem. „ Altera docet, quid in terris agendum sit; „ altera, quid agatur in cælo. Altera errores „ nostros discutit, & lumen admovet, quo „ discernantur ambigua vitæ: altera multo „ hanc caliginem, in qua volutamur, excedit, & e tenebris ereptos illo perducit, „ un-

Præf. nat. quæst.

,, unde lucet. - - - Nisi ad hæc admitterer,
,, non fuerat operæ pretium nasci. Quid enim
,, erat, cur in numero viventium me positum
,, esse gauderem? an ut cibos, & potiones percolarem? - - - Detrahe hoc inæstimabile
,, bonum: non est vita tanti, ut sudem,
,, ut æstuem. O quam contemta res est homo, nisi supra humana se erexerit! - - -
,, Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam,
,, & in meliorem transcribi sortem? ,,

SECTIO I.

DE

ESSENTIA, AC EXSITENTIA DEI.

§. III.

Quid Dei nomine intelligendum?

Dei nomine intelligimus ens necessarium, æternum, immensum, infinita intelligentia, sapientia, bonitate, potentia, aliisque omnibus possibilibus perfectionibus præditum, quod totum hoc universum ex nihilo procreavit, illudque conservat, ac providentissime administrat.

SCHOL. Descriptio hæc est, non definitio ad leges logicas exacta: illam tamen attuli, ut primum palam fiat, qualem Deum admittere oporteat; callidi siquidem sunt ejus hostes, dumque vel maxime Deum verbis profitentur, re tollunt; quod quidem imprimis tristissimis Spinozæ, ac Hobbesii exemplis patuit.

Quæ se-ctionis summa? IV. Verum scientifica methodo progredienti incumbit essentiam ab attributis separare, atque prolata definitione Dei nominali, in quo ipsa sita sit, constituere: quare istud primo loco præstabo; tum vero, præmissis quibusdam de atheismo notionibus, ipsam Dei exsistentiam triplicis generis, ut vulgo solet, argumentis, metaphysicis nimirum, physicis, & moralibus demonstrabo. Atque hæc est sectionis summa.

CAPUT I.

De Essentia Dei, & Atheismo.

Quid Deus, ac ejus essentia? V. *Deus* est ens necessarium, atque in hac exsistendi necessitate metaphysica ejus essentia constituenda videtur; hæc enim primo concipitur, & omnium ceterarum proprietatum radix, ac fundamentum est (ont. §. 45.), ut deinceps apparebit.

SCHOL. Metaphysica ajo; physicam siquidem essentiam constituunt omnia ea, quæ ad realem Dei naturam pertinent, quæ collectione omnium possibilium perfectionum absque ullo limite absolvuntur, (conf. ont. §. 46. sch.). Inde vero hæc duo consequuntur: primum, nequaquam asseri Deum adæquata a nobis notione comprehendi posse; dein quæstionem hanc pure philosophicam esse, ac proprietatem duntaxat unam aliquam quæri, ex qua reliquæ legitime ratiocinando concludantur. Quare mirum non est, non omnes hac in re philosophos consentire; prout nimirum sub alio respectu Deum considerant, atque aliter ratiocinia contexunt, ita aliam essentiam nominalem Dei statuunt; sic qui cum Boehmio Deum ut

ut spiritum infinitum contemplantur, ejus essentiam in vi infinita reponunt. Ego tamen omnino opinor, sub notione entis necessarii planissima via & Dei exsistentiam, & cetera ejus attributa demonstrari, quod mox experientia testabitur.

VI. *Atheus* est, cui exsistentia Dei aut ignota, aut saltem certa non est; sique id fiat ob ignorationem duntaxat, *negativus*: si vero quis eam positivis rationibus negare, aut in dubium vocare audeat, *positivus* dicicitur; hinc patet, quid *atheismus* sit. Quid Atheus & quotuplex?

VII. Atheismus porro negativus vel *vincibilis* est, vel *invincibilis*; illud, cum ignorantia hæc dispelli potest: hoc, cum non potest. Similiter atheismus positivus aut *theoreticus* est, & in errore intellectus fundatur; aut *practicus*, qui se in mores duntaxat, vitæque rationem diffundit; cum nimirum ita vivitur, ac si nullus Deus, nullus scelerum vindex exsisteret.

Schol. Infantes, aut perpetuo amentes invincibiliter Deum ignorant; contra in adultis ratione utentibus ignorantia Dei esse nequit nisi vincibilis; ad eam enim dispellendam facillimo solum ratiocinio e contemplatione rerum creatarum ducto opus est: quin fieri nequit, ut homo, cum contra rationis præscriptum agit, ac tacita conscientiæ voce culpæ admissæ accusatur, Dei sub notione supremi legislatoris non recordetur, quod philosophi morales docent, vide P. Steinkellner. Practicorum atheorum omni ætate magnus fuit numerus; at num etiam theoretici quidam revera exstiterint, in dubium jure vocari potest: nam etsi ex antiquioribus Prodicus, Ceus, Evehemerus, Critias, Protagoras, Abderites, Diagoras Melius, Theodorus Cyrenaicus a Sexto Empirico enu- *Instit. phil. mor. vol. 1. p. c. 6.*

merentur; etsi deinde recentius quoque his accenseri soleant Lucilius Vanini, Spinoza, Tolandus, Hobbesius, persuadere tamen mihi non possum eos in animo id sensisse, quod ore profitebantur. Nimis aperta est hæc veritas, & invitis quoque oculos mentis perstringit: quare qui eam inficiantur, non tam intellectus errore, quam voluntatis vitio laborare censendi sunt, quod ipse Rousseavius (*a*) clare profitetur. Cudvvorthus (*b*) omnes eos in atheis habendos esse contendit, qui præter materiam quidpiam exsistere, atque adeo primam caussam hujus universitatis naturam esse intelligentia, & ratione præditam inficiantur. Hos porro ad quatuor classes reduci posse putat; qui enim solam materiam exsistere statuunt, vel eam prorsus inertem, ac omni vita vacuam; vel vero *fictrice* quadam, ac *seminante* vita præditam docent: illi rursus vel formas quasdam, ac qualitates materiæ internas in subsidium vocant, quo corporum ortum, ac interitum explicent, vel atomos, varias figuras, & motum fortuitum asciscunt; hi vel vitam illam *genitricem* toti materiæ moli unam inesse, vel quamvis materiæ particulam vita peculiari, & natura *genitrice* pollere arbitrantur. Unde ipsius opinione quadruplex atheismus oritur; *Anaximandrinus*, *Democriticus*, *Stoicus*, sive *Pseudo-Zenonianus*, quoniam ex Zenonis principiis male intellectis deducitur, & *Stratonicus*, (conf. cosm. §. 86. sch. 1.). Videatur Dariesius. Sed hos jam alias refutavimus; nunc generatim contra quoscumque supremi Numinis exsistentia firmissimis rationibus constabilienda est.

(a) *Epitre à M. Racine*.

(b) *Syst. intell. c. 3. §. 30. seqq.*

Theolog. nat. sect. c. 2.

CA-

CAPUT II.

De Exsistentia Dei Metaphysice demonstrata.

VIII. *Deus exsistit*. Si ens contingens exsistit, exsistit quoque ens necessarium (ont. §. 109. cor.); sed ens contingens exsistit (cosm. §. 13.): igitur ens necessarium exsistit; atqui ens necessarium Deus est (§. 5.): ergo Deus exsistit. (adde ont. §§. 237. cor. 236.). Deus exsistit.

Schol. Argumentatio hæc vim demonstrationis omnibus numeris absolutæ obtinet; neque de hoc dubitari potest, nisi ab eo, qui terminos non intelligit, cui aliud consilium dari nequit, quam ut se in meditandis notionibus ontologicis magno studio exerceat. Nulla certe propositio ullo modo in dubium vocari potest; non major: ea quippe fluit ex ideis entis necessarii, & contingentis; non minor: sit enim idealista, qui de exsistentia mundi corporei dubitet; sit etiam egoista, cui exsistentia omnium aliorum entium præter suum spiritum incerta sit, omnes tamen hi suam animam exsistere prorsus non dubitant, eamque, quod varias in illa mutationes, ignorantiam, lætitiam, tristitiam, experiuntur, ens contingens esse (ont. §. 123.) certissime norunt: igitur aliquod saltem ens contingens exsistere ab hominibus omnino in certissimis habetur; istud autem plane sufficit ad colligendam inde entis necessarii, sive Dei exsistentiam. Quare non esset quidem, cur huic veritati illustrandæ diutius immorer; sed quia tamen diversis diversa placent, aliam præterea non minus invictam demonstrationem profe- *Trait. de l'exist. & des attrib. de Dieu*

t. 1. cl. 2. 3. 4. ram, quam primæ tres Clarkii propositiones, nonnihil tamen immutatæ suppeditant.

Aliquod ens ab æterno exsistit. IX. *Aliquod ens exsistit a tota æternitate.* Si nullum ens a tota æternitate exsisteret, tum vel omnia hujus mundi entia contingentia sine caussa efficiente ex nihilo prodivissent, vel se ipsa, vel se mutuo produxissent; sed primum pugnat cum (ont. §. 155.), & notissimo illo: *ex nihilo nihil* (cosmol. §. 24. sch. 1.): alterum cum (ontol. §. 152.); ultimum cum (ont. §. 153.); igitur omnino necesse est, ut aliquod ens a tota æternitate exsistat.

SCHOL. Hæc propositio adeo evidens est, ut nullius prorsus ex maximis Dei hostibus eam inficiari, aut impugnare unquam ausus fuerit.

& si hoc, exsistit etiam ab æterno ens independens. X. *Si aliquod ens a tota æternitate exsistit, tum exsistit etiam a tota æternitate aliquod ens non pendens ab alio in exsistendo.* Si aliquod ens a tota æternitate exsistit, tum istud in exsistendo vel pendet ab alio, vel non: si hoc: constat asserto veritas: si illud; tum rursus illud aliud in exsistendo ab alio pendet, vel non: si primum; habetur progressus in infinitum, qui secum ipso pugnat (cosm. §. 18.): si alterum; tunc ens aliud & a tota æternitate exsistit, & simul in exsistendo ab alio non pendet: ergo si aliquod ens a tota æternitate exsistit, exsistit etiam a tota æternitate aliquod ens in exsistendo ab alio non pendens.

igitur ab æterno exsistit ens independens; XI. *Aliquod ens non pendens ab alio in exsistendo a tota æternitate exsistit.* Si aliquod ens a tota æternitate exsistit, exsistit etiam a tota æternitate aliquod ens non pendens ab alio in exsistendo (§. præc.); sed aliquod ens a tota æternitate exsistit (§. 9.): ergo ali-

aliquod ens non pendens ab alio in exsistendo a tota æternitate exsistit.

XII. *Ens, quod a tota æternitate exsistit, & ab alio in exsistendo non pendet, est ens a se exsistens.* Quidquid exsistit, vel a se, vel ab alio exsistit (ont. §. 52.); sed ens, quod ab alio in exsistendo non pendet, non exsistit ab alio, ut per se manifestum est: ergo ens, quod a tota æternitate exsistit, & ab alio in exsistendo non pendet, est ens a se exsistens. sed hoc est ens a se?

Coroll. Igitur ens a se exsistit.

XIII. *Deus exsistit.* Ens a se est ens necessarium (ont. §. 104. cor. 1.); sed ens a se exsistit (§. præc. cor. 1.); igitur ens necessarium exsistit; atqui ens necessarium Deus est (§. 5.): ergo Deus exsistit. igitur ens a se, id est, Deus exsistit.

Coroll. Patet itaque, quantum a vero aberrent, qui confidenter pronunciant: ope solius rationis exsistentiam Dei demonstrari vix posse; per eam duntaxat nos certos reddi, fieri nequire, ut contrarium evidenter evincatur. *La philos. du bon. sens. r. 1.*

Schol. Multa ab adversariis accumulantur, quibus vel ipsam Dei exsistentiam, vel ejus saltem demonstrationem dubiam reddere nituntur, suntque fere hæc. Diluuntur objecta.

1.) Primum ens demonstrari nequit; quidquid enim demonstratur, demonstratur per aliquid ipso prius; sed primo ente nihil prius est: est autem Deus ens primum. Similiter Deus quoque prima veritas est; sed neque prima veritas demonstrari potest.

2. Tametsi primum ens a caussa sui, adeoque hac ratione a priori demonstrari nequeat, potest tamen demonstrari ab effectu, ac proinde a posteriori; neque ad hanc demonstrationem requiritur, ut sit aliquid ipso prius *exsistens*,

ſed ſatis eſt, ut ſit aliquid ipſo prius *cognitum*.
Quod ad alterum: eſt equidem Deus prima veritas *metaphyſica*, ſive, ut ajunt, in eſſendo; non tamen prima veritas *logica*, ſive in cognoſcendo, ſeu primum principium cognitionis. Veritas prima metaphyſica, ſeu realis eſt res prima, quæ non involuit contradictionem, proindeque ipſum ens primum, cujus exſiſtentia ſalte a poſteriori, ab effectibus nimirum, demonſtrari poteſt.

2.) Inter res creatas, & Deum nulla eſt proportio: item Deus, & creaturæ ſunt correlata, ſed nequit alterum correllatum ex altero demonſtrari, ſunt enim ſimul natura, tempore, & cognitione: igitur Deus ex rebus creatis demonſtrari non poteſt.

℞. Non eſt inter Deum, & res creatas proportio in *genere entis*, eſt tamen proportio in genere *connexionis*, quæ inter quemvis effectum, & cauſſam datur; res nempe creatæ, cum contingentes ſint, egent ente neceſſario, a quo producantur: quare recte ab illarum exſiſtentia ad hujus exſiſtentiam concluſio ducitur. Deinde correlatum vel *formaliter*, quatenus tale eſt, vel *entitative*, prout in ſe hoc ens eſt, ſumi poteſt (conf. ont. §. 137. ſeqq.): ſi primo modo conſideretur, jam utrumque ſimul intelligitur; unde alterum ex altero demonſtrari nec poteſt, nec debet: quodſi autem ſecundo modo ſpectetur, poteſt utique concipi ſine eo, ad quod refertur. Jam cum primum rem creatam conſidero, ut eſt in ſe, abſtraho ab illius connexione cum ſua cauſſa, de qua nondum cogito; tum ejus naturam examinando deprehendo eam contingenter exſiſtere, atque inde ulterius ratiocinando colligo, neceſſe eſſe, ut ens neceſſarium, a quo omne ens contingens in exſiſtendo pendet, exſiſtat. Ante igitur quam ſciam Deum exſiſtere, nondum ſcio Deum, & res creatas correlata eſſe;

ſed

ſed id primum facta ex rebus creatis demonſtratione mihi innoteſcit.

3.) Ex falſo nequit inferri verum: igitur neque ex ente contingente ens neceſſarium: ſicut enim falſum rationem veri non continet, ita ens contingens non continet rationem entis neceſſarii. Quid quod ex effectu poſſibili tantum colligitur cauſſa poſſibilis: igitur etiam ex effectu contingente ad cauſſam ſolum contingentem argumentatio valebit.

℞. Ratio diſpar eſt; in quavis argumentatione legitima antecedens continet rationem, cur conſequens verum ſit, atque iſtud ex illo velut ex ſua cauſſa, & a priori profluit; contra ex ente contingente, utpote effectu, a poſteriori demonſtramus exſiſtentiam entis neceſſarii; unde neceſſe non eſt, ut ens contingens rationem neceſſarii contineat, ſed potius inverſe huic proprietas iſtæc competit. Ulterius, cum ratio, & rationatum, principium & principiatum, cauſſa, & effectus mutuo connexa ſint; ſemper ex unius exſiſtentia rite alterius exſiſtentia concluditur, licet non eodem modo, una nimirum vice a priori; altera a poſteriori: ſed verum, & falſum numquam mutuo connectuntur. Deinde ex effectu generatim colligitur cauſſa ipſi proportionata; jam vero effectui poſſibili, qua tali, cauſſa quoque poſſibilis ſufficit; nam aliud per ſe non requiritur, quam ut cauſſa tum exſiſtat, quando effectus ad exſiſtentiam pervenire debet. At cauſſa contingens in exſiſtendo nimirum, in agendo quippe contingentem admittimus, non habet proportionem cum effectu contingente, ſi quidpiam ex nihilo producendum ſit; cum effectio ex nihilo vim infinitam poſtulet: ſunt autem entia mundana, de quibus hic ſermo eſt, ejus generis; ut ex nihilo efficienda fuerint; aliud eſt, cum agitur de illis in hoc mundo effectis, in quibus citra ullam

crea-

creationem, aut annihilationem substantiæ jam exsistentes aut componuntur, aut separantur, quod caussa contingens quoque præstare potest.

4.) Potest exsistere ens necessarium sine contingente: igitur etiam ens contingens sine necessario; sicut enim repugnat, ut rationatum sine ratione sufficiente exsistat, ita quoque repugnat, ut exstet ratio sufficiens sine rationato: quare si hæc repugnantia non obest in priore casu, nec obstabit in posteriore. Et hoc porro ita confirmari potest: exsistentia entis contingentis non videtur necessario connexa cum exsistentia entis necessarii; secus enim ens contingens necessario exsisteret, sicut ipsum ens necessarium, ac proinde simul contingens foret, & simul non.

R. Ens necessarium sine contingente exsistere potest, quia, cum a nullo pendeat, sibi ad exsistendum plene sufficit; at ens contingens in exsistendo essentialiter pendet ab ente necessario. Neque vero obest, quod ratio sufficiens sine rationato exsistere nequeat; nam ens necessarium non ex essentia sua; sed ex libero arbitrio ens contingens producit, ac proinde pro eo solum tempore, quo libere vult, ejus ratio sufficiens est: contra ens contingens ex essentia, & natura sua entis necessarii rationatum est; unde absolute repugnat, ut umquam sine hoc exsistat. Atque ex his colligi potest, qualis connexio inter ens contingens, & necessarium detur; nimirum non *absoluta* quædam, & *antecedens*, quæ efficiat, ut quoties exsistit ens necessarium, etiam ens contingens exsistat; sed *consequens*, & *hypothetica*: nam ex hypothesi, quod ens contingens exsistat, aut exsistere debeat, omnino necesse est, ut ens necessarium exsistat, quemadmodum generatim ex hypothesi exsistentiæ effectus exsistentia caussæ necessaria est; perspicuum autem est

est connexionem id genus necessariam contingentiæ entis contingentis non obesse.

5. Objectiones, quas a progressu in infinitum petunt, alias solutæ sunt (cosm. §. 18. schol. 1.); nunc solum de necessitate vaga (ont. §. 57.) pauca dicenda restant, quoniam & in hanc latebram se atheorum quidam conjiciunt. Ajunt posse entia contingentia hujus mundi exsistere absque omni ente determinato, & absolute necessario, si modo caussa quæpiam indeterminate sumpta semper exstitisse ponatur. At hypothesis hæc, ut in se obscurissima est, ita omni fundamento caret, neque aliquod adversariis subsidium præbet; hæc enim necessitas foret, tantum consequens hypothesim, quod aliquod ens contingens exsistat, ac proinde ea caussa rursus ab alio ente vaga necessitate ad exsistendum determinari deberet. Pone ad exsistentiam entis contingentis a vaga necessitate requiri x, y, z, dico; hæc x, y, z, nec simul, nec singulatim, nec disjunctе sumta absolute necessario exsistunt, sed quæ hic cumque est necessitas, sequitur hypothesi, quod ens contingens a exsistat: si igitur, ut fieri potest, ens contingens a non exsistat, nulla erit in x, y, z, ad exsistendum necessitas. Nulla itaque necessitas vaga in serie caussarum contingentium ostendi potest, nisi jam ante ponatur ens contingens exsistere; a quo autem istuc exsistentiam accipiet? A quo illud alterum ad exsistendum determinabitur? Nonne ab ente absolute necessario. Accipe exemplum a necessitate vaga calami, si scriptio contingenter exsistat.

CA-

CAPUT III.

De Exsistentia Dei Physice Demonstrata.

Conformatio mundi auctorem summe sapientem arguit,

XIV. *Conformatio totius universi auctorem quemdam summa intelligentia, ac sapientia praeditum perspicue testatur.* Universum hoc ita conformatum est, ut sit in illo elegantissimus diversissimorum corporum ordo, nexus, ac proportio; motus aequabilis statis legibus temperatus, & per multa jam saecula continuatus; accuratissima omnium entium ad fines suos particulares, horumque omnium ad universalem aliquem consensio; atqui haec nisi a summa quadam intelligentia, & sapientia, quae omnia corpora, eorumque intimam naturam perspiciat, ac in futura saecula se porrigat, constitui non poterant: igitur conformatio totius universi auctorem quemdam summa intelligentia, ac sapientia praeditum perspicue testatur.

La metaphys des aveugles.

Schol. Est certe res haec tantae perspicuitatis, ut insanire putandi sint, qui cum auctore impii opusculi contra nituntur. Quid enim? Nonne ex effectu caussam exsistere colligimus? Cur non igitur etiam effectus artificiosus ac sollers caussam arte, ac sollertia pollentem testetur? Qui vero ornatum, elegantiamque mundi perspicere cupit, is imprimis vastissima caeli spatia, ac innumera sidera; tum animalium, plantarumque conformationem; praecipue autem sui corporis minimarumque in eo partium fabricationem accuratius contempletur, inveniet sane, unde ad sapientiam Conditoris & admirandam, & adorandam excitetur.

„ Dum

„ Dum cometæ, verba sunt Nevvtoni, moventur in orbitis valde eccentricis undique, & quoquo modo versum in omnes partes cæli, utique nullo modo fieri potuit, ut cæco fato tribuendum sit, quod plantæ in orbibus concentricis motu consimili ferantur omnes. Tam miram universitatem in planetarum systemate necessario fatendum est intelligentia, & consilio fuisse effectam. „ *Opt. quæst. 13.* Sed nemo Cicerone hoc in argumento facundior, quod toto secundo de Deorum natura libro pertractat. Audi, ut Cleanthem inducit observantem „ æquabilitatem motus, conversionem cæli, solis, lunæ, siderumque omnium distinctionem, varietatem, pulchritudinem, ordinem, quarum rerum aspectus ipsæ satis indicaret, non esse ea fortuita. *C. 5.* Ut siquis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut forum venerit, cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam non possit, ea sine caussa fieri judicare: sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo magis in tantis motionibus, tantisque vicissitudinibus tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil umquam immensa, & infinita vetustas mentita sit, statuat, necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. „ Et rursus: „ Hæc omnis descriptio *C. 40.* siderum, atque hic tantus cæli ornatus ex corporibus huc, & illuc casu, & temere concursantibus potuisse effici cuiquam sano videri potest? Aut vero alia quædam natura mentis, & rationis expers hæc efficere potuit, quæ non modo, ut fierent, ratione eguerunt; sed intelligi, qualia sint, sine summa ratione non possunt. „ Eleganter hoc argumentum persecutus est Hookius, *Rel nat. & revel. princ. p. 1. sect. 1. arg. 5.* quamvis & innumeri alii sint, qui exsistentiam Dei ex particularium rerum consideratione de-

demonstrarunt; longus eorum catalogus præfigitur Astrotheologiæ Derhami germanicæ ab Alberto Fabricio Hamburgi editæ anno 1732. Memorantur ibidem Carolus Drelincurtius, qui ex fetus humani formatione, nutritione &c. id præstitit, Christophorus Sturmius *in oculo Θεοσκοπῳ*; Andreas Schmidius *in aure Θεοδεικτῳ*; Georg. Albertus Hambergerus *in Deo ex inspectione cordis investigato*; Christianus Donatus *ex manu humana*; VVilhelmus Feurlingus *ex loquela hominis*; Gerardus Mejerus *ex pluvia*; Philippus Leutvvein *ex nive*; Henricus van Seelen *ex tonitru*. His adde Fenelonium, Neuvventitium, Reaumurium, Rayum *de exsist. Dei demonstr. per creat.*; Balletium *l'existence de Dieu demontrée par les merueilles de la nature*, Vincentium Moniglia *dissertazione contra i materialisti, & altri increduli*. Prætermitto quamplurimos alios, qui ex insectis, & vegetabilibus sapientissimi Conditoris exsistentiam comprobarunt.

qui Deus est.

XV. *Auctor ille totius universi summa intelligentia, & sapientia praditus Deus est.* Auctor ille totius universi summa intelligentia, & sapientia præditus est ens a tota rerum effectarum universitate diversum; sed ens a tota rerum effectarum universitate diversum, infectum, ac proinde necessarium sit, oportet: quare, cum ens necessarium Deus sit (§. 5.), perspicuum est auctorem illum totius universi summa intelligentia, & sapientia præditum Deum esse.

COROLL. Recte igitur ex conformatione mundi, quatenus ea sine summa quadam sapientia confieri non potuit, supremum Numen exsistere demonstramus.

SCHOL. Desinant igitur aliquando ogganire profani

sani homines, explosasque pridem Epicureorum hypotheses recoquere; quot enim vero res postulant, quæ perspicue repugnant. Ponunt primum exsistere ab æterno, ac necessario atomos numero infinitas, figura, & mole differentes; deinde naturæ necessitate eas moveri, neque in lineis solum parallelis, sed etiam declinare paullulum absque ulla ratione sufficiente; porro in se incurrere, & cohærescere; tum infinitas per totam æternitatem consociationes effectas fuisse; postea quamvis datam ob perpetuam atomorum agitationem brevi post tempore rursus dissolutam; tandem hanc præsentem tot sæculorum lapsu perstitisse. Hæc certe omnia manifeste cum ratione pugnant, ut copiose demonstratum est (cosmol. §. 20. sch. seqq.); unum tamen adjungam, quo palam fiat, ipsos etiam datis hisce postulatis actum agere.

XVI. *Datis etiam Epicureorum postulatis mundus hic aspectabilis ex fortuita atomorum concursione nec oriri, nec tanto tempore conservari potuit.* Ad hoc, ut mundus hic aspectabilis & oriretur, & tanto sæculorum intervallo conservaretur, necessariæ erant generales quædam motuum leges præter illam, qua motus in conflictu mutatur, quibus nimirum mutuus particularum accessus, & recessus, cohæsio, generatio, nutritio animalium, ac plantarum, corporum cælestium motus regerentur; atqui posita fortuita atomorum concursione id genus leges nullæ exsisterent; neque enim leges constantes aut in fortuita concursione contineri, aut ex illa enasci, aut ab atomis intelligentia orbatis constitui possunt: igitur fieri omnino nequit, ut datis etiam iis Epicureorum postulatis mundus hic aspectabilis ex fortuita atomorum concursione aut oriatur,

Mundus fortuito nec oriri, nec conservari potest.

aut

Princ. phil. rel. nat & revel. c. 3. aut tanto tempore conservetur: vide Cheynejum.

SCHOL. Profecto, quæ casu, & fortuito eveniunt, numquam eadem ratione contingunt: quo igitur fato efficitur, ut jam casus certas, ftatasque leges constanter sequatur? Si casu, & fortuna ortus est mundus, etiam casu, & fortuna administretur, necesse est, quod qui asseruerit, næ ille physicis in disciplinis parum excultus, quin & conscientiam prodidisse censendus est. Porro refutata Epicureorum insania non necesse esse arbitror, ut Anaximandrinam, Stoicam, Stratonicamque stultitiam nominatim refellam; quæ enim Strato de vi genitrice singulis materiæ particulis insita somniavit, conveniunt cum vi motrice, quam Epicurus post Democritum singulis atomis tribuit. Natura genitrix per totam materiæ molem diffusa, & sensu, ac ratione destituta, ad certum tamen finem omnia efficiens, qualem aliqui ex Zenonis sententia male intellecta exsculpserunt, in deliramentis habenda est (cosm. §. 86. sch. 2.). Anaximandri denique formæ, & qualitates vel nihil sunt, ac proinde ad mundi conformationem nihil conferunt; vel si sunt aliquid, ex nihilo prodeunt absque caussa efficiente, quod pugnat cum primo veterum principio; *ex nihilo nihil*.

CA-

CAPUT IV.

De Exsistentia Dei Moraliter demonstrata.

XVII. *Exstat communis naturæ sensus de exsistentia Dei.* Exstat unanimis cum philosophorum, & sapientium omni ætate celeberrimorum, tum nationum tam veterum, quam recentiorum de Dei exsistentia consensio, eaque non aliunde, quam ex naturali animi propensione proficiscitur; atqui propensio istæc communis naturæ sensus est (§. 169. log.): igitur de exsistentia Dei communis naturæ sensus exstat.

Exstat sensus communis de exsistentia Dei.

Schol. 1. Ut sapientibus; ac philosophis ordiar; agnoverunt Deum aliquem, supremumque mundi opificem, ac gubernatorem Trismegistus, vel quiscumque ille est auctor vetustissimus, cujus hæc sunt verba: „ Gloria omnium Deus, divinum, divina natura, principium universorum. „ Thales Milesius, qui ita teste Laertio: „ antiquissimum eorum omnium, quæ sunt, esse Deum, pulcherrimum „ enim ab eo mundum esse constructum. „ Anaxagoras, quem Plato docuisse scribit, „ Deum esse mentem componentem, & disponentem omnia; „ atque hanc mentem, ipsius opinione, unum esse illud in tota rerum universitate, quod simplex sit, purumque, omnis concretionis nescium ex Aristotele (*a*); infinitam, quæ per se ipsam movetur, auctorem omnium ex Tullio (*b*) discimus. Socrates (*c*), cujus hæc fuit sententia: „ Deum in se ipso omnibus creatis rebus, & „ ut sint, & ut bene eis sit, largitum esse. „ Pla-

Consensio sapientium.

In Pimandro c. 3.

Vit. phil. l. 1. segm. 35.

In Phædon.

(a) *De anim. l. 1. c. 2.*

(b) *De nat. D. l 1. c. 11.*

(c) *In Phæd.*

Plato, qui interprete Alcinoo Deum æternum, immutabilem, incorporeum, simplicem, ab eoque materiam æternam in ordinem redactam esse contendebat. Aristoteles, qui, ut Laertius narrat, „ Deum sicut Plato, incorporalem definivit, ejusque providentiam ad cælestia usque pertingere: ipsum vero immutabilem esse „ Illius porro in academia; hujus in peripato sententia perpetuo obtinuit. Sed neque in porticu multum diversa tradita fuerunt; certe Zeno Stoicus cum magna suorum parte, ac præcipue cum Posidonio pronunciavit „ unum esse Deum, & mentem, & „ fatum, & Jovem, & variis eum appellari „ nominibus, ac ab eo mundum fuisse procreatum. „ Chrysippus alter illius familiæ princeps quam facunde ex mundi conformatione Deum esse apud Tullium demonstraverit, omnes novimus. Venio ad philosophos Italicos: Pythagoram docuisse suos Deum exsistere, omniaque per se inspicere, ac regere Jamlychus; Parmenidem unum omnium rerum principium, quod Deus sit, tradidisse Aristoteles testatur. Zeno Eleates hoc eodem testante non modo Deum confessus est, sed & unum esse longiore oratione, quam infra integram adducam, demonstavit. Neque vero Leucippus, Democritus, & Epicurus cum suis, quamvis doctrinam maxime impiam foverent, prorsus Deos sufferre ausi sunt. De philosophis deinde eclecticis, junioribus Platonicis, aliisque, qui ab eo inde tempore floruerunt, dubium esse nullum potest. Longum horum agmen claudat Cicero Cottæ nomine Balbum ita alloquens: „ Ego vero eas (religiones) defendam semper, „ semperque defendi; nec me ea ex opinione, quam a majoribus accepi, de cultu Deorum immortalium, ullius umquam oratio, „ aut docti, aut indocti movebit. „

De vit. phil. l. 5. segm. 32.

Laert. lib. 7. segm. 135.

De nat. D. l. 2. c. 6.

Vit. Pyth. c. 30. n. 174.

Physic. l. 1. c. 2. 3.

De nat. D. l. 3. c. 2.

Tran-

Conſenſio nationum vetuſtiſſimarum.

Tranſeamus ad nationes integras, & primum quidem vetuſtiſſimas. Ut de Hebræis taceam, occurrunt primum Chaldæi, quos Euſebius ſcribit Deum agnoviſſe, qui ſit rerum omnium principium; tum Perſæ, & Arabes, Ægyptii, Indi, Getæ, Galli, Germani, Græci, Romani, quibus omnibus varios fuiſſe Deos, eoſque colendi ritus, qui de his rebus ſcripſerunt, teſtantur. Generatim nullam fuiſſe nationem olim cognitam omni Dei cognitione deſtitutam jam pridem Plutarchus contenderat: „ Si „ terras obeas, inquit ille confidenter: inve- „ nire poſſis urbes muris, litteris, regibus, do- „ mibus, opibus, numiſmate carentes; — — „ urbem vero templis, Diiſque deſtitutam, „ quæ precibus, jurejurando, oraculis non u- „ tatur; non bonorum cauſſa ſacrificet; non „ mala ſacris avertere nitatur, nemo umquam „ vidit. „ Nec aliter Tullius ſenſit: „ Ut „ porro firmiſſimum hoc afferri videtur, cur „ Deos eſſe credamus, quod nulla gens tam „ fera, nemo omnium tam ſit immanis, cu- „ jus mentem non imbuerit Deorum opinio. „ Multi de iis prava ſentiunt: id enim vitio- „ ſo more effici ſolet: omnes tamen eſſe vim, „ & naturam divinam arbitrantur. Nec vero „ id collocutio hominum, aut conſenſus effi- „ cit: non inſtitutis opinio eſt confirmata, „ non legibus. Omni autem in re conſenſio „ omnium gentium lex naturæ putanda eſt. „ His accedant teſtes non minus fide digni Plato (*a*), Ariſtoteles (*b*) Diodorus Siculus (*c*), Seneca (*d*), Sextus Empiricus (*e*), Artemidorus (*f*), Ælianus (*g*), Maximus Tyrius (*h*), Dion Pruſaeenſis (*i*) cum aliis innumeris.

Præp. evang. l. 4. c. 5.

Contra Coloten. Epicur. p. 1125.

Q. tuſc. l. 1. c. 13.

(a) *De leg. l. 10.*
(b) *Ad Nicom. l. 10 c. 11.*
(c) *Hiſt. l. 12.*
(d) *Ep. 117.*
(e) *Adv. Mathe. l. 8.*
(f) *L. 1. c. 9.*
(g) *Var. hiſt. l. 2. c. 13.*
(h) *Diſſert. 1.*
(i) *Orat. 45.*

Conſenſio nationum recentiorum.

Quid jam dicam de populis maxime barbaris nuper ab Europæis detectis? habent & illi ſaltem confuſam quamdam ſupremi rerum Conditoris ideam, ſi pauciſſimos, planeque ſtupidos,

dos, ac in silvis pecudum more degentes demamus, de quibus id nondum liquido constat. Pertinent huc Tartari, & Somojedæ ad oceanum glacialem siti; Islandi, Grælandi, Americani septemtrionales, Missipenses, Canadenses, Mexicani, Peruviani, Brasili; Chilenses, Huttentotti, Caffari, incolæ insularum Madagascaris, Sumatræ, Borni, Javæ, Moluccarum, Philippinarum, ceterique ad orientem positi; pertinent omnes ii, quos supra de immortalitate animæ agens (psych. rat. §. 248. sch.) laudavi. Prætereo interioris Asiæ populos, velut Indos ultra, citraque Gangem, Chinenses, Cochinchinenses, Tunchinenses, Japones, de quibus nullum alioquin dubium esse potest. De his videri possunt *Histoire de voyages*. *Rochefort histoire morale des Antilles*. *Relation des Caraibes du Sr. de la Borde*. *Joan. Dos Santos hist. de l' Ethiop. orient*. *P. Tachard voyage de Siam*. *Du Halde description de la Chine*. *Bartholi hist. Asiat*. *Maffei. hist. Ind*. *Henricus Ellis de tentamine freti Hudsonis*. *Historia novi orbis D. Benzo*. *P. Gillet Journal du voyage dans la Goyane*. *Andreas Kolbi descript. cap. bon. spei*: aliæque valgo notissimæ peregrinantium relationes, ac epistolæ a divini verbi prædicatoribus ad nos missæ.

Consensio hæc fundatur in sensu natura communi.

Jam vero consensionem hanc ex ipsa a natura rationali nobis indita propensione, & non aliunde oriri patet ex characteribus in logica (§. 171. schol.) adductis, qui omnes omnino huc applicari possunt. Nam primum, an magis diffusa, & universalis esse potest? tanta certo est, quanta in re ulla; ut ne unus quidem dissentiat, numquam obtinebitur: dantur enim monstra animorum, ut corporum. Nihil sane superest, quam ut cum Tullio exclamemus: „ Si ratio mecum facit, si eventa, si „ populi, si nationes, si græci, si barbari, si „ majores etiam nostri, si denique hoc sem-

De div. l. 1 c. 3?.

„ per

„ per ita putatum est; si summi philosophi, „ si poetæ, si sapientissimi viri, qui respublicas constituerunt, qui urbes condiderunt: „ an dum bestiæ loquantur, expectamus, hominum consentiente auctoritate contenti non „ sumus? „ deinde opinionis hujus ita universe per totum orbem diffusæ nullum initium, nulla origo, nullum tempus, quo ea non viguisset, ostendi potest: ut adeo tam antiqua sit, ac genus humanum, & natura hominum rationalis. Cum igitur aliud omnibus commune principium non exstet, necesse est, ut hanc opinionem in natura rationali fundari putemus; nisi quis velit eam a primo homine, quoniam in infinitum transire absurdum est, traditione in posteros transmissam fuisse; quod horum cumque sit, certissimum erit Numen aliquod exsistere. Ego tamen opinor & homines ipsos ad hoc judicium ferendum natura sua propensos, & propensionem hanc traditione auctam, & confirmatam fuisse. Quæ jam porro doctrinæ constantia? sustinuit ea tot seculorum ætatem: quo scientiæ magis excultæ sunt, eo magis inter homines invaluit; quo quis in litterarum studio majores progressiones fecit, eo acrius eam defendit. Quis umquam fallaciarum, fabularum, præjudiciorum tantam vidit constantiam, tantam firmitatem? præclare Tullius: „ Quod nisi cognitum, „ comprehensumque animis haberemus, non „ tam stabilis opinio permaneret, nec confir„ maretur diuturnitate temporis, nec una cum „ sæculis, ætatibusque hominum inveterare „ potuisset. Etenim videmus ceteras opiniones „ fictas, atque vanas diuturnitate extabuisse. „ Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chi„ mæram putat? quæve anus tam excors in„ veniri potest, quæ illa, quæ quondam crede„ bantur; apud inferos portenta extimescat? „ opinionum enim commenta delet dies: na-

De nat. D. l. 2. c. 2.

„ turæ judicia confirmat . „ His denique accedit argumentum longe efficacissimum, conscientia honesti, & recti, & contra inhonesti, ac delicti, ex quarum altera jucundissimum mentis solatium, suavissima quies, præmiique spes promanat; ex altera dolor, tristitia, perturbatio, anxietas, pœnæque timor, quo fit, ut illi quoque, qui se in atheis externe profitentur, mortem vehementer timeant, ac ingruente forte calamitate Deum inclament, quod jam olim Platoni observatum est. Profundissime nimirum hæc opinio cuivis a natura insculpata est, ut exui penitus nequeat; expulsa aliquoties redit identidem invito etiam animo, & tacite actiones nostras moderatur. Atque hæc certe ejus sunt modi, ut animum a præjudiciis, distortisque affectionibus vacuum ad agnoscendam, amplectendamque veritatem non permovere non possint; sed tamen, qui cum Epicureo illo apud Tullium suave religionis jugum ab humeris removere, supremumque scelerum vindicem e medio tollere cuperent, ratiunculas, nescio quas, undique corradunt, ut, si qua possent ratione, tantam lucem obscurent: his jam satisfaciemus.

Satisfit dubiis.

SCHOL. 2. Ajunt 1.) non adeo, ut jactatur universalem esse de Numinis exsistentia opinionem; fuisse omni ætate complures atheos tam negativos, quam positivos: ad hos pertinere philosophos non paucos, qui contrarium publice professi sint, atque non modo inter paganos veteres, ac recentiores, præcipue Sinenses, quorum litteratos Deum negare Baylius, ex illo Marchio d'Argens refert; sed & inter Christianos, quorum historiam Parkerus (a), Buddeus (b), & Reimannus (c) collegerunt. In illis complures integras nationes numerant. Thoes, inquiunt, in extrema Traciæ parte siti a Porphyrio (d) ex Theophrasto athei dicuntur; Phlegyes Jovem non curare, atheosque

(a) De Deo disp. 1.
(b) De atheism. & suo perst. c. 1
(c) Hist. atheism.
(d) De abstin. ab anim. l. 2.

que esse Homerus (*a*) testatur; Atlantes in Æthiopia, Calliaci item, seu Lusitani a Strabone (*b*); Galli a Cicerone (*c*); Arabes a S. Nilo (*d*) in atheis habentur. Similiter ex recentioribus populis Canarienses a Columbo (*e*); incolæ insularum quarumdam meridionalium a Jacobo le Maire (*f*); insulæ prope litus Guineæ novæ a D. Schoutten (*g*); insulæ Ydso, seu Jeso prope Japoniam a Maffejo (*h*); Cubæ, & Hispaniolæ a D. de Laet (*i*); insularum Marianarum a P. le Gobien (*k*); Antilarum a D. Arnaud (*l*); Brasili a Leri, & Richier (*m*), Cannadenses, Hurones, Souriquosii, Armouchicosii a Gabriele Sagard (*n*); tandem Caffri, & Huttentotti a Theuenotio.

X. Primum generatim; si qui aperte a communi opinione dissenserunt, paucissimi, & comparate ad reliquum genus humanum, quasi nulli fuerunt, iique potissimum flagitiosissimi, qui non tam crediderunt, quam optarunt nullum Deum esse; jam vero a paucis generis argumentum duci nequit opinionem omnium aliorum consensione confirmatam in naturali propensione non fundari: quemadmodum ex nonnullis cæcis arguere non possumus, visum homini non natura, sed casu convenire. ,, Paucitas ipsa, ait præclare Grotius (*o*), & quod
,, statim intellectis argumentis rejecta est universim eorum opinio, ostendit non provenire hoc ex usu rectæ rationis, quæ homi-
,, nibus communis est, sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram es-
,, se contendebat; aut ex mente corrupta, sicut viciato palato res non ut sunt, ita sapi-
,, unt, præsertim cum historiæ, & alia scri-
,, pta doceant, quo quisque fuit probior, eo
,, diligentius ab ipso custoditam de Deo noti-
,, tiam: atque adeo a pravo ingenio eorum
,, maxime, quorum interest, ne quis sit Deus,
,, id est, humanarum actionum judex venire
,, hanc

(*a*) Sch. ad Iliad. n. 302.
(*b*) Rer. geogr. l. 17. p. 823. & l. 3. pag. 164.
(*c*) Orat. pro Fontejo.
(*d*) Narrat. 3.
(*e*) Navig. c. 2.
(*f*) Descript. navig. 31. Maii
(*g*) Diar. p. 47.
(*h*) Epist. l. 4. Apr. 28. 1565.
(*i*) Descript. Ind. occid. l. 1. c. 10.
(*k*) Hist. des Isl. Marian.
(*l*) Quatr. denonc. du peché phil.
(*m*) Histor. navig. in Bras. c. 16.
(*n*) Hist. du Canada.
(*o*) De ver. rel. chr. l. 2.

„ hanc a tam recepta antiquitus opinione dis-
„ sensionem , vel inde apparet , quod , quid-
„ quid illi ponunt, vel generum successionem
„ absque ullo primordio, sive atomorum con-
„ cursum , sive aliud quidvis , id non mino-
„ res , si non majores habere difficultates, ne-
„ que eo, quod receptum est, magis esse cre-
„ dibile , cuivis ad rem mediocriter attenden-
„ ti satis apparet . „ Quid quod ii ipsi con-
scientiæ stimulis agitati contrarium animi sen-
sum factis demonstrarunt Epicureorum exem-
plo , qui sollicite omnia Deorum sigilla ve-
nerati sunt ? neque vero etiam tot reapse ,
quod putantur , philosophi olim Deum sustu-
lerunt ; alii nimiam solum Deorum popularium
turmam riserunt, atque eam ob caussam quem-
admodum primi Christiani testibus Justino ,
Arnobio , Minutio , ab Ethnicis athei dicti
sunt ; alii in definienda natura divina turpissi-
me aberrarunt, tribuentes Deo attributa , quæ
cum infinita perfectione non consistunt : at
vero aliud est Dei exsistentiam negare , aliud
de ejus natura parum decenter sentire ; dari
istud potest ignorantiæ illorum temporum ; alii
in philosophicis suis operibus raro , aut num-
quam de Deo mentionem fecerunt ; alii deni-
que ea principia stabiliverunt, ex quibus, ipsis
fortasse non advertentibus, prona esset ad hanc
impietatem conclusio . Has ob rationes Cle-
mens Alexandrinus Protagoram plane , & E-
vehemerum ab atheismi suspicione absolvit .
De Sinensibus ex historia P. du Halde longe
alia didicimus ; id, ait , inter plebem , & lit-
teratos discrimen interesse , quod illa supersti-
tionibus supra modum dedita idola , & Pago-
des colat , præceptaque Xekiæ , qui innumera-
biles Deos induxit , religiose observet ; dum
contra litterati ex doctrina antiquissima , a
Confucio postmodum confirmata , supremum
cæli Dominum adorant . Ubi igitur illi athei?
nisi

Cic. de nat. Dei l. 1. c. 31.

nisi forte Baylius eos intelligat, qui Epicureas voluptates sectantur, quales, ut in quavis provincia multi dantur, ita nec in regno Sinensi deerunt.

Quod ad integras nationes attinet; petuntur exempla ab iis, quæ omnium maxime barbaræ fuerunt: an vero, si ita res se haberet, inde quidpiam colligi posset? ,, Ex gentibus illis ,, tam efferatis, verba Porphyrii sunt, & in- ,, humanis non oportet ab æquis judicibus ,, convicium fieri naturæ humanæ. ,, Fieri utique potest, ut integra quæpiam natio mores suos adeo depravet, lumenque rationis opprimat, ut pecudum more vitam solum sensitivam vivat, ac voluptatibus sensum suaviter afficientibus immersa intelligentiam suam numquam supra se extollat; a qua quid, nisi progenies adhuc efferatior, & stupidior expectanda est? anne autem stupiditas hæc sano aliorum judicio magis ad veritatem comprobandam valebit? jam autem nominatim testimonia de veteribus populis potissimum dubia sunt; auctores enim, qui similia referunt, utuntur iis loquendi modis, qui dubitationem notant, ut *fertur, fama, rumor est &c.* Præterea ista fere acceperunt a viatoribus superstitioso plurimorum Deorum cultu implicatis, qui si quem populum sine fanis publicis, idolis, & statis cæremoniis, quales exempli caussa Parthi erant, in aperto campo certis diebus Diis suis, teste Herodoto, litantes invenerunt, continuo atheismi reum egerunt. Porro quæ singulatim objiciuntur, levissima sunt: Testimonium Porphyrii de Thoibus nulla alterius scriptoris auctoritate fulcitur, quin vel ex eo certam fidem non meretur, quod finitimi ejusdem Thraciæ populi Dei alicujus cognitione destituti haud fuerint; Phlegyes ob improbitatem fortasse, ex rapto enim vivebant toti latrociniis addicti, ab Homero inter atheos relati sunt; Strabo

De abstin. c. 15.

minime scribit Atlantes atheos *esse*, verum *putari* solum, idque ea de caussa, quod soli tum orienti, tum occidenti, velut sibi, agrisque suis noxio maledicerent; cum autem a Calliacis ait nullum Deum agnosci, videtur de publicis sacrificiis intelligendus, cum statim subjungat, Celtiberos ipsis a Septemtrione adsitos stata Diis suis sacra facere; Ciceroni more fortasse oratorio loquenti Julius Cæsar hac in re fide dignior opponi potest; S. Nilus denique alio loco eosdem Arabes stellam matutinam adorare, eique hostias offerre scribit. Transeamus ad recentiores; mercatorum, & navigantium narrationibus raro fides adhiberi potest; nam primum homines ii & ob linguarum ignorationem, & permodicam ingenii culturam investigandis gentium moribus apti non erant; quin nec in interiora regnorum penetrantes ad litus fere maris consederunt, quæstui unice intenti: hujus generis sunt relationes adductæ D. le Maire, Schouttens, ac eorum, qui de insula Jeso scripserunt. Deinde poterat quoque hæc opinatio oriri inde, quod templa publica, & sollemnes cærimonias illis in populis non deprehenderint, quod argumento non est ipsos Deum ignorasse; immo contrarium manifeste patet ex responsione barbari cujusdam Canadensis; hic enim rogatus, cur Deo sacra non faceret, reposuit: culvis relinqui, ut id intra animum suum præstet. Denique non est de nihilo suspicio, homines illos etiam de industria has quandoque fabulas suis relationibus inspersisse, ut rei novitate apud curiosiores majorem libellorum suorum æstimationem concitarent; inde certe factum videtur, ut toties sibi mutuo adversentur. Ita incolas insulæ Cubæ, & Hispaniolæ Anglerius atheismi crimine liberat; P. le Gobien secum ipso non consentit; dum enim Marianarum insularum incolas ignoratione Dei teneri ait, ad-

De bell. Gall. l. 6. c. 16.

Voyag. du Sr. Champlain. l. 3. ch. 5.

Dec. 1. c. 1.

addit simul eos de immortalitate animæ firmiter persuasos esse, pœnasque, & gaudia post mortem exspectare. Caraibas, qui Antillas incollunt, duo principia bonum, & malum credere, iisdemque sacra facere Rochefortius (*a*) refert. Brasili & Deum, quem Tupa vocant, agnoscunt, & sacerdotes habent (*b*). Canadenses, Hurones, reliquosque ejus provinciæ populos Deo vota facere, muneraque offerre a Lafitavio (*c*) dicuntur. Denique Caffrorum, ac Huttentottorum partem alteram idololatriæ, alteram mahometanismo addictos esse Andreas Kolbi (*d*) scribit. Ad extremum non inficior exstare fortasse nationes adhuc prorsus ignotas; verum id non obest: nam ad has ab aliis notis valet analogia, quemadmodum simili argumento colligimus, eos homines alimentis egere, felicitatis studio teneri, liberos suos diligere. Non igitur necesse est, ut ad unam omnes nationes singulatim enumeremus, quo communem de Dei exsistentia consensionem demonstremus, ut inscite Baylius contendit.

(*a*) *Hist. mor des Antill. c 13. 14.*
(b) *Margrav. de Bras. Reg. c. 9.*
(*c*) *Moeurs des Sauvag. Americains.*
(d) *Descr. cap. bon. spei.*
Contin. de pens. divers. c. 13.

2.) Consensionis hujus licet maxime universalis originem ostendi posse putant; contendunt nimirum opinionem de Numinis exsistentia ortam fuisse vel astutia legislatorum, ac principum, vel ex metu, vel ex ignorantia caussarum naturalium, vel ex perversa prolium educatione. Dicamus quædam de singulis.

1.) Legislatores, ut populos sibi subjectos in officio contineant, confinxisse videntur Numen aliquod, quod hominum animos inspiciat, & occulta quoque scelera puniat; confirmant id exemplo celeberrimorum legislatorum, Amasis, & Mnevis apud Ægyptios, qui a Deo Herma, Zoroastris apud Bactrianos, & Zamolxis apud Getas, qui a Dea Vesta: Zathraustis apud Arimaspos, qui a bono quodam genio;

Radamanthi, & Minois apud Cretenses, qui a Jove Cretensi; Triptolemi apud Athenienses, qui a Cerere; Pythagoræ, & Zaleuci apud Crotoniatas, qui a Minerva; Lycurgi apud Lacedæmonas, qui ab Apolline; Romuli, qui a Deo Conso; Numæ, qui a D. Egeria leges sibi traditas esse commenti sunt. Vetus hæc est argutatio, & jam olim a Critia philosopho simul, & triginta tyrannorum uno aliquo Athenienfibus proposita, ut habet Baylius; recentius ab Hobbesio recocta, cujus hæc est impia vox: „ Metus potentiarum invisibi- „ lium, sive fictæ illæ fint, sive ab historiis „ acceptæ publice, religio est: si publice ac- „ ceptæ non sint, superstitio. „

Dict. histor. & crit. art. Critias. Leviath, c. 12.

℞. Imprimis ex his factis aliud non colligitur; quam religionem esse accommodatissimum societatis humanæ vinculum, pravarumque affectionum frenum; certe nullus ex enumeratis opinionem de Dei exsistentia excogitavit, aut prima religionis fundamenta jecit; sed eam jam exstantem institutis illi legibus, sacrificulis, & externis ritibus in ordinem redegerunt. Est opinio hæc omnibus rebus publicis humanis antiquior, ipsaque ex parte effecit, ut homines in societates coirent. Deinde si legislatores hanc fabulam confinxissent, qui factum est, ut omnibus in toto orbe æqualiter in mentem veniret? ut cum æquali ubique successu propagaretur? sane religio a legislatoribus conficta gravissimum onus foret hominibus impositum; putamusne tam molesto medio populos ad subjectionem compelli posse? nonne qui aliis quidpiam persuadere cupiunt, præsertim si dolos meditentur, naturales ante eorum affectiones sollicite explorant, iisque cognitis in rem suam utuntur? Istud sane egerunt legislatores illi; cum viderent plebem aliunde in superstitionem propensissimam, Deorum, quos ipsa ante venerabatur, auctoritate

leges

leges suas constabilire adlaborarunt. Denique cur hæc imperantium fraus a sapientiori aliquo, quales in subditis etiam persæpe reperiuntur, detecta numquam fuit? apposite Lactantius: „ Quod si fallendi nostri, atque ad„ eo totius generis humani caussa commenti „ sunt religionem, — — quæ tanta felicitas „ mentiendi, ut non tantummodo indoctos, „ sed Platonem quoque, ac Socratem fallerent, & Pythagoram, Zenonem, Aristotelem, maximarum sectarum principes delu„ derent? „ *De ira Dei cap. 10.*

2.) Metum ajunt sæpe efficere, ut homines sibi fingant, quæ nusquam sunt; inde fortasse factum est, ut homines, cum incertam rerum humanarum conditionem, calamitates publicas, devastationes urbium, incendia, luem, aliaque similia timerent, sibi Numen aliquod summum, potentissimum, at simul in genus humanum benignissimum confingerent, cui pro avertendis hisce malis sacra facerent. Fuit hæc vetustissimi poetæ opinio, qui ita cecinit: „ Primus in orbe Deos fecit timor, ardua „ cœlo fulmina cum caderent: „ recantata a Lucretio (*a*), subindeque a Spinoza (*b*) exornata.

℞. Ea istud facilitate negatur, qua asseritur; neque a posse ad esse valet conclusio, in quod vitium hic adversarii perpetuo labuntur. Quamquam nec potuit tam universalis opinio ex vano duntaxat metu oriri; non enim aliqui solum ex vili, & rudi plebecula, sed viri etiam sapientissimi, ac ii, qui ceteroquin caducas hujus mundi res, ac peritura bona magno animo contemserunt, eam amplexi sunt, & ita amplexi sunt, ut maluerint omnibus vitæ commodis exspoliari, quam ab ea decedere. At demus hanc sententiam timori ortum debere; quæro, an id omnibus prorsus, an solum aliquibus acciderit? si primum: ea vera

(a) *De nat. rer. l. 6. v. 40. &c.*
(b) *Præf. ad tract. theol. — polit.*

est, nam, cum metus omnibus communis in ipsa natura omnibus communi fundari debeat, etiam judicium istuc ex sensu naturæ communi proficiscitur; si alterum: quomodo pauci meticulosi aliis magna animi fortitudine præditis inanem fabulam persuadere potuerunt? quomodo commentum hac ratione natum per totum orbem diffundi, & constantissime ab omnibus teneri potuit? & si hoc: rursus quæremus, quo tempore, in qua natione, in qua provincia id primum evenerit?

3.) Homines, inquiunt, natura propensi sunt ad investigandas eventuum naturalium caussas, dumque eas non reperiunt, facile ignotam quampiam, ac sensibus non percipiendam comminiscuntur. Hinc cum homines terræ motus, tonitrua, fulmina, eclipses solis, & lunæ, aliaque terrifica aeris phænomena observarent, nec tamen naturales horum caussas deprehenderent, confinxerunt ens quoddam potentissimum, quod mortales ob neglectum sui cultum hisce pœnis affligeret, atque ideo preces, ac sacrificia ad placandam illius iram instituerunt.

R. Valet huc primum, quod supra diximus: tum si homines per caussarum investigationem ad supremi Numinis agnitionem pervenerunt, incesserunt via recta, ac cum ratione maxime congrua; idem enim est, seu quis ex contemplatione elegantissimæ totius universi conformationis, seu ex terrificis aeris phænomenis, seu ex ipsa caussarum indagatione Auctorem supremum agnoscat. Ceterum opinionem hanc commentum ex sola ignorantia caussarum naturalium enatum non esse vel inde patet, quod etiam rerum physicarum peritissimi eamdem tueantur; verissimum potius est illud Verulamii effatum: „ philosophia obiter libata a

De aug. m. scien. l. 1. p. 10. „ Deo abducit; penitus hausta reducit ad eumdem. „

4.) In

4.) In educationis, & infantiæ præjudiciis habendam esse opinionem de Dei exsistentia quidam contendunt.

R. Nullus prorsus præjudicii character adest; sed contraria potius omnia obtinent. Præjudicia in multis nationibus, minus in toto orbe eadem numquam inveniuntur; diuturnitate temporis non majus robur accipiunt; a sapientioribus persæpe agnoscuntur, & agnita corriguntur. Deinde quomodo omnes totius mundi parentes in hoc convenerunt, cum ceteroquin ratio educandi proles in diversis nationibus omnino diversissima sit? unde item ipsi parentes Dei ideam hauserunt? certe, qui huc recurrit, in scopulum sibi maxime infestum impingit; cogitur enim redire ad primum parentem, qui vel a natura sua rationali, vel a Deo ipso hanc cognitionem obtinuerit.

XVIII. *Si nullus Deus exsisteret, nihil esset in actionibus humanis bonum, aut malum, honestum, aut inhonestum, justum, aut injustum.* Omnis actuum humanorum vera bonitas, aut malitia, honestas, aut inhonestas, justitia, aut injustitia pendet ab eorumdem convenientia cum lege naturali, quod in philosophia morali demonstratur; sublato autem Deo, utpote legislatore, tollitur quoque lex ipsa, nullaque vitæ regula præter suam cujusvis libidinem relinquitur: igitur si nullus Deus exsisteret, nihil esset in actionibus humanis bonum, aut malum, honestum, aut inhonestum, justum, aut injustum. Absque Deo nihil esset Bonum, aut malum;

Coroll. Igitur si nullus reapse Deus exsisteret, omnes actiones forent æqualiter indifferentes, idemque in se esset parentem occidere, & eum ex latronum manibus eripere: quo quid magis cum ratione pugnat?

Schol. Nec juvat dicere, inesse in ipsis rebus

ante omnem legem bonitatem aut malitiam; quam philosophi morales *fundamentalem* vocant; nam Deo non exsistente ipsum quoque hoc discrimen cessaret: ea quippe bonitas, aut malitia fundamentalis non consistit, nisi in interna, & essentiali vel convenientia, vel repugnantia rerum, & actionum cum fine hominis ultimo, qui infinitarum Dei perfectionum manifestatio, atque ipsius per cognitionem, & amorem possessio est, quique adeo in absurda hac hypothesi periret. Veritatem hujus enunciati agnoverunt omnes ii, qui umquam atheismum vel aperte professi, vel ejus jure accusati fuerunt, ut Protagoras, Heraclitus, Hobbesius, Spinoza; eorum enim doctrina erat, jus omne in majore potentia; obligationem contra in imbecillitate sitam; vanum, ac inane esse virtutis nomen; fidem perfidiæ, clementiam crudelitati nequaquam præcellere.

nec ulla societas hominum persistere posset:

XIX. *Absque Dei exsistentis opinione nulla hominum societas diu tranquilla persistere potest.* In aperto est nullam hominum societatem diu tranquillam persistere posse sine ea legum a principibus latarum auctoritate, ut subditi secundum rationem judicent se non solum publice; verum etiam privatim: non modo in foro, ut ajunt, externo; sed etiam in interno obstringi; atqui hæc legum auctoritas cum opinione de Numinis exsistentia ita connectitur, ut ea sublata & ipsa tollatur: ergo absque Dei exsistentis opinione nulla hominum societas diu tranquilla persistere potest. Sapienter Plutarchus: „ facilius urbem condi sine solo posse puto, quam opinione de Diis penitus sublata civitatem coire, aut constare. „

Contra Colot. Epicur. p. 1125.

Co-

Coroll. Respublica igitur atheorum, quam Baylius ædificavit, ad ἀδύνατα referri debet. *Pens. div. sur la Comet. §. 161. suiv.*

Schol. 1. Ut nempe sublato Deo, aut de ejus exsistentia opinione lex naturæ, internumque actuum humanorum discrimen tolleretur (§. præc.): ita hac in hypothesi omnis legum civilium auctoritas in sola cogendi potestate, in virium magnitudine, non in jure ullo consisteret: omnis enim legum ab imperantibus latarum efficacitas ultimo in ea naturæ lege fundatur, qua jubemus eorum voluntati parere; quare quamprimum hæc suffertur, & illæ coruunt. Norunt id ipsi Principes, idque se nosse tum præcipue commonstrant, cum a testibus in caussis judiciariis; a militibus recens conscriptis; ab iis, quos muniis publicis ornant; ab omnibus denique, cum thronum conscendunt, jusjurandum postulant; cui quæso, istud usui foret in absurda Baylii hypothesi? Certe ex iis, quæ supra objecta fuerunt, manifeste colligitur, legislatorum sapientissimos in cultu divino primum status publici fundamentum situm esse semper putasse: Audi Tullium: „ Sit igitur jam hoc „ a principio persuasum civibus, dominos esse „ omnium rerum, ac moderatores Deos: eaque, quæ gerantur, eorum geri ditione, „ ac numine, eosdemque optime de genere „ hominum mereri: & qualis quisque sit, „ quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religiones, intueri, „ piorumque, & impiorum habere rationem. „ His enim imbutæ mentes haud sane abhorrebunt ab utili, & a vera sententia. „ Sed jam Baylii argutationibus respondendum. *De leg. l. 2. c. 7.*

Schol. 2. 1.) Athei, ait, eadem, qua alii, ratione pollent; ejus igitur adminiculo possunt internum rerum discrimen agnoscere; justum ab injusto discernere, virtutem exercere, sub- *Respondetur Baylio. Ibid. §. 178.*

mis.

missionem, ac obedientiam principibus, mutuæ charitatis officia civibus exhibere; his autem positis quis eorum rempublicam consistere posse neget?

℞. Demus hæc ita esse; anne etiam ad sectandam virtutem aliqua se obligatione adstrictos censebunt? minime sane; at vel ideo eam non exercebunt, nec flagitiis abstinebunt, nisi forte metu potentioris coerciti; sed quæ vis, quæ pœna satis efficax esse potest, cum integra societas perversa est? Deinde sanæ justi, ac injusti, virtutis, & vitii notiones aliquo quidem tempore permanere possunt in iis atheis, qui cum aliis recte opinantibus commixti vitam agunt, aut qui, cum a teneris ad omnem honestatem instituti essent, ad impietatem postea deflectunt; at in atheorum republica, in iis, qui ab ipsa infantia hac peste infecti sunt, in vulgo alioquin ad omnem licentiam projecto non possunt. Perversis autem honesti, ac inhonesti notionibus necessarium consectarium est, ut omne jus in potentia; obligatio in imbecillitate constituatur: quo admisso necesse est, ut quæcumque hominum societas brevissimum intra tempus corruat. Universim itaque Baylius in eo errat, quod ea, quæ fiunt, aut fieri possunt ab atheis inter illos, qui supremum Numen colunt, versantibus, ac atheismum potius affectantibus, transferat ad integram solorum atheorum collectionem; illi siquidem aliis adhuc motivis impulsi actiones suas ad principia a se constituta non conformant, quæ tamen motiva in altero casu prorsus deessent, ut mox ostendam.

§. 179. 2.) Etiam in atheorum animis laudis, gloriæque appetitionem inesse contendit, eaque ipsos satis efficaciter ad mutua charitatis officia, ad præstandam magistratibus obedientiam impelli posse putat.

2. Hoc motivorum genus satis efficax esse ad secundandam virtutem per sese arduam, ad cohibendas hominum cupiditates, quibus in sua commoda ferri solent, vehementer nego; & si sit etiam comparate ad unum, vel alterum, apud vulgus certe quod maximam reipublicæ partem constituit, nullam vim obtinebit. Quid quod ipse hic gloriæ appetitus non tam ad virtutem, quam ad conquirendas qua demum cumque ratione divitias, ad comparandam potentiam ipsos exstimularet? nam sic fere res constitutæ sunt, ut quo quis ditior, aut potentior est, eo magis ab imperita plebe adoretur. Potentia nimirum, & opes aptissima sunt explendarum cupiditatum subsidia, tumque vel maxime, quando rectæ virtutum, vitiorumque ideæ ex animis exsulant. Deinde anne actus, ad quem sola gloriæ, honorisque cupido hominem impellit, virtutis nomine dignus? an non potius turpis simulationis, fœdæ hypocrisis nomen merebitur? præclara enim vero in cives charitas, in magistratus observantia, quæ tum exhibetur, cum inde honor speratur, sublata hac spe non exhibetur. Illud vero, quod ex Lucretio adjungit, quam puerile est, fore, ut gloriæ cupidus occulta quoque flagitia evitet timore ductus, ne ipse vel somnians, vel vehementiore ægritudinis æstu abreptus eadem manifestet.

3.) Homines, inquit, vulgo non vivunt secundum cognitiones suas, & principia theoretica; idque multorum, ac præcipue Stoicorum exemplo declarat, qui licet omnia fato ineluctabili constricta docuerint, elegantissima tamen morum præcepta suppeditarunt. Experientia quoque docet, multos, qui cælum, ac infernum firmissime credunt, nihilo minus frequentissime scelera admittere. Inde concludit: poterunt igitur oppositio athei, etsi nihil credant, a vitiis abstinere, & ut nulla est in re- §§. 136. 176.

li-

ligione vis ad promovendum virtutis cultum; ita nulla est in atheismo ad eum imminuendum.

℞. Raro quidem homines suas cognitiones & principia philosophica in actionibus suis sequuntur, cum ea veritatibus in sensu naturæ communi fundatis opponuntur; natura quippe difficillime exuitur, & sensus ille etiam invitis identidem redit, quod certum veritatis indicium est (§. 171. sch. char. 4. log.). Atque istud Stoicis contigit, illis nimirum, qui vere libertatem sustulerunt, quales tamen admodum pauci, fuerunt (psych. §. 125. sch.). Ad illa quoque principia, quæ cum pravis affectionibus pugnant, homines sæpe actiones suas non conformant; suavitate enim præsentis voluptatis allecti contra rationis dictamen agunt, cumque meliora videant, probentque, deteriora sequuntur. Vide, quæ in logica (§. 231. sch. 2. n. 2.) de discrimine veritatum theoreticarum, & practicarum dicta sunt. Inde mirum non est, homines religioni addictos non tamen semper secundum ejus principia agere, ac voluptatibus irretitos, contemto cælo, ac inferno peccare; at mirandum maximopere, & stupendum foret, si atheus, qui a suis ipse principiis ad sectandas corporis voluptates, ad opes, & honores per fas, & nefas quærendas incitatur, qui nihil a corporis interitu superste arbitratur, ab illis in actionibus suis quotidianis deflecteret. Nonne homines potissimum affectionibus suis, & aliorum exemplis se regi sinunt? quid igitur cum atheo in sui similium grege constituto fiet? non sequetur theoretica, quibus imbutus est, principia? at illa frenum quibusvis cupiditatibus laxandum; conquirenda bona terrena; amplectendas turpissimas voluptates; vitam pecudum, quas ab homines vix differre statuunt, more agendam docet: retinebit aliorum exemplis? quin potius ab iis ad omne

sta-

flagitii genus impelletur. Sed retorqueamus telum. Si appetitiones humanæ tantæ sunt efficacitatis, si voluptates præsentes tam vehementer animum alliciunt, ut eos quoque sæpe abripiant, qui gravissimas, æternasque pœnas timent, quale dominium in atheorum animis omni futurorum spe, aut metu vacuis exercebunt: Denique quid ad virtutem promovendam religionem inter, ac atheismum intersit, expendamus; illa tota est in commendanda virtutis pulchritudine, in depingenda vitii fœditate, in proponendis gravissimis incitamentis, quæ tum a summa Dei colendi dignitate, tum a tranquillitate, & cruciatu conscientiæ, tum a præmiis, ac pœnis post mortem exspectandis petuntur; & nulla sit in ea vis ad promovendum virtutis exercitium? Jam dudum Tacitus de vetustis Germanis scriptum reliquit, eos præ reliquis nationibus in bello animosiores fuisse, quod immortalitatem animæ crediderint. Quid jam contra atheismus? nonne ideas honesti, ac inhonesti pervertit? sublata immortalitatis spe eumdem hominum, ac jumentorum interitum esse docet? justum occultorum quoque scelerum vindicem e medio tollit? omne virtutis præmium in bonis præsentibus constituit? & reliqua, quæ tute facile erues. Anne vero doctrina istæc ex natura sua latissimam omnibus flagitiis portam non aperit? Desinat igitur Cardanus atheorum virtutes in cælum tollere, quod sine commodi spe sine mercedis intuitu exerceantur: nulla potest athei esse virtus, nulla honestas; si quid boni præstiterit, id aliis quibusdam motivis, quæ virtutem haud constituunt, tribuendum erit. *De immort. animae c. 2. pag. 33.*

4.) Demum ad exempla provocat, adducitque tum veterum, tum recentiorum temporum atheos, Diagoram, Theodorum, Epicurum, Lucilium Vanini, Spinozam, quorum vitæ §. 174.

pro-

probitatem, comitatem in omnes, obedientiam erga principes multis dilaudat. Inde porro concludit elucere ex his exemplis atheismi doctrinam in mores nequaquam influere.

℟. Responsum jam alias occupavimus (psych. §. 263. sch. 1 n. 6.). Vera nimirum ista esse possunt de atheis, qui in hominum religioni addictorum societate vivunt; hi enim multis aliis motivis ad externam, & simulatam morum honestatem impelli possunt: persistentibus quippe in aliis sanis de virtute, ac vitio notionibus timent vilipendi, ac odio haberi; cupiunt item ad munera publica promoveri, qua spe certo se frustrandos sciunt, si ad doctrinam mores suos componerunt; nec denique etiam interior conscientiæ vox prorsus conticescit. At in commentitia atheorum republica hæc, & similia motiva penitus tollerentur; in nullo enim forent rectæ de honestate, ac inhonestate ideæ, impia doctrina teneris jam animis instillata firmissimas radices figeret, tamque alte imprimeretur, ut tandem totam rationalem naturam perverteret, internosque conscientiæ proditæ stimulos plane hebetaret. His accederent prava aliorum, etiam quorum major in animos est auctoritas, exempla; distortæ affectiones, immoderata discendi, & dominandi libido, & quæ ejus modi sunt, naturæ corruptæ monstra. Neque a sectarum capitibus ad sequaces argumentum valere ibidem quoque luculenter ostendi; respuunt enim hi, quibus illi aguntur, motiva, nec jam amplius doctrinæ famam conciliare student, quam ipsius principes avidissime appetebant. „ Non ab Epicuro impulsi, ait Se„ neca de Epicureis, luxuriantur, sed vitiis „ dediti luxuriam suam in philosophiæ sinu „ abscondunt, & eo concurrunt, ubi audiunt „ laudari voluptatem. „ Quamquam nec ea probitas, quam Baylius tantopere extollit, in

De vit. beat. c. 12.

eo.

eorum moribus eluxit; certe Lucilium Vanini vitam omnibus sceleribus inquinatam duxisse, atque nihil minus, quam forte animum in accipienda mortis sententia exhibuisse Gramondus scribit. *Extrait de la vie de Vanini.*

XX. *Deus exsistit.* Imprimis enim de hac Dei exsistentia sensus naturæ communis exstat (§. 17.); deinde in contraria hypothesi nec quidpiam in rebus humanis bonum, aut malum; honestum, aut inhonestum; justum, aut injustum foret (§. 18.), nec ulla respublica, aut hominum societas diu tranquilla consistere posset (§. præc.); atqui sensus naturæ communis non fallit (§. 171. log.); & duo reliqua tam cum ratione, quam cum ideis, secundum quas & philosophari, & actiones nostras moderari debemus, pugnant: igitur Deus exsistit. Deus exsistit.

Coroll. Potest itaque & moralibus argumentis exsistentia Dei invicte demonstrari.

Schol. Diversis proinde modis eadem veritas manifesta fit; quare nullam omnino excusationem adferre possunt, qui aut rationes has perpendere negligunt, aut perpensis non intellectu modo, sed & tota voluntate non assentiuntur. Perspecto argumentorum pondere, quæ, si non absolutam certitudinem, ut quidem omnes sanæ mentis opinantur, summam saltem, quæ cogitari potest, probabilitatem conficiunt, nonnulli ad hominem ita arguunt: si Deus exsistat, tu tamen illum inficieris, debitumque ei cultum subtrahas, gravissimam certe pœnam exspectandam habes; si Deus non exsistat; tu tamen falso persuasus eum velut exsistentem colas, nihil umquam inde detrimenti capies; at Deum exsistere saltem verisimillimum est: vide itaque quam in gravissimo hoc negotio partem amplectendam ratio

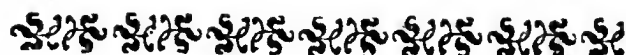
sua-

ſuadeat. Profecto mirari ſatis nequeo, qui fiat, ut qui in aliis rebus quavis certitudine contenti ſunt, huic veritati adeo perſpicuæ victas dare manus abnuant; cum tamen ea ejuſmodi ſit, ut ſi non certa eſſet, certam eſſe ſumme optandum foret. Quid enim? an non multo optabilius eſt ſub ſuavi potentiſſimi, ſimulque optimi gubernatoris regimine vitam agere, quam duriſſimo jugo fatali cujuſdam neceſſitatis, fortunæ, aut caſus ſubjici? Perperam ſane contendunt nonnulli, nihil cogitationem de Numinis exſiſtentia ad ſolidam animi tranquillitatem conferre: in utraque hypotheſi parem animis quietem adfuturam. Quæ enim vero animi quies, cum nulla naturale beatitatis deſiderium explendi ſpes affulget? cum morbis, inopia, aliiſque graviſſimis calamitatibus ſine præmii exſpectatione confligandum eſt? cum bona præſentia quantumvis acumulata cupiditates noſtras non ſatiant, ſed irritant? cum triſtes rerum viciſſitudines caſu, & fortuito evidentes perpetuo metuendæ ſunt? cum demum omnia vitæ hujus commoda abſque melioris fiducia deferenda ſciuntur? Contraria omnia ii experiuntur, qui in ſuavi providentiæ benigniſſimi Numinis ſinu conquieſcunt.

De la Mettrie l'homme machine p. 62.

Penſées philoſ.

SE.

SECTIO II.

DE ATTRIBUTIS DEI.

§. XXI.

Ttributa Dei sunt omnes eæ proprietates, quæ Deo conveniunt, quæque ex necessitate ad exsistendum, utpote ejus essentia metaphysica (§. 5.), promanant. Horum alia dico *negativa*, quæ cum negatione alicujus imperfectionis concipimus, sive per quæ a Deo imperfectionem removemus; alia *positiva*, quæ sine ulla negantia cogitantur, aut per quæ Deo perfectionem quampiam tribuimus. Quid, & quotuplex Dei attributum?

SCHOL. 1. In se equidem, & revera omnia Dei attributa positiva sunt; quæ enim ex positiva, eaque illimitata essentia profluunt, non queunt, nisi positiva esse: & alioquin in Deo negatio, aut realitatis defectus locum habere nequit. Quid, quod si rem accurate expendamus, facile pervidemus, etiam tum, cum aliquam a Deo imperfectionem removemus, veram reapse perfectionem eidem a nobis tribui? Quare distributio istæc ab imbecillitate intelligentiæ nostræ magis, quam ab interno attributorum discrimine proficisci censenda est: cui & separatio illorum tum ab se se, tum ab essentia cogitatione nostra facta adscribi debet.

SCHOL. 2. Alii alias rationes in distribuendis attributis divinis sequuntur; sunt illis *comparativa*, quæ cum relatione ad res creatas, ut Quæ aliorum divisiones?

ut *beneficentia*, *justitia*; *absoluta*, quæ sine ea concipiuntur, ut *æternitas*, *simplicitas*: *actuosa*, sive *operatoria*, quæ in suo conceptu actionem involvunt, ut *intellectus*, *voluntas*; *quiescentia*, quæ sine operatione cogitari possunt, ut *simplicitas*: *physica*, quæ realem, & physicam Dei naturam constituunt, ut *æternitas*, *omnipotentia*; *moralia*, quæ cum æterno, ac immutabili rerum discrimine, quod divina sapientia semper sequitur, connexa sunt, ac nostris actionibus moralibus normam præbent, ut *veracitas*, *justitia*, *sapientia*. Sed probe contra Leibnitianos advertendum: hæc moralia attributa in Deo cum absoluta quoque necessitate inesse, quemadmodum physica, & quæ cum illis pugnant, absolute, ac metaphysice repugnare: unde cum dicimus: *moraliter repugnat*, *ut Deus mentiatur*, Sensus est *metaphysice in Deo mendacium repugnat*, *quia opponitur veracitati*, *quæ est moralis ejus perfectio*. (conf. ont. §. 37. sch. cosm. 84. sch. 2. n. 6.). His denique addunt *communicabilia*, quæ cum rebus creatis aliqua ratione possunt, ut *vita*, *intellectus*, *voluntas*; & *incommunicabilia*, quæ non possunt communicari, ut *æternitas*, *immensitas*. Ego missis his divisioni primum constitutæ insitam.

Quæ sectionis partitio? XXII. Cum itaque attributa divina, & de quibus hoc loco agendum (§. 2.), in duo summa genera commodissime tribuantur, necesse habeo, ut præsentem quoque sectionem in totidem membra dispertiar, quorum alterum attributa *negativa*; alterum *positiva* dilucide exponat.

MEM-

MEMBRUM I.

D E

ATTRIBUTIS DEI NEGATIVIS.

§. XXIII.

Ttributa Dei negativa, *vel vi originis*, vel *vi significationis* talia sunt: illa ob præfixam particulam *in* vim negandi, in sensu saltem grammatico, obtinere videntur, quo pertinent, *independentia*, *infinitas*, *immutabilitas*, *immensitas*; hæc, tametsi ex præpositione *in* non componantur, aliquam tamen in se negationem significant, ut *simplicitas*, *æternitas*, *unitas*. Membrum itaque istuc duo capita complectetur. Quæ membri summa.

Schol. Unitatem in attributis negativis habendam esse, facile dabit, qui perspexerit, per unitatem, quam de Deo affirmamus, revera possibilitatem multiplicationis naturæ divinæ negari, hancque velut imperfectionem a Deo removeri.

CAPUT I.

De Attributis Dei Vi Originis Negativis.

XXIV. *Deus quoad nullam determinationem internam ab alio pendet*. Ens necessarium quo- Deus est ens independens.

ad

ad nullam determinationem internam ab alio pendet (ontol. §. 106.); ſed Deus eſt ens neceſſarium (§. 5.) : ergo Deus quoad nullam determinationem internam ab alio pendet.

impaſſibile; COROLL. Omnis paſſio in ente dependentiam ab alio arguit (ont. §§. 128. 60.) igitur Deus nihil pati poteſt.

SCHOL. Si quid itaque paſſivi de Deo quandoque dicatur, illud vel ad externam ſolum relationem pertinet, ut *amatur*, *timetur* : vel reapſe in ſe actionem continet.

infinitum; XXV. *Deus eſt ens infinitum*. Ens neceſſarium eſt ens infinitum (ontol. §. 231.); ſed Deus eſt ens neceſſarium (§. 5.); ergo Deus eſt ens infinitum.

perfectiſſimum; COROLL. 1. Cum ens infinitum ſit abſolute perfectiſſimum (ont. §. 226.), patet, Deum eſſe ens abſolute perfectiſſimum; quod quidem etiam ex idea entis neceſſarii concluditur (ont. §. 113. cor.).

ſanctiſſimum; COROLL. 2. Sanctitas in negatione omnis imperfectionis conſiſtit : igitur, & Deus, & quodvis ejus attributum eſt ſanctiſſimum.

SCHOL. Inde quidquid perfectionis in rebus creatis deprehendimus, id Deo tribuendum eſt; ſed hæ perfectiones duplicis generis ſunt : aliæ in ipſo conceptu formali imperfectionem involvunt, ut *facultas ſentiendi*, *recordandi*, *ratiocinandi*; aliæ limitem, quo conſtringuntur, in ſua definitione non exprimunt, ut *intellectus*, *voluntas*, *libertas*, *ſapientia*. Hæ *formaliter*, id eſt ſecundum ſuam realitatem, remoto tamen limite, in Deo inſunt; illæ *eminenter*, nempe ſecundum aliquid, quod ipſarum realitatem nobiliſſimo modo ſupplet, (conf. ont. §. 227. ſch.). Atque ex his colligi-

ligitur, quam turpiter aberraverit litterarum Persicarum auctor, cum confidenter pronunciavit præstantissimos philosophos, qui Deum ens esse perfectissimum docuerint, hac idea abusos fuisse; ipsos non advertisse ad mutuam perfectionem, quas finita nostra intelligentia concipimus, pugnam, quæ ideo in uno ente consistere nequeant. *Oeuvr. de M. Montesquieu. t. 3. p. 145.*

XXVI. *Deus est ens immutabile.* Ens necessarium est ens immutabile (ont. §. 120.); sed Deus est ens necessarium (§. 5.): ergo Deus est ens immutabile. immutabile

XXVII. *Deus est immensus, quod ad locum attinet.* Ens necessarium est immensum quod ad locum attinet (ontol. §. 111.); sed Deus est ens necessarium (§. 5.): ergo Deus est immensus, quod ad locum attinet. immensum.

Schol. Sed ex infinita Dei perfectione istud quoque recte concluditur; nam exsistere rem ita in loco quodam, ut non sit simul in alio, est certe quæpiam perfectionis, & exsistentiæ limitatio, quemadmodum esse tantum aliquo tempore, similem limitationem arguit: ab opposito exsistere in omni loco est vera aliqua perfectio: cum itaque Deo omnes perfectiones tribuendæ sint, consequens est, ut Deum in omni loco esse dicamus. Ipsi quoque veteres hanc Deo immensitatem magna consensione tribuerunt, quemadmodum ex Homero, Virgilio, Cicerone, aliisque patet; neque illi repugnant, qui propriam Dei sedem in cælo constituunt: istud enim solum significare volunt, Deum in cælo præcipue suam majestatem patefacere, seque beatis mentibus conspiciendum præbere. Sed quam res ipsa perspicua, tam modus obscurus est, ac omnino finitas intelligentiæ nostræ vires exsuperat. Crasso nimis modo multi ex veteribus immensitatem Dei conceperunt;

unde turpissimus pantheismi error denique ortum duxit; aliam quoque, ac oportuerat, hujus divinæ perfectionis ideam animo informarunt illi, qui in Anglia præcipue cum Moro, Nevvtono, Clarkio, Raphsono ipsam, & spatium mundanum rem eamdem esse contenderunt, (conf. ont. §. 197. schol. 2.) Cavendum itaque magnopere, ne Deum per formalem sui extensionem ubique præsentem esse putemus: nam & simplex est, ut deinceps videbimus, & totus ubique: si autem per veram sui extensionem ubique adesset, alia illius pars foret, exempli caussa, in tellure, alia in sole, ac corpus quodpiam motum diversas successive divinæ substantiæ partes peragraret, quæ omnia cum ratione pugnant.

Nonnulli Dei immensitatem ab ejus omnipræsentia discriminant, nec ratione destitui videntur. Ajunt immensitatem esse illam vel aptitudinem, vel exigentiam, qua Deus vi essentiæ determinetur, ut rebus omnibus quoad ipsam suam substantiam intime præsens sit: hac in sententia immensitas est ad omnipræsentiam, ut actus primus ad actum secundum; illa nimirum complectitur vim exsistendi in rebus omnibus abstrahendo ab actuali rerum creatarum coexsistentia: hæc præter illam essentialem determinationem simul actualem rerum creatarum coexsistentiam includit. Inde vero hæc consectaria profluunt: 1.) immensitatem esse attributum Dei internum, necessarium, ipsique ab æterno, antequam res ulla conderetur, competens, non secus ac æternitatem, & omnipotentiam; actu vero rebus intime adesse præsentem esse duntaxat prædicatum contingens, Deo liberum, & post rerum procreationem ipsi adveniens; 2.) Deum *actu*, & *proprie* non exsistere in spatiis imaginariis extra mundum, cum nequeat nihilo coexsistere; sed tamen, quoniam spatia illa ut possibili-

bilitates locandorum ſine numero corporum a nobis concipiuntur (ont. §. 196.) , dici poſſe , ipſum *potentia* in ſpatiis imaginariis infinitis exſiſtere , quod aliud non ſonat , quam poſſe Deum producere extra mundum nova corpora ſine numero in infinitum , quibus omnibus , quamprimum exſiſterent , ſine omni ſui mutatione intime præſens foret. 3.) Cum ſpatium reale neceſſario finitum ſit (ont. §. 221. cor. 1.) , vero ſenſu dici non poſſe , Deum exſiſtere in ſpatiis infinitis; ſed rectius, Deum exſiſtere in ſe ipſo , ſive in ſua immenſitate , quæ nullo finito rerum creatarum ſpatio concludi poteſt. Nimirum ut Deus in ſua æternitate ante omne tempus reale revera exſtitit : ita vere in ſua immenſitate extra omne ſpatium reale exſiſtit.

CAPUT II.

De Attributis Dei Vi Significationis Negativis.

XXVIII. *Deus eſt ens ſimplex*. Ens neceſſarium eſt ens ſimplex (ont. §. 174. coroll.) ; ſed Deus eſt ens neceſſarium (§. 5.) : ergo Deus eſt ens ſimplex. Deus eſt ens ſimplex:

Coroll. Competunt itaque Deo , quæcumque enti ſimplici, qua ſimplici, conveniunt; contra minime , quæ enti compoſito, qua tali , propria ſunt.

Schol. Simplicitas Dei ex iis quoque perſpicue colligitur, quæ pro ſimplicitate animæ noſtræ demonſtranda attulimus (pſych. §§. 142. ſeqq.). Uſus vero hujus theorematis præter alios eximius eſt in refellendis duobus graviſſimis erroribus, quorum alter *pantheiſmus*; alter *anthro-*

Quid anthropomorphiasmus? *thropomorphismus* nuncupari solet. De illo dixi (cosm. §§. 23. 40.); hic docet Deum corpore, quod ad humani similitudinem proxime accedat, præditum esse, quæ sententia illorum fuit, qui animum ab oculorum consuetudine abducere non potuerunt, licet ceteroquin de Deo magnifice sentirent, quales vetustissimis temporibus quamplurimi dabantur; quamquam præter veteres Græciæ philosophos etiam doctores quidam Christiani, ut Tertullianus, Melito Sardensis, aliique hujus errori passim accusentur, recte, an perperam, non definio: videantur Petavius (*a*), Joannes Cotelerius (*b*), Tobias Pfannerus (*c*). Magis Hobbesius (*d*) se suspectum reddidit, cum, ut solet, inscite pronunciavit: „ Illi quidem, „ qui Deo puritatem tribuunt, recte faciunt; „ est enim honorificum. Sed tenuitatem (intellige simplicitatem) attribuere, quæ gradus quidam est ad nihilitatem, periculosum „ est. „ Origo hujus opinionis a difficultate, quam veteres in formanda entis simplicis idea sentiebant, repetenda videtur: inde enim fiebat, ut omne, quod est, corpus esse; & quod corpus non est, non esse putarent: cur autem potissimum corpus humanum Deo tribuerint, rationem reddidit Cotta apud Tullium (*e*) absurdam hanc Epicureorum opinationem in Vellejo perstringens: „ non deest hoc loco copia „ rationum, quibus docere velitis humanas esse „ se formas Deorum: primum quod ita sit „ informatum, anticipatumque mentibus nostris, ut homini, cum de Deo cogitet, „ forma occurrat humana: deinde, ut quoniam rebus omnibus excellat natura divina, „ forma quoque esse pulcherrima debeat; nec „ esse humana ullam pulchriorem. Tertiam „ rationem adfertis, quod nulla in alia figura domicilium mentis esse possit. — — Accessit etiam ista opinio fortasse, quod homi-

(a) *Dogm. theol. t. 1. l. 2. c. 1. edit. rec.*
(b) *Ad Clement. hom. 17. t. 1. P.P. Apost. pag. 738.*
(c) *Syst. theol. gentil. c. 2. 19.*
(d) *Append ad Leviat. c. 1. pag. 345. c. 3. p. 361.*
(e) *De nat. D. l. 1 c. 27.*

„ mi-

„ mini homine nihil pulchrius videatur. Sed „ tu hoc, physice, non vides, quam blanda „ conciliatrix, & quasi sui sit lena natura ? „ An putas ullam esse terra, marique belluam, „ quæ non sui generis bellua maxime delecte- „ tur ? — — An tu aquilam aut leonem, „ aut delphinum ullam anteferre censes figu- „ ram suæ ? Quid igitur mirum, si hoc eo- „ dem modo homini natura præscripsit, ut „ nihil pulchrius putaret, quam hominem : „ eam esse caussam, cur Deos hominum simi- „ les putaremus ? Quid censes ; si ratio esset „ in belluis ? non suo quasque generi pluri- „ mum tributuras fuisse ? „ Nec quemquam terreat, quod in ipsis sacris litteris Deo oculi, aures, lingua, manus tribuantur; cogitandum siquidem est, sermonem illum ad audientium imbecillitatem accommodatum esse, ut sapienter Theodoretus monuit : „ stolidi non animadverterunt, Dominum Deum per homines hominibus loquentem audientium infirmitati sermones accommodare. „ *Quæst. in Gen. q. 20.*

XXIX. *Deus est æternus*. Ens necessarium est æternum (ontol. §. 110.); sed Deus est ens necessarium (§. 5.) : ergo Deus est æternus. *ac æternum.*

Schol. Quæstio agitatur, utrum in æternitate successio admitti possit, qualis in tempore datur, seu quod idem est, an æternitas per modum temporis infiniti concipienda sit : quæ lis, etsi pro modulo composita fuisse (ont. §. 212. sch.) videatur : pauca tamen quædam hoc loco utiliter monenda restant. Negativam sententiam Plato olim : recentius Cudvvorthus cum multis aliis defendit. Platonis hæc sunt verba : „ *erat*, *est*, & *erit* „ partes sunt temporis, & male transferuntur „ ad naturam æternam. Huic *est* tantum com, *Quæ de successione in æternitate controversia? Syst. intell. c. 5. s. 1. §. 18. seq. Timæus.*

 „ pe-

,, petit *s. erat* verò , & *erit* pertinent solum
,, modo ad res in tempore fluentes; sunt enim
,, motiones . Illa semper immutabilis natura
,, nec senior , nec junior ullo modo esse po-
Ib. §.24, ,, test. ,, Moshemius in. Cudvvorthum, post-
art. 2. quam controversiæ ortum, ac progressum , &
utriusque partis patronos diffuse exposuit, hac
ratione mentem suam declarat : ,, infiniti qui
n. III. ,, naturam semper habent ob oculos positam,
,, illi non possunt non, si hanc notionem se-
,, qui velint, intelligere, illis, qui successio.
,, nem ab æternitate seclusam volunt, verita-
,, tem multo magis favere, quam reliquis ,
,, qui secus sentiunt. Infinitum quod est , id
,, stabile quoddam est, omni termino , origi.
,, ne , ac initio vacans , simplex denique .
,, — — Infinita igitur duratio, seu æternitas
,, nullam in se admittat divisionem , necesse
,, est, nullas habeat partes, nullam dimensio-
,, nem, nullis denique distinguatur momentis,
,, ac differentiis. — — Hoc autem si ita se
,, se habet, equidem nescio, qua ratione æter-
,, nitas ordo momentorum sibi succedentium
,, esse queat. — — Quod humanæ ac a Deo
,, conditæ res fluunt , labuntur , prætereunt
,, sensim , id propter finitatem fit , qua cir-
,, cumscriptæ sunt. Ergo infinitum si flueret,
,, & paullatim laberetur, non esset infinitum,
,, sed finitatem adjunctam haberet. ,,

Sublata porro successione reali in æternitate divina sequitur 1.), eam omnia simul præsentia, præterita, & futura complecti, neque res in tempore sibi succedentes alteri , & alteri æternitatis parti respondere , sed toti : inde Deo nihil esse præteritum , nihil futurum , sed omnia simul præsentia ; videre Deum simul , unoque intuitu alia in serie rerum labentium ante me posita ; alia in serie meæ parallelâ , alia in serie rerum me consequente ; unde fiat , ut licet sibi omnia præsentia

sint

ſint, optime tamen cognoſcat, quid mihi præteritum, præſens, futurumve ſit. 2.) Æternitatem Dei maximam cum ejus immenſitate analogiam habere (§. 27. ſch.); ut enim immenſitas in ſe ſpectata prædicatum eſt Deo penitus internum, ac perfecte abſtrahens ab exſiſtentia rerum creatarum: ita quoque æternitas in ipſo ineſt ſine relatione ad aliorum entium exſiſtentiam: quare recte a Boethio definitur eſſe *interminata vitæ tota ſimul, & perfecta poſſeſſio*, id eſt, ipſa perpetua, immutabilis, ac perfectiſſima Dei vita. Sicut porro vi immenſitatis Deus neceſſario determinatus eſt ad exſiſtendum in omni loco reali, qui datus fuerit; ita quoque vi æternitatis eſſentialiter determinatur ad coexſiſtendum omni tempori reali, quod fuerit. Atque inde ulterius profluit, coexſiſtentiam omni tempori reali, ſive rebus ſuccedentibus ita diſtinguendam eſſe ab æternitate, ut omnipræſentia ab immenſitate differt; nam utraque aliqua ratione a rebus procreatis pendet, Deoque ſemi-extrinſeca eſt. Demum quemadmodum ad immenſitatem non pertinet exſiſtere in ſpatiis actu infinitis, ſed ſatis eſt, ut Deus ex natura ſua determinatus ſit ad exſiſtendum in omni ſpatio reali, quod vel actu eſt, vel aliquando producetur; ita ad æternitatem nequaquam requiritur, ut Deus actu tempori reali infinito coexſiſtat, ſed plane ſufficit eſſentialis determinatio ad coexſiſtendum omni tempore reali, quod vel jam eſt, vel adhuc erit.

De consol. phil. l. 5. prorſ. 6.

XXX. *Deus eſt unicus*. Ens neceſſarium eſt unicum (ont. §§. 114. 238.); ſed Deus eſt ens neceſſarium (§. 5.): ergo Deus eſt unicus.

Deus unus eſt.

Coroll. Polytheiſmus igitur cum ratione pugnat.

Schol. 1. Pugnat certe cum naturæ rationalis sensu, in quo hæc quoque veritas fundatur ; unde enim fit, ut superstitioso etiam plurimorum Deorum cultu impl cati, cum improvisa calamitate repente opprimuntur, non Deos, sed Deum inclament ? „ Audio vulgus, ait „ Minutius, cum ad cælum manus tendunt, „ nihil aliud, quam Deum dicunt : & Deus „ magnus est, & Deus verus est, & si Deus „ dederit. „ At vero totum fere orbem polytheismus olim occupaverat ? sit ita sane : istud de veritate nihil detrahit; vocabulum Deus illis temporibus valde dubium fuit, & si fortasse rudis plebecula legislatorum, sacerdotumque fraudibus decepta plures veros Deos credidit, longe tamen sapientiores, ac philosophi ab hoc errore distabant ; omni quippe ætate eorum plurimi unum supremum Deum docuerunt, cui alios minores subjecerunt. Audi Zenonem Eleatem, qui teste Aristotele non affirmavit modo, sed & probavit „ Deum „ esse unum, cum sit excellentissimus ; si e„ nim duo essent, pluresve, omnium excel„ lentissimus esse nequiret, cum unusquisque „ Deorum istorum, quippe similis ei, par ipsi „ excellentia fit futurus. Deus, & potentia „ Dei talis est, ut gubernet, non guberne„ tur ; gubernat vero omnia ita, ut si ali„ quid eo præstantius exsisteret, Deus esse „ ipse non possit. Si autem plures essent Dii, „ Dii esse non possent : Deus enim inferior „ esse, vel subjici, & gubernari haud potest. „ Neque si æquales essent, entium omninm „ excellentissimus esset Deus; quod enim æ„ quale est, nec melius esse potest, nec de„ terius eo, cui æquale est. Si Deus igitur „ est, isque si talis est, Deus ille debet esse „ unus, secus nec omnia, quæ vellet, facere „ posset; nam si plures essent, unus absoluta „ non potest valere potentia. „ Antisthenes, ut

In Octavio.

L. de Xenoph. Zen. & Gorg. c. 3.

ut Cicero scribit, dicere solebat : „ populares *De nat.*
„ Deos esse multos; naturalem unum. „ Præ- *nat. D. l.1.c.13.*
terea alios, quos longo ordine recenset Minu-
tius-Felix; id certum, quicumque supra vul- *In octa-*
gus sapiebant, unum Deum supremum, ac *vio.*
omnipotentem statuisse, a quo minores Dii
non modo exsistentiam, sed & immortalita- *Timae-*
tem, ut ait Plato, consecuti essent. Patet *us.*
istud ex pervulgata apud veteres, præcipue in
schola Pythagorica, & Platonica spirituum in
quatuor classes distributione : constituerunt ni-
mirum primum Deum supremum omnium con-
ditorem, tum Deos immortales ab ipso pro-
creatos, nullique passioni subjectos : deinde
heroes illustres, sive dæmones mutationibus,
ac perpessionibus obnoxios; demum homines.
Hæc subinde opinio a recentioribus Platonicis
non retenta modo, verum etiam acriter pro-
pugnata fuit, ut ex Hierocle colligimus. Con- *Dissert.*
sulatur Gottofredus Olearius. Verum ut u- *de genio Socra-*
num Deum agnoverunt philosophi illi, non *tis.*
ita eumdem publice prædicarunt; turpi enim
superstitiosæ plebis metu absteriti sermonem,
cum in turba versarentur, ab hoc argumento
declinarunt, paucis solum, & quibus familia-
rius utebantur, mysterium istuc revelantes: ita
Stilpo rogatus a Cratete, an Dii precationi-
bus, ac divinis honoribus gaudeant? Repo- *Laertius*
suit, *noli me fatue in foro de hisce rogare*, *ut de*
sed solum, ac seorsum. Similiter, cum qui- *vit. phil. l.2.*
dam ex Bione quæreret, utrum Dii sint, hoc *segm.*
accepit responsum: *tune senex turbam a no-* *117.*
bis propellere curas? Plato tum palam, tum
in scriptis suis plurimorum quidem Deorum
genitorum, minorum, popularium, terre-
strium, campestrium, marinorum mentionem
fecit; in Timæo tamen summi parentis me- *Essai*
minit adjungens: „ parentem hujus universi- *sur les*
„ tatis indicare in vulgus nefas. —— quam- *philoso-*
„ vis sine verisimilibus signis loquantur (de *phes ch. 10. Bos-*
C 5 „ Diis *suet dis-*

„ Diis pluribus) veteri legi, & mori parendum est. „ Inde privatim, & cum amicorum fidissimis colloquens vocabulum Θεὸς in singulari semper numero usurpavit. Sed nemo Cudvvortho copiosius hoc argumentum pertractavit; advertit ille primum omnes eos, qui primis Ecclesiæ temporibus cum paganis disputarunt, id unum probare conatos fuisse, præcipuos ab omni retro ætate philosophos unum Deum tenuisse, eamque in rem laudat Clementem Alex. (*a*), Athenagoram (*b*), Theophilum Antiochenum (*c*), Cyrillum Alex. (*d*), Tertullianum (*e*), Arnobium (*f*), Minutium Felicem (*g*). Deinde nullum umquam gentilium cum christianis congredientium plures Deos defendisse, quin ob id reprehensos una voce, ut scribit Orosius (*h*), respondisse: „ Non se plures Deos sequi, sed „ sub uno Deo magno plures ministros vene„ rari. „ Nec dissimili ratione Maximus ex juniorum Platanicorum schola in epistola ad S. Augustinum data se, suosque excusavit, inquiens: „ equidem unum esse Deum sum„ mum, sive unicum, quis tam demens, tam „ mente captus est, qui neget esse certissi„ mum? Hujus nos virtutes per mundanum „ opus diffusas multis vocabulis invocamus. „ Denique nonne recte arguimus eum a priscis philosophis Deum admissum fuisse, quem Epicurus tam acriter impugnavit? At hic non Jovem, non Saturnum, non Plutonem, non alios Deos, sed Dominum sempiternum sufferre voluit: „ imposuistis, clamat Epicureus il„ le apud Tullium: imposuistis in cervicibus „ nostris sempiternum Dominum, quem dies, „ & noctes timeremus: quis enim non ti„ meat omnia providentem, & cogitantem, „ & animadvertentem, & omnia ad se perti„ nere putantem, curiosum, & plenum ne„ gotii Deum? „

Sc. sur l' histor. univ. ch. 16. p. 280.
Syst. intell. c. 4.

(a) *Cohort. ad gent.*
(b) *Apolog. pro christ.*
(c) *Ad Autolicum.*
(d) *Contra Julian. l. 1.*
(e) *Apolog c. 24.*
(f) *Advers. gent. l. 1.*
(g) *In Octavio.*
(h) *Hist. l. 21, c. 1. Epi. 43. ed. vet.*

De nat. D. l. 1. c. 20.

Phi-

Philosophis succedant poetæ religionis vulgaris fere interpretes, qui etsi suorum popularium dogmata plurimum depravaverint, illud tamen de uno supremo Deo mira consensione retinuerunt. Orpheus poetarum vetustissimus, qui Thraces religione informavit, ita cecinisse fertur: „ unicus est per se exsistens, qui cun„ cta creavit: — magnum adeo præter re„ gem non alter habetur. „ Sophocles in tragædia publice acta: „ unus profecto est; unus „ est tantum Deus, qui cælum, & amplum „ condidit terræ globum: „ videatur de his duobus Petavius. Nec minus Hesiodus, licet theogoniæ auctor, teste Clemente Alexandrino unitatem Dei professus est: „ ipse suo re„ gno, ditioneque continet omnes, nec te„ net imperium hoc ex immortalibus ullus. „ Præterea Æschylum, Aristophanem, Menandrum, ac transeo ad latinos. Valerii vetustissimi hos nobis versus servavit Varro: „ Ju„ piter omnipotens regum rex ipse, deumque „ progenitor, genitrix deum, Deus unus „ & omnis. „ Nota sunt, quæ Plautus; Virgilius, Horatius, Ovidius cecinerunt. Primus: qui gentes omnes, mariaque, & terras „ movet, — — qui est imperator divum, „ atque hominum Jupiter. „ Alter: „ o qui „ res hominum, divumque æternis regis im„ periis, & fulmine terres. „ Tertius: „ qui „ res hominum, & deorum, qui mare, & „ & terras, variisque mundum temperat ho„ ris; unde nihil majus generatur ipso, nec „ viget quidquam simile, aut secundum „ rursus: „ qui terram inertem, qui mare temperat „ ventosum, & urbes, regnaque tristitia, di„ vos, mortalesque turmas imperio regit unus „ æquo. „ Ultimus demum: „ hanc Deus, „ & melior litem natura diremit, — — sic „ onus inclusum numero distinxit eodem cu„ ra Dei. „

Dog. theol. t. 1. l. 1. c. 3.

Admon. ad gent. 3. bibl. PP.

De lign. lat. p. 71. ed. ann. 1581.

In Rudente.

Æn. l. 1.

L. 1. od. 12.

L. 3. od. 4.

Metamorph.

In ipsis quoque nationibus integris non penitus exstinctam fuisse unius Dei supremi cognitionem, vel inde colligimus, quod Faustus Manichæus audacter S. Augustino opposuerit; Christianos, uti antea Judæos, unum esse Deum, qui omnia effecerit, ab Ethnicis didicisse: cui hunc in modum S. Pater respondit. „ Discat ergo Faustus monarchiæ opinionem „ non ex gentibus nos habere, sed gentes „ non usque ad falsos deos esse delapsas, ut „ opinionem amitterent unius veri Dei, ex „ quo est omnis qualiscumque natura. „ Quod si longior esse, diversas nationes singulatim enumerare vellem, demonstrarem id de vetustissimis Chaldæis ex Beroso; de Ægyptiis ex Plutarcho, & Jamblycho; de Æthiopibus ex Eusebio, & Thoma Hyde; de Persis ex Pocockio. De recentioribus Indis, Sinensibus, Siamitis, Africanis, & Americanis idem Rochefortius, du Tertrius, aliique testantur.

Contra Faustum l. 20. c. 4.

Hist. des Caribb. Hi. nat. des Antil. Récueil des lett. edifiant.

Hæc porro cum ita sint, perspicuum est, polytheismum numquam sensu naturæ communi confirmatum fuisse: insciententer proinde eos agere, qui ex illo rationem petunt, qua probent, sensum communem non esse certum, ac legitimum veritatis indicium, sicque argumentum istud ad exsistentiam Dei demonstrandam supra allatum evertant. Quin omnibus rite expensis multo magis consensio sapientium, & nationum pro unitate Dei satis magna deprehenditur, quæ ostendat hanc quoque veritatem in sensu communi naturæ rationalis non depravatæ fundari. At si neque istud ita esset, tamen vel ex illa hominum ad plures Deos colendos propensione anticipationem quamdam universalem de divinitate recte colligeremus, qua factum sit, ut maluerint plura numina constituere, quam omnem Dei ideam ex animis evellere.

Schol.

Quis error de duobus principiis?

Schol. 2. Refellendus hic quoque venit error turpissimus de duobus principiis bono altero, altero malo; quorum illud omnium in hoc orbe bonorum: alterum malorum caussa sit. Opinionis hujus absurdæ originem eruditi a Zoroastro vetustissimo Persarum doctore repetunt: ille enim primus docuisse putatur, a supremo Deo Mithra, sive Zarva, qui ab humana intelligentia concipi nequeat, duos inferiores Deos Oromasden, & Arimanium genitos fuisse, quorum ille bonus cum hoc malo perpetuum bellum gerat; unde hæc, quam in mundo experimur, bonorum, ac malorum mixtio oriatur. Vid. Thomas Hyde (*a*), & Pocockius (*b*). Hanc Leibnitius (*c*) fabulam inde ortam suspicatur, quod Arimanius ex septentrionali occidentis parte cum magnis copiis in Asiam transmiserit, ibique potentissimi regis Oromasdis imperium invaserit, quocum longo tempore æquo plane marte pugnavit. Hæc porro doctrina procedente tempore per totum fere orientem diffusa, ac plurimum immutata fuit. Moshemius (*d*) duorum principiorum patronos, quos *dualistas* vocant, in quinque præcipuas classes distribuit, quarum tamen quævis novas subdivisiones admittit. Sed missis his, eorum solum sententiam in examen vocabo, qui duo principia, bonum, & malum, per se exsistentia, ætate, ac robore æqualia, ac perpetuo inter se dimicantia constituerunt; quæ uti deinceps Manichæis propria; ita etiam ab iisdem absurdissimis plane fabulis involuta fuit, ut in S. Augustino (*a*) legere est. Videri quoque possunt VVolfius (*b*), & Beausobrius (*c*).

(a) *Hist. rel. vet. Pers. c. 9. 20. 22.*
(b) *Specim. hist. Arab*
(c) *Essai de Théod p. 2. §. 138.*
(d) *In Cudw. c. 4. §. 13. not. 19.*

(a) *L. contra ep. Mon. c. 13. 14.*
(b) *Manicheis. ante Manich.*
(c) *Hist. Manicheism.*

Principium malum repugnat;

XXXI. *Repugnat principium malum per se, & necessario exsistens*. Principium istud malum vel est natura omni modo opposita naturæ

turæ principii boni, ut v. g. tenebræ opponuntur luci, qua paritate ipsi Manichæi delectabantur, vel non? si primum: tunc principium malum aliud non est, quam absoluta, & perfecta negatio omnium eorum, quæ principio bono competunt, ac proinde nihilum, ut tenebræ non sunt, nisi negatio lucis: qui igitur principium malum exstare affirmat, affirmat exstare infinitum nihilum. Si alterum: tunc necesse est, ut principium malum quibusdam perfectionibus infinitis, quibus principium bonum præditum est, polleat: quibusdam autem, ac præcipue bonitate, benignitate, benevolentia destituatur; at vero hoc perabsurdum est: neque enim infinitæ perfectiones separari (ontol. §. 224. cor. 2.); neque ens necessario exsistens non absolute perfectissimum esse (ontol. §. 113. cor.) potest. Cum igitur in hac Manicheorum hypothesi alterutrum obtinere debeat, evidens est ejusmodi principium malum omnino repugnare.

nec ex eo origo mali explicari potest.

XXXII. *Permissa etiam hypothesi principii mali per se, & necessario exsistentis non explicatur origo mali, quale in mundo est.* Vel enim duo hæc principia vires æquales, vel inæquales haberent; si hoc: tunc vis major unius vim minorem alterius coerceret, omniaque illius opera destrueret, ac proinde aut nullum bonum, aut nullum malum in mundo foret, prout nempe alterutrum vinceret, quod cum experientia pugnat; sunt enim bona mixta malis. Si illud: tunc vires æquales sese mutuo eliderent, ac neutra ullum effectum consequeretur, proindeque rursus nihil foret in mundo, quod aut bonum, aut malum sit, sicut ex viribus æqualibus, & directe oppositis in mechanica non motus, sed quies sequitur; atqui in utraque hac

hy-

hypothesi origo mali, quale in mundo hoc datur, minime explicatur: igitur permissa etiam hypothesi principii mali per se, ac necessario exsistentis non explicatur origo mali, quale in mundo est, ut Manichaei voluerunt.

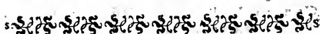
Schol. At fingi fortassis poterit fœdus quodpiam, quod duo istæc principia diuturnæ pugnæ pertæsa inierint, quemadmodum Baylius suscepta Manichæorum caussa Zoroastris nomine contra Melissum argutatur. Quid hac hypothesi magis absonum? vel principium bonum malo magis viribus valet, vel non? si ita; & tamen pactum istud inivit, merito omnium malorum caussa in ipsum rejicitur, quod in adversariorum sententia cum idea boni principii pugnat, cum putent nullum ab eo malum permitti posse. Si non; si a principio malo superatur; tunc principium malum, quod ex essentia, ac natura sua ad mala duntaxat caussanda determinatur, contra naturam suam aget ineundo hocce fœdus, atque ita permittendo, ut quædam bona adsint, quæ, utpote vi superiore instructum, facillime tollere posset. Statuto itaque hujusmodi fœdere tam bonum principium caussa mali; quam malum caussa boni erit, ac proinde bonum principium erit simul non bonum; malum non malum. Sed neque paritas a duobus exercitibus, quorum unus prostratus jam resurgit iterum, & instauratis viribus dimicando victoriam adipiscitur, quidpiam efficit; istud quippe evenire nequit, cum utriusque partis vires immutabiles sunt: quod in absurda hac hypothesi obtineret. Certe enim, qui duo entia per se, & necessario exsistentia ponit, eorum quoque vires necessarias, & immutabiles ponat, necesse est. Ita mala caussa semper pejus de-

Diss. hist. & crit. art. Manich.

defenditur. Quomodo porro ab ipso bono principio, eoque unico, salva sua bonitate, mala alia in hoc mondo permitti; alia etiam immitti queant, paullo post uberius ostendam.

MEM-

MEMBRUM II.

DE ATTRIBUTIS DEI POSITIVIS.

§. XXXIII.

D attributa Dei positiva intellectus præcipue, ac voluntas, tum quæ cum his proxime connectuntur, referenda sunt. Quare agam primum de intellectu Dei, & attributis cum eo connexis tum de ejus voluntate; denique attributa, quæ ad hanc pertinent, pertractabo: tria proinde capita membrum absolvent. Quæ membri summa.

CAPUT I.

De Intellectu Dei & Attributis cum eo Connexis.

XXXIV. *Deus pollet intellectu infinito.* Cum enim Deus sit ens absolute perfectissimum (§. 25. cor. 1.), omni possibili perfectione, sive realitate præditus sit, necesse est; atqui intellectus est certe perfectio quædam possibilis, sive realitas: igitur Deus intellectu pollet. Hunc porro intellectum esse infinitum, eadem rationis conclusione efficitur. Deus pollet intellectu infinito,

Co-

Coroll. Intellectus igitur Dei, quæcumque intelligi possunt, distinctissime repræsentat (psych. §. 57. cor.).

Schol. Præterea sensu intimo quivis certus redditur se ens intelligens esse, certum proinde est, exsistere entia finita intellectu instructa: cum igitur omnes entium finitorum perfectiones in Deo inesse debeant (§. 25. schol.), eadem certitudine concluditur Deum intelligentia pollere. Sane cum nequeat plus esse in effectu, quam in caussa sit (ontol. §. 157.), absolute repugnat, ut vel unum ens intelligentia præditum a caussa bruta, & omni intellectu destituta procreetur, quemadmodum in absurda Epicureorum hypothesi nullus foret in orbe motus, si ille materiæ æternæ insitus non fuisset. Quid quod ipsa mundi conformatio summam quamdam intelligentiam in Conditore manifestat (§. 14.)?

qui semper agit.

XXXV. *Intellectus Dei semper agit.* Quiescat enimvero aliquando ab omni actione intellectus divinus, erit igitur aliquod tempus, quo Deus nec se ipsum, nec alia cognoscibilia sibi repræsentet, ac proinde quo nihil penitus cognoscat; atqui istud vehementer cum infinita Dei perfectione pugnare, nemo non videt: igitur intellectus Dei semper agit.

Coroll. 1. Itaque intellectus non per modum facultatis, ut nobis hominibus; sed per modum actus Deo tribuendus est.

Coroll. 2. Cum porro successio actuum cum interna entis mutatione conjungatur (ontol. §. 118. 119.), quæ in Deum non cadit (§. 26.), consequens est, ut actio intelligentiæ divinæ unica sit, semperque eadem, sive ut Deus uno simplicissimo actu omnia cognosci-

bilia

bilia ſibi diſtinctiſſime repræſentet. (conf. §. 34. coroll.).

Schol. Idem ad alias quoque perfectiones Dei naturales applicandum, firmiterque tenendum eſt, non eſſe in Deo facultates ab actu ſeparatas: inde eſt, ut theologi Deum *actum purum*, immo *puriſſimum* appellent.

Deus gaudet ſcientia infinita;

XXXVI. *Deus gaudet ſcientia infinita, ſive omniſcientia.* Qui omnia, quæ ſciri poſſunt, perfectiſſime cognoſcit, ſcientia infinita gaudet; ſed qui uno actu omnia cognoſcibilia ſibi diſtinctiſſime repræſentat, ſcit perfectiſſime omnia, quæ ſciri poſſunt: igitur qui uno actu omnia cognoſcibilia ſibi diſtinctiſſime repræſentat, ſcientia infinita gaudet; atqui Deus uno actu omnia cognoſcibilia ſibi diſtinctiſſime repræſentat (§. præc. coroll. 2.): ergo Deus ſcientia infinita gaudet.

Coroll. Omnis veritas ſive neceſſaria, ſive contingens ex natura ſua habet, ut cognoſci poſſit: ſcit itaque Deus omnem veritatem tam neceſſariam, quam contingentem.

Schol. Ad veritates neceſſarias ipſe Deus, ejuſque attributa infinita; tum entium poſſibilitates, & quæ cum his proxime connectuntur, pertinet: ad contingentes vero, quæcumque præter Deum exſiſtunt, ſive comparate ad nos præterita, ſive præſentia, ſive futura ſint; atque hæc ſeu abſolute, aut poſitis quibuſdam conditionibus aliquando implendis; ſeu ſub conditionibus numquam revera implendis futura ſint. Deus igitur imprimis ſe ipſum, ac perfectiones ſuas infinitas; tum omnia poſſibilia, & cum rerum poſſibilitate connexa; deinde pro aliquo tempore realiter exſiſtentia; denique exſtitura, ſi certæ conditiones implerentur, perfectiſſime cognoſcit. Ob hanc

ve-

vero objectorum diversitatem scientia divina, licet in se una, & simplicissima variam nomenclationem sortitur. Ea, qua Deus se ipsum, possibilitates rerum, & cum his connexa cognoscit, *scientia necessaria*, vel *simplicis intelligentiæ* audit: quæ ad exsistentia porrigitur, *libera*; sive *visionis*; ea, qua sub conditione quadam futura cognoscuntur, a Leibnitio, VVolfio, Boehmio, Baumeistero, aliisque *media*, & a Dariesio volitiones Dei liberas præcedere dicitur. Hanc porro cumulatissimam rerum omnium scientiam magna consensione veteres quoque Deo tribuerunt; paucis solum exceptis, qui vel cum Carnæde omnium futurorum, vel cum Cicerone actuum nostrorum liberorum prævisionem eidem denegarunt. Sunt tamen, qui & hodie, licet diversa ratione impulsi, cum Cicerone consentiunt: quod nondum evenit, ajunt, nondum est, quod nondum est, non potest cognosci; nihilum enim cum nullas habeat proprietates, percipi non potest: igitur actus a determinatione caussæ liberæ pendentes a Deo prævideri nequeunt. At futilis est hæc argutatio; quod enim nunc quidem non exsistit, sed tamen futurum est, jam non est absolute nihilum, sed habet suum *esse* futurum in statu logico a tota æternitate: quare sicut quævis alia veritas in se intelligi potest: adde ex duobus contradictoriis, seu de præterito, seu de præsenti, seu de futuro convenientiam prædicati cum subjecto enuncient, semper ac necessario unam veram, alteram falsam esse (§. 156. schol. I. 3. cor. 2. log.). Sed nemo ex me quærat, quibus in signis id genus futura Deus cognoscat, ajo enim cum S. Augustino: „ ne hoc a me fratres exspe„ ctetis, ut explicem vobis, quomodo cogno„ scat Deus. Hoc solum dico: non sic co„ gnoscit, ut homo; non sic cognoscit, ut „ an-

Theol. nat. f. 2. c. 3. §. 63.

Oeuvr. de M. Montesquieu t. 3. pag. 146. suiv.

In ps. 49

„ angeli: & quomodo cognoscit, dicere non „ audeo, quoniam & scire non possum. „

XXXVII. *Deus gaudet ratione infinita*. Cum enim Deus omnia cognoscibilia perfectissime cognoscat (§. praec.), necesse est, ut etiam omnem possibilem omnium veritatum nexum distinctissime perspiciat: quare cum hoc sit rationis infinitae munus (psych. §. 68.), gaudere Deum ratione infinita perspicuum est. ratione,

XXXVIII. *Deus gaudet sapientia infinita*. Deus gaudet omniscientia (§. 36.): igitur perfectissime cognoscit, qui fines sint optimi, quae media ad optimos fines accomodatissima, qui demum optimus ea subordinandi modus; sed in perfectissima horum cognitione infinita sapientia sit est: ergo Deus infinita sapientia gaudet. ac sapientia

CAPUT II.

De Voluntate Dei.

XXXIX. *Deus gaudet voluntate perfectissima*. Imprimis cum Deus sit ens perfectissimum (§. 25. cor. 1.), nequit ulla realitate carere; voluntatem autem realitatem esse, nemo cum ratione dubitaverit. Deinde eam voluntatem, cum in Deo insit, perfectissimam esse consimili ratiocinio evincitur. Deus gaudet voluntate infinita

Schol. Deum voluntate praeditum esse duabus praeterea rationibus efficacissime suadetur. Primum volendi facultas arcto adeo nexu cum intelligentia copulatur, ut una absque altera consistere haud queat: quare cum Deus perfectissimo intellectu polleat (§. 34.), necesse est, ut eidem quoque voluntas competat. Deinde

prae.

præter hunc mundum innumeros alios possibiles esse dubio caret: igitur ut hic præ aliis crearetur, opus fuit electione quadam; atqui electio ad voluntatem pertinet.

Quid ejus actus internus, & externus? XL. Per *actum internum* voluntatis divinæ intelligo volitionem, qua Deus in se tendit, seque ipsum ut bonum infinitum, quod distinctissime comprehendit, amat; per *externum* vero, volitionem, quæ se ad res ab ipso distinctas porrigit.

SCHOL. Minime tamen contendo hos actus re apse distinctos esse, quin contrarium paullo post patebit.

Actus internus non est liber; XLI. *Deus in actu voluntatis interno liber non est.* Bonum infinitum distincte cognitum quamvis voluntatem necessario in sui amorem rapit, cum sit necessarium amoris objectum: atqui Deus se ipsum ut infinitum bonum distinctissime cognoscit (§. 36. schol.): igitur Deus necessario se ipsum amat; sed in hoc amore actus internus voluntatis divinæ situs est (§. præc.): igitur in interno voluntatis suæ actu Deus liber non est.

est autem externus. XLII. *Deus in actibus externis voluntatis perfectissime liber est.* Deus habet voluntatem perfectissimam (§. 39.); sed ad perfectionem voluntatis pertinet quoque libertas: igitur Deus libertatem habet; atqui eam non habet in actibus internis (§. præc.); ergo necesse est, ut in actibus externis perfectissime liber sit.

SCHOL. Ad notionem voluntatis perfectissimæ pertinere libertatem, seu quod eodem redit, libertatem veram perfectionem esse dubitari nequit, cum nimirum de bonis finitis, quæ necessaria amoris objecta non sunt, agitur. Nemo

mo certe est, qui hominum libertatem in veris perfectionibus non numeret; inde vero hæc duo consequuntur, primum: libertas quædam Deo tribuenda est, cum in illo omnes rerum creatarum perfectiones secundum realitatem suam insint; alterum: si nulla Deus polleret libertate, nulla quoque in nobis esse posset, secus hæc nostra perfectio ex nihilo prodivisset. Denique & simili ratiocinatione res conficitur: si Deus necessitate quadam ad res extra se volendas impelleretur, ea necessitas vel ex ipsa illius natura, vel a re ab ipso distincta promanaret, quorum neutrum ne cogitari quidem potest. Non primum: cum enim Deus in se sit beatissimus; sibi ad omnes perfectiones possibiles possidendas sufficiat, neque ulla re a se distincta ad summam felicitatem egeat, fieri omnino nequit, ut illius natura rei cujuspiam procreationem necessario exposcat; & nonne ejusmodi necessitas Deum ab aliqua re producenda pendentem efficeret? Non alterum: nam res illa vel esset exsistens, vel solum possibilis; sed imprimis nulla res præter Deum sine sui productione exsistit: deinde quæ possibilia sunt, sunt quoque prorsus ad exsistendum indifferentia, neque ad sui procreationem aut quidpiam conferre, aut eidem resistere possunt, neque etiam bonitatem infinitam in se continent. Ceterum libertas divina non est concipienda ut indifferentia potentiæ ad actum, qualis in creatis datur; hoc quippe imperfectionem argueret (§. 35. sch.): sed ut actus indifferens ad applicationem; nam, ut mox patebit, volitio Dei libera aliud non est, quam actus voluntatis divinæ semper exsistens libere respiciens rem hanc, vel illam ab ipso diversam. Voluntas increata, ait Suarezius, est indifferens ad plura objecta extra se; non vero ad plures actus volendi, vel nolendi, quod voluntati creatæ pro-

Disput. metaph. disp. 22. s. 2. n. 34

proprium est ; item voluntas increata determinatur sine novo actu ipsi addito ; voluntas contra creata per novum actum determinatur .

Actus voluntatis est unicus.

XLIII. *Deus uno, eoque simplicissimo actu a tota aeternitate vult, quaecumque vult .* Imprimis cum Deus sit actus purus (§. 35. sch.), nequit ei voluntas nisi per modum actus tribui, hicque actus ob eamdem rationem aeternus sit, necesse est . Deinde ponamus plures actus diversos esse , erunt ii vel successivi; vel simultanei ; non illud : sequeretur enim vera in statu Dei interno mutatio, quae repugnat (§. 26.) ; non istud: nam cum Deus omnia sub una ratione medii ad finem constitutum aptissimi velit , plures actus reapse distincti nec necessarii , nec utiles forent . Adde perfectius esse uno actu plura velle posse, quam diversis ; cum igitur Deus infinite perfectus sit (§. 25. cor. 1.) , & istud illi tribuendum: igitur uno, eoque simplicissimo actu Deus a tota aeternitate vult, quaecumque vult.

P. 1. q. 19 ar. 2. ad 4tum ar. 3 & 5

Coroll. Eodem igitur actu , quo Deus necessario in se ipsum fertur , libere fertur in res a se distinctas : id est : unus est volitionis actus, qui, quatenus Deum respicit , est amor sui ; & quatenus ad res creatas terminatur , volitio creaturarum est: ita docet S. Thomas .

Quid, & quotuplex decretum Dei ?

Schol. Actum hunc voluntatis divinae, quatenus res externas respicit , *decretum* vocant theologi, illudque licet in se simplicissimum , in varia tamen genera pro rerum decretarum discrimine distribuuntur . Duo ex his praecipue huc pertinent , quorum usus in sequentibus erit . *Positivum* , quo Deus aliquid absolute intendit , ac consequi cupit , ut cum vult mundum existere ; *permissivum* , quo permittere statuit , quod tamen de se fieri

non

non vellet, qua ratione peccata hominum admittit.

XLIV. *Decretum Dei est immutabile.* Deus uno, eoque simplicissimo actu a tota æternitate vult, quæcumque vult (§. præc. sch.): igitur actus voluntatis divinæ, ac proinde decretum Dei (§. præc. sch.) mutari nequit. Decretum Dei est immutabile.

Schol. Certe cum intellectus Dei semper omnia cognoscibilia distinctissime repræsentet (§. 35. cor. 2.), turpis inconstantiæ, ac animi levitatis indicium foret, si Deus id, quod ante voluit, nunc nollet, aut vicissim; quemadmodum nobis jure vitio datur, cum manentibus iisdem adjunctis: ac invariata eorum cognitione voluntatis nostræ consilia mutamus. Verum hæc immutabilitas decretorum divinorum apud nonnullos philosophiam *ignavorum*, ut ex Tullio Leibnitius ait, suscitavit; qui nimirum putant frustra vota nuncupari, preces fundi, quod, quæ immutabiliter decreta sunt, certo alioquin eventura sint. Scire hos oportet, ipsa voluntatis divinæ decreta sub conditione precum adhibendarum, operæque a nobis conferendæ lata esse: quare frustra esse nequeunt. Alii quærunt, qui immutabilitas volitionis divinæ cum libertate concilietur? Nempe, quæ Deus libere vult, ita nunc vult, ut ab æterno potuisset non velle; at postquam semel voluit, infinita ipsius perfectio postulat, ne quid demutetur. Obscura hæc sunt, ais: ita sane; verum cogita infinitas Dei perfectiones magis nobis adorandas, quam perscrutandas esse: hac quippe abysso omnes finitæ intelligentiæ vires absorbentur.

CAPUT III.

De Attributis Dei cum Voluntate Connexis.

Quid bonitas? XLV. *Bonitas*, quam etiam *beneficentiam* recte compellaveris, est constans voluntas rebus creatis conferendi perfectiones, ac veram felicitatem, quantum ipsarum natura postulat.

Deus est bonitatis infinitæ. XLVI. *Deus est bonitatis infinitæ*. Est certe bonitas hæc perfectio quædam, quæ ut illimitata ab ente infinito abesse nequit; sed ens illud infinitum Deus est (§. 25.): igitur Deus est bonitatis infinitæ.

Schol. I. Si Deus hac bonitate careret, esset aliquid in eo, quod eidem opponeretur; quid vero illud? aliud certe non, quam malevolentia quædam, aut invidia ex inordinata quadam animi affectione orta; is quippe solum invidet, irascitur, malefacit, qui aut re quapiam eget, aut timet, aut sperat, aut alia cæca cupiditate ducitur, quæ omnia in naturam perfectissimam minime cadunt. Et quoniam de ea, qua Deus in homines præcipue fertur, bonitate præcipue hoc loco quærimus, juvat eam alia quoque ratione constabilire. Sane si Deus hominum felicitatem cupiat, eaque conferre & sciat, & possit, quæ ad eam adipiscendam necessaria sunt, summa est in eos bonitate; atqui utrumque ita se habet. Principio condidit hominem veræ felicitatis capacem, & ita comparatum, ut eam naturali propensione vehementissime appetat, miseriamque, & quidquid cum ea pugnat, aversetur. Neque istud satis: largitus est illi plu-

plurima in hoc mundo bona licite perfruenda, quæ tamen naturale beatitatis desiderium adeo non satiant, ut etiam magis acuant. Jam vero si hisce positis nostram tamen felicitatem Deus non vellet, quid nisi nos ludificaret, ac crudelissime excruciaret acuendo, quod numquam impleri vellet, desiderium a se nobis ingenitum? Nonne ita nobiscum ageret, ac si quis fame jam jam enecando cibum ostenderet, vescendum non præberet? Nonne bestiæ ipsæ nobis feliciores forent, cum suas appetitiones in hac vita plenissime expleant? Tanto nimirum essemus infeliciores, quanto magis solidam, perfectamque beatitatem ipso naturæ ductu appeteremus, atque illud, quod maximam naturæ nostræ perfectionem constituit, fons esset omnis, ac summæ miseriæ. Quis autem ista de Deo, deque infinita naturæ ejus perfectione suspicetur? Quæ deinde ad scientiam, ac potentiam attinent, ea ipsi deesse nemo sanus judicaverit: est itaque in confesso, summam Dei in homines bonitatem esse. (conf. psych. §§. 249. &c.)

Schol. 2. At contrarium experientia constare quidam contendunt; multa in hoc mundo mala esse, quæ contra Dei in nos bonitatem testimonium dicant. Torsit ea res præcipue veteres, neque satis nodum dissolvere sciverunt. Plato ad pervicaciam materiæ æternæ confugit (cosmol. §. 20.); Plutarchus materiæ animam malignam insedisse, eam quidem, sed non penitus, a Deo emendatam fuisse asservit; alii alia diverticula a ratione aliena quæsiverunt. Manichæi duce Manete Persa veterem Zoroastris opinionem de duobus principiis uno bono, altero malo & suscitarunt, & expoliverunt, ajentes utrumque a se, ac necessario existere; illudque omnium bonorum; hoc malorum in mundo caussam esse. Equidem turpem hunc errorem supra refutavi (§§.

 31.

Dict. hi- stor. & crit. ar. Manich. rem. D.

31. 32.); at Baylius, qui putidum ubiqu scepticismum affectat, ea refutatione non co tentus inscite contendit, hypothesim de ur principio, etsi a priori demonstretur, a pe steriori tamen nec verisimiliter probari poss eo quod ratione naturali ostendi nequeat quomodo a principio bono, si unum sit, t mala in mundo permitti possint; addit a constabiliendam quamcumque hypothesim n cesse esse, ut distincte modus declaretur, quo cum phænomenis congruat, atque si vel isti fieri nequeat, rationem satis efficacem ade ad eam rejiciendam, quantumvis splendidissi ma videatur. At quam multa hic latent, qu justam reprehensionem merentur. Primum a constabiliendam hypothesim de uno princip vel sola demonstrata repugnantia hypothe oppositæ abunde sufficit: necesse enim est, u ex duabus propositionibus contradictoriis alte ra in se vera sit: altera falsa (§. 156. schol n. 3. log.). Deinde enunciatio a priori jam demonstrata amplius inter hypotheses nume rari non debet; quemadmodum nec in iis lo cum meretur enunciatum, cujus falsitas jam certo constat: sola nimirum probabilitas a hypothesim & sufficit, & requiritur: proba bilitas autem omnis evanescit, quamprimum veritas, aut falsitas certo detegitur (§. 213 log.). Tum contra veritatem a priori demon stratam nullæ arguitæ a posteriori petitæ ul lum robur habere possunt (§§. 197. coroll. 3 235. sch. n. 6. log.): quare nec necesse est ut modus, quo sententia demonstrata cum phæ nomenis congruat, distincte explicetur, ne siqua sit, ignorantia fundamentum illam reji ciendi suppeditat; sed sincere fatendum, u trumque verissimum esse; modum tamen, qu ea componantur, ignorari: quemadmodum s quis nesciret prævisionem Dei cum libertate humana conciliare, turpissime aberraret, si

vel

vel alterutram, vel utramque exſtare inficia retur, ut jam alias ſæpe monuimus. Poſſunt nempe res quoad ſubſtantiam notæ; ignotæ eſſe quoad modum. Poſtremo a veritate alienum eſt, ratione naturali prorſus oſtendi non poſſe, quomodo a principio bono tot in mundo mala permitti poſſint; nam ad iſtud præſtandum ſatis eſt, generatim patefacere, permiſſionem horumce malorum cum divina bonitate non pugnare: nec obeſt, quod omnis in hoc argumento obſcuritas tolli nequeat; ejus enim ratio in infinitate, quæ bonitati, ſicut ceteris Dei perfectionibus competit, & in limitatis noſtræ intelligentiæ viribus ſita eſt. Quæramus itaque difficilis hujus nodi, quantum humanæ rationi datum eſt, ſolutionem.

XLVII. *Malum* eſt, quod cum imperfectione entis connectitur, ſive quod ejus ſtatum imperfectiorem reddit (pſych. §. 88.): aliud dicitur *metaphyſicum*, quod in ipſa entis creati limitatione, ſive in defectu ab infinita perfectione conſiſtit; aliud *phyſicum*, quod doloribus corporis, & animæ abſolvitur; aliud *morale*, quod in libera legis moralis tranſgreſſione ſitum eſt. Quid, & quotuplex malum?

XLVIII. *Permiſſio mali metaphyſici non pugnat cum bonitate Dei*. Si ita eſſet, tunc bonitas divina poſtularet, ut Deus aut entia infinita, aut nulla condat; ſed neutrum divina bonitas poſtulat: non primum; ens enim creatum, ac proinde contingens ex eſſentia ſua finitum eſt (ontol. §. 229. cor. 1.): non alterum; procreatio enim entium quorumdam licet malo metaphyſico affectorum potius bonitati finitæ multo maxime conſentanea eſt, ut quæ ſecus cum nullo communicari potuiſſet: igitur permiſſio mali metaphyſici cum bonitate Dei non pugnat. Permiſſio mali metaphyſici cum bonitate non pugnat;

nec permissio mali physici XLIX. *Permissio mali physici non pugnat cum bonitate Dei.* Dolores corporis, & animæ sunt nobis prorsus naturales, & constituto hoc rerum nexu secundum naturæ cursum a caussis naturalibus proveniunt; sed permissio eorum, quæ constituto hoc rerum nexu naturaliter fiunt, cum bonitate Dei non pugnat; secus cogeretur Deus entia creata contra naturales eorum proprietates gubernare: ergo permissio mali physici cum bonitate Dei non pugnat. Adde: mala physica connexa esse cum plurimis bonis moralibus, ut adeo, nisi his sublatis, penitus tolli nequeant.

immo ejus est argumentum. L. *Permissio mali physici est manifestum divinæ bonitatis argumentum.* Mala physica plurimum conferunt, ut finem nostrum, perfectam nempe felicitatem, & certius, & facilius consequamur; exercendis enim virtutibus occasionem præbent; culpas contractas abstergunt; animum ad præsentium voluptatum contemtum, atque ad æternorum bonorum amorem, ac desiderium adducunt. Quare cum Deus optimus nos felices, ac beatos esse cupiat (§. 46. sch.), horum malorum permissio ejus bonitatis manifestum argumentum est.

SCHOL. Cum mali moralis idea ideam legis involvat, necesse est, ut de hac pauca præmittam, antequam illius permissionem cum Dei bonitate non pugnare ostendam.

Bonitas Dei postulat legem moralem. LI. *Infinita Dei bonitas postulat constitutionem legis moralis.* Infinita Dei bonitas postulat, ut hominibus subsidia necessaria ad veram felicitatem, seu finem ultimum consequendum suppeditentur; sed lex moralis, cum aliud non sit, quam norma actionum humanarum, per quas finis obtineri unice & potest, & de-

& debet, est id genus subsidium necessarium: igitur infinita Dei bonitas constitutionem legis moralis postulat:

Schol. Cum nempe homo a malo metaphysico immunis non sit, habet is cum intelligentiam, tum voluntatem limitatam, atque ob illam in fine cognoscendo aberrare: ob hanc a rectitudine actionum deflectere potest. Quod utrumque ne fiat, norma quadam opus habet, ad quam & cogitationes, & actiones suas exigere possit, ut recto ad finem suum tramite incedat.

LII. *Ratio, cur malum morale possibile sit; in malo metaphysico, in lege morali, & in libertate sita est.* Libera enim legis moralis transgressio nequaquam fieri posset, nisi homo cum intelligentia, & voluntate limitata libertate polleret, simulque lex moralis extaret; atqui libera legis moralis transgressio illud est, quod malum morale dicimus (§. 47.): igitur ratio, cur malum morale possibile sit, in malo metaphysico, in lege morali, & in libertate sita est. Possibilitas mali moralis est in mal. met. leg. mor. & lib.

LIII. *Possibilitas mali moralis non pugnat cum bonitate Dei.* Si ita esset, tunc bonitas divina postularet, ut vel unus, vel omnes tres ex assignatis (§. praec.) fontibus tollantur; sed id bonitas divina non postulat: imprimis enim permissio mali metaphysici non pugnat cum bonitate Dei (§. 48.); deinde legis moralis constitutio ab eadem bonitate profluit (§. 51.); denique libertas homini, utpote enti rationali, finito, inter bona pariter finita constituto, ac bonum infinitum natura sua appetenti prorsus naturalis est, ut vero natura corrumpatur, Dei bonitas non postulat: igitur possibilitas mali moralis non pugnat cum bonitate Dei. & ideo cum bonitate Dei non pugnat.

Schol. Quid, quod libertas necessarium est actuum moralium exercendorum instrumentum, quos Deus ut nobilissimam perfectionum suarum patefactionem primo loco in procreatione universi sibi præstituit? multas præterea libertatis humanæ prærogativas enumerat Hookius, quarum aliæ se tenent ex parte Dei; aliæ ex parte hominum. Ex parte Dei: 1.) sublata libertate mundus foret mera machina mortua Dei digito dirigenda. 2.) Nullum inter Deum, & res creatas fœdus foret, & commercium amoris; nulla libera gratiarum actio; nullus cultus Deo dignus. 3.) In mundi administratione pefectiones Dei non tam perspicue elucerent; nam in gubernatione rerum libertate carentium aut sola fere, aut quam maxime saltem potentia elucet; at cum hac sapientia quoque multo maxime enitet, quando providentia tot agentibus liberis velut a suo dominio manumissis, & suspenso potentiæ exercitio, fines tamen suos perfectissime consequitur, ac efficit, ut tot discordes hominum voluntates liberrime in totius universi bonum conspirent. In administratione item morali patefiunt, sanctitas, justitia, ceteraque attributa cum his connexa, quorum regnante fatali quadam necessitate ne obscurum quidem indicium foret. Ex parte hominum: 1.) plurimæ mentis dotes perirent; sit unus intellectus penitus necessarius, erit igitur vel perpetua de eadem re cogitatio, vel series cogitationum fatali necessitate connexa: inde autem nullus rationi, ac prudentiæ locus, nullus suavissimis animi voluptatibus, quæ ex liberis inquisitionibus, inventis, vitæ institutis, collocutione cum hominibus promanare solent. 2.) Careremus deinde quoque jucundissimo illo gaudio, quod liberæ electiones etiam in rebus vilioribus: constans virtutum exercitatio; ac præcipue conscientia recti nobis adfert. Quare,

Rel. nat. & revel. princ. theolog. nat. de provid. Dei p. 354.

re, cum tam dulces sint libertatis nostræ fructus, luce meridiana clarius est, bonitatem divinam nequaquam deposcere, ut ea nobis auferatur.

LIV. *Ratio, cur malum morale actu exsistat, in malo libertatis usu sita est.* Cum enim malum morale sit libera legis transgressio (§. 27.), tum malum morale actu exsistit, quando libere legem transgredimur; atqui legem libere transgrediendo male nos uti nostra libertate apud omnes in confesso est: ergo ratio, cur malum morale actu exsistat, in malo libertatis usu sita est.

Exsistentia moralis est in abusu libertatis,

LV. *Bonitas Dei non postulat, ut hic malus libertatis usus penitus impediatur.* Bonitas Dei non postulat, ut media ad fines optimos obtinendos accomodata penitus impediantur; sed ipse malus libertatis usus medium est accomodatum, quo Deus ex infinita sua sapientia fines optimos obtinet: nimirum patefactionem suæ justitiæ in puniendis; misericordiæ in condonandis; longanimitatis in tolerandis delictis; actus item virtutis, pœnitentiæ, reditionis ad meliorem frugem, satisfactionis in iis, qui peccaverunt; patientiæ, fortitudinis, constantiæ in illis, qui ab improbis injuste vexantur: ergo bonitas Dei non postulat, ut malus libertatis usus penitus impediatur.

qui ut impediatur bonitas Dei non postulat.

Schol. Adde Deum præterea propositis maximis præmiis nos ad bonum impellere, & contra intentatis gravissimis suppliciis a malo absterrere, qui modus gubernandi creaturam rationalem, & liberam aptissimus est, ac proinde etiam bonitati infinitæ maxime consentaneus.

Permissio mali moralis non pugnat cum bonitate.

LVI. *Permissio mali moralis non pugnat cum bonitate Dei*. Si ita esset, tunc bonitas divina postularet, ut vel malum morale absolute impossibile reddatur, vel saltem in hominibus malus libertatis usus penitus impediatur (conf. §. 54.); atqui neutrum bonitas divina postulat (§§. 35. praec.): igitur permissio mali moralis cum bonitate Dei non pugnat.

Permissio malorum non pugnat cum bonitate Dei.

LVII. *Permissio malorum, quæ in hoc mundo experimur, non pugnat cum infinita Dei bonitate*. Omnia mala, quæ in hoc mundo experimur, sunt vel metaphysica, vel physica, vel moralia (§. 47.); sed horum permissio non pugnat cum infinita Dei bonitate (§§. 48. 49. 50. 56.); ergo permissio malorum, quæ in hoc mundo experimur, cum infinita Dei bonitate non pugnat.

Corol. 1. Igitur Deus optimus salva in nos bonitate omnia hujus mundi mala permittit, neque necesse est, ut aliud præterea principium malum a se exsistens comminiscamur. (conf. §§. 31. 32.).

Respondetur cavillationibus.

Schol. Atque ex his facilis est responsio ad cavilationes, quibus olim Epicurus, aliique, tum recentius Baylius (a) divinam bonitatem impetiverunt.

1.) Epicurus teste Lactantio (b) ita argumentabatur: „ Deus aut vult tollere mala, & non „ potest; aut potest, & non vult; aut neque „ potest, neque vult. Si vult, & non potest, „ imbecillis est, quod in Deum non cadit. „ Si potest, & non vult; invidus, quod æ„ que alienum a Deo. Si neque vult, neque „ potest, & invidus, & imbecillis, ideoque „ neque Deus est. Si vult, & potest, quod „ solum Deo convenit, unde sunt mala? aut „ cur ea non tollit? „ Similes sunt argutationes

(a) *Dict. Hist. & crit. & art. Manich. Paulic. Zoroast.*

(b) *De ira Dei, c. 3.*

nes Marcionis apud Tertulianum, & Celsi apud Originem.

At nempe mala metaphysica Deus nec potest, nec vult tollere, nisi nihil creare velit; non tamen imbecillis est, quia ad omnipotentiam non pertinet posse efficere pugnantia.

Mala physica posset quidem Deus, re in se spectata, tollere, at non vult: anne ideo invidus? minime; ista enim mala adeo cum ejus bonitate non pugnant, ut etiam perspicuum sint illius argumentum. Sunt nempe potissimum cum quamplurimis bonis moralibus conjuncta; edocent enim nos beatitatem nostram in possessione bonorum caducorum non consistere, unde ad eorum contemtum excitamur, utque animum consilio, prudentia, & sapientia adversus ea muniamus, ac pulcherrimis virtutum habitibus exornemus, impellimur. Inde porro fit, ut vitæ nostræ incerti majori studio mentis integritatem, justitiamque sectemur, atque Deo, cum placuerit, operum nostrorum rationem reddere non formidemus. Vid. Lactantius (a), & Anti-Lucretius (b). Nec obest, quod nonnumquam eveniat, ut quis omnibus vitam tuendi subsidiis destituatur; nam cum Deus ad tempus solum nos in hoc corpore, tamquam carcere, morari voluerit, non utique necesse fuit ita nobis de mediis providere, ut vitam perpetuo conservare possimus. Nostri muneris duntaxat est tamdiu hisce bonis, & vitæ commodis rite uti, quamdiu nos hic degere Deo placuerit. Si mors improviso, ac citra nostram negligentiam evenerit, malum erit solum physicum, at simul cum maximo bono consociatum, cum aditus ad patriam, unde exsulamus, nisi per mortem non pateat. Sunt denique mala physica universim tum peccati originari, de quo nos revelatio certos reddit, tum aliorum quoque justissima pœna.

(a) Ibid.
(b) De nat. rer. l. 9. v. 151. seq.

Quod demum ad mala moralia : neque per ea quidpiam bonitati detrahi ex dictis colligitur; quare illa citra omnem invidiam Deus, etsi potuerit, tollere non voluit.

2.) Instat Baylius, quæritque cum Cotta apud Tullium, cur Deus, si bonus sit, rationem, ac libertatem, qua plurimos abusuros prævidit, hominibus concesserit? „ Ut vinum ægrotis, verba Cottæ sunt, quia prodest raro, nocet sæpissime, melius est non adhibere omnino, quam spe dubiæ salutis in apertam perniciem incurrere : sic haud scio, an melius fuerit, humano generi motum istum celerem cogitationis, acumen, sollertiam, quam rationem vocamus, quoniam pestifera sit multis, admodum paucis salutaris, non dari omnino tamquam munifice, & tam large dari. Quamobrem si mens voluntasque divina idcirco consuluit hominibus, quod iis largita est rationem: iis solis consuluit, quos bona ratione donavit : quos videmus, si modo ulli sunt, esse perpaucos. „

De nat. D. l. 3. c. 27.

Sed discrimen est ingens; ratio per se fertur in bonum; neque enim bona, & mala, sana, & insana datur ratio (psych. §. 72. sch.), ut Cotta contendit; vinum contra interna sua efficacitate ægrotis potissimum nocet : quare medicus, qui unicum ægroto permittit, non abest a culpa; abest contra Deus longissimè, si homines ratione, quam illis largitus est, abutantur. Cum enim eam non animo nocendi, sed benefaciendi concesserit, simùlque motiva, præmia, pœnas adjecerit, ut bonus illius usus fiat, tota in homine culpa residet. Certe, ut Cotta paullo post arguit: „ Nec si „ is, qui accepit, bene utitur, idcirco is, „ qui dedit, amice dedit, „ ita inverse mihi argumentari licebit : nec si is, qui accepit, male utitur, idcirco is, qui dedit, inimice

Ib. c. 27.

mice dedit. Nonne, ut cum Tullio loquar, constat „ etiam patrimoniis multos male uti; „ nec ob eam caussam eos beneficium a patri„ bus nullum habere ? „ At, inquit Cotta: „ Si homines rationem bono consilio a Diis „ immortalibus datam in fraudem, malitiam„ que convertunt: non dari illam, quam da„ ri humano generi melius fuit. Ut si medi„ cus sciat, eum ægrotum, qui jussus sit vi„ num sumere, meracius sumturum, statim„ que periturum, magna sit in culpa: sic ve„ stra ista providentia reprehendenda, quæ „ rationem dederit iis, quos scierit ea per„ verse, & improbe usuros. „ His Hookius ita occurrit: „ potest æger sine vino vivere, „ immo & convalescere; at homo sine ratio„ ne esse non potest. Nec minus distant pec„ care, & perire. Verum est, quod nemo „ vinum sumere ægrotum voluerit, quo pe„ riturum sciverit; quilibet tamen prudens „ medicus ægro cibum sumere permittet, sine „ quo certo periturum novit; etiamsi febrim „ eo sumto auctum iri præviderit. Sic Deus „ rationem hominibus, sine qua homines non „ essent, dedit, etiamsi quædam inde mala „ oritura prævideret. Deberet ergo ratio com„ parari cum vita; mala moralia cum morbo: „ proindeque si Deus rationem auferret, ne „ homines male illa uterentur, similis esset „ ejus, qui occideret filium, ne ægrotaret. „ Nec prætereundum, medicum vi pacti inter ipsum & ægrotum constituti adstringi ad procurandam, quantum potest sanitatem; atque inde justitiæ obligationem enasci. Idem judicium ferendum de aliis id genus similitudinibus, quas copiosas minuti philosophi proferunt: ita naturalis justitia ex occulto pacto oriunda postulat, ut princeps omnium, & singulorum bonum pro viribus promoveat, neque suo tantum, sed totius reipublicæ commodo,

Ibid.

Ib. c. 32.

Rel nat. & revel. princ. theolog. nat. de provid. Dei. pag. 155.

modo, ac saluti studeat; unde illi non licet eo primum fine scelera permittere, ut suam postea in iis puniendis justitiam manifestet: ita mater, in qua paritate Baylius magnopere exsultat, non potest citra culpam sub obtentu libertatis non adimendæ admittere, ut filia loca periculis plena adeat, præsertim si certo præsciret eam in scelus prolapsuram; nam parentes singulari titulo prolium saluti, non ejus modo, quæ ad corpus, sed etiam quæ ad animam pertinet, prospiciendi gravissima obligatione adstringuntur. Ab opposito in Deum nulla ejus modi obligatio cadit; ex peccatis preterea multa bona elicit, eaque ad manifestandas suas perfectiones, qui finis est toti mundo præfixus, dirigit; quin efficit; ut non noceant, nisi volenti, ac sæpe, ut ipsi quoque admittenti ad majus virtutis studium excitandum prosint? ut denique aliorum exitium alios in officio contineat.

3.) Arietem admovent; ajunt; si Deus nobiscum benigne agere, bonitatisque suæ signa exhibere voluisset, effecisset utique, ut etiam salva libertate vel nemo peccaret; vel nemo saltem æternum damnaretur: obtinuisset certe id facillime, si illos tantum condidisset, quos aut numquam peccaturos, aut veram de admissis delictis pœnitentiam acturos ab æterno prævidisset.

Potuisset utique non inficior; at quidquam contra summam bonitatem in eo, quod non ita fecerit, admisisse vehementer nego. Non obstante hac prænotione, qui pereunt, sua culpa pereunt; ipse omnibus bonus est, quod omnes felices esse sincere cupit; quod subsidia, quæ sufficiunt, omnibus large suppeditat; quod præmia, pœnasque proponit; bonus denique, quod contumaces plectit: cum enim justitiam exercet, aliud non agit, quam bonitatem suam secundum sapientiæ regulas in

totius

totius generis humani commodum administrat.
„ Si rex, ait Scherfferus, quispiam complures
„ ad dignitates, ac publica munia gerenda ad-
„ hibeat, singulosque ex meritis præmio,
„ pœnave afficiat, certo nemo sanus eum re-
„ gem reprehenderit; an vero Deo præscien-
„ tia illa de plurium interitu fraudi erit? an
„ minus censebitur bonus, minus beneficus,
„ quia simul, quod facturus erat, prævidit,
„ quam rex, qui id ignoravit? Porro, qui
„ citra meritum proprium sese felices esse o-
„ ptant, iniqui sunt in Deum, qui in con-
„ dendo universo actuum moralium præstan-
„ tiam, liberumque arbitrium habuit potio-
„ ra. Demum dignum Deo erat, non modo
„ beneficentiæ, sed etiam justitiæ ejus æter-
„ na prostare monumenta, non quod fecerit
„ quempiam, ut puniatur, sed uti justitiam
„ vel invitus commendet, qui bonitate uti
„ noluit. „

Instit. metaph. Exercit. 4. phys. theol. ar. 3. n. 344.

Ad extremum juvat advertere; duos potissimum gravissimos errores a Baylio, aliisque divinæ nitatis hostibus in hoc argumento committi. 1.) Ex sola bonitatis ab aliis Dei perfectionibus abstractæ idea ratiocinantur; & quidquid ex hac immediate non fluit, eidem opponi contendunt. At enim bonitas hæc consociata revera est cum infinitis aliis perfectionibus, quæ non quidem inter se pugnant, diversos tamen effectus postulant: unde permitti, aut etiam effici multa a Deo possunt, quæ, etsi a bonitate abstracte considerata non proficiscantur, illi tamen minime opponuntur, vel idcirco, quod ex idea alterius cujuspiam perfectionis similiter separatim acceptæ promanant. Quod si autem perfectiones divinæ, ut in se sunt, concrete sumantur, quivis effectus ab omnibus simul provenit. 2.) Bonitatem Dei ex singulorum hominum appetitionibus, aut indigentiis metiuntur, cum ta-

men-

men Deus totius universi bonum primo loco procuret, singulis vero seorsum tantum beneficentiæ exhibeat, quantum illius perfectio admittit: quemadmodum princeps humanus, tametsi optimus, non magis amat singulos, quam quantum ad commune totius reipublicæ bonum conducit.

Quid justitia? LVIII. *Justitia* est bonitas sapienter administrata: summa itaque justitia est summa bonitas sapientissime administrata.

Theolog. nat. f. 1. c. 4. §. 817. not. Schol. Definitio istæc ex Bohemio sic declaratur. „ Summus in civitate imperans delinquentes nec nimia severitate, nec lenitate puniens justus eatenus dicitur. Bonitas vero ipsius facit, ut 1.) singulis adeoque etiam delinquenti non male, sed bene velit, adeoque mallet benefacere, quam punire. 2.) Ut totum reipublicæ systema securum, & tranquillum, non a male feriatis turbandum velit. 3.) Sapientia ipsi ostendit non punitionem malefici omni nequitiæ subditorum fores pandere, vel salutem omnium evertere. 4.) Sapienter igitur administraturus bonitatem punit non nimis leniter ob bonitatem erga totam rempublicam; nec nimis severe ob bonitatem erga singulos; atque ita *juste* punit. „ Constituto porro hoc justitiæ divinæ conceptu plurimum illustrantur: quæ ante diximus clare enim intelligitur constitutionem pœnarum etiam æternarum minime cum Dei bonitate pugnare.

Deus est justissimus. LIX. *Deus est justissimus*. Deus & optimus (§. 46.), & sapientissimus est (§. 38.): igitur cum summam bonitatem exercet, sapientissime id præstat, seu quod idem est, bonitatem suam sapientissime administrat; sed id est

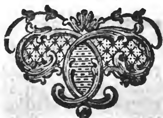
est esse justissimum (§. præc.) : ergo Deus justissimus est.

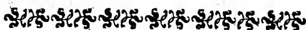
LX. *Veracitas* est constans voluntas numquam falsum dicendi.

LXI. *Deus est veracissimus*. Cum Deus sit ens absolute perfectissimum (§. 25. cor. 1.), omnis possibilis realitas sine limite eidem tribuenda est (ont. §. 93. sch. n. 3.); sed veracitas est certe possibilis quædam realitas; igitur veracitas sine limite Deo tribuenda est; ac proinde veracissimus sit, oportet. Quid veracitas? Deus est veracissimus,

Coroll. Cum ad veracitatem fidelitas in servandis promissis pertineat, ut per se notum est: Deus quoque fidelissimus est.

Schol. Attributis adhuc recensitis alia præterea, ac præcipue summam beatitatem, & perfectissimam felicitatem adnumerandam esse nemo ignorat: sed notiora hæc sunt, quam ut fusiori oratione egeant. & fidelissimus.

SECTIO III.

DE

OPERATIONIBUS DEI.

§. LXII.

Quod sectionis argumentum?

ER operationes Dei, de quibus hoc loco agendum est (§. 2.), eas intelligo, quæ Deo ut supremo mundi auctori conveniunt, quæque generatim ad creationem, conservationem, concursum, gubernationem, & providentiam reducuntur. Istud itaque sectionis argumentum est.

CAPUT I.

De Creatione, Conservatione, & Concursu.

Potentia creandi est infinita.

LXIII. *Potentia aliquid creandi est potentia infinita.* Nullum possibile aut aliquid conducere, aut repugnare sui effectioni potest; sed omnia & passive, & æqualiter indifferentia sunt, ut producantur, vel non producantur: igitur potentia aliquid creandi omnibus possibilibus procreandis sufficit; atqui potentia, quæ omnibus possibilibus procreandis sufficit, certo infinita est: ergo potentia aliquid creandi est potentia infinita.

Co-

COROLL. Potentia itaque aliquid creandi nulli enti finito ulla ratione competere potest (ontol. §. 224. cor. 1.).

LXIV. *Deus mundum creavit.* Mundus creatus est (cosm. §. 24.); sed non ab ente finito (§. præc. cor.): igitur ab infinito, quod Deus est. Deus mundum creavit,

LXV. *Deus est omnipotens.* Deus procreavit hunc mundum (§ præc.): igitur potentia aliquid procreandi pollet; sed potentia aliquid procreandi est infinita (§. 63.), id est, omnipotentia: ergo Deus pollet omnipotentia, sive est omnipotens. ac ideo omnipotens est.

LXVI. *Creatio ex parte Dei spectata est actio, quæ efficit, ut ens exsistentiam, quam nondum habuit, obtineat.* Per creationem Deus efficit, ut ens ex nihilo oriatur (ont. §. 180.): igitur creatio ex parte Dei spectata recte dicitur actio efficiens, ut ens exsistentiam, quam nondum habuit, obtineat. Quid creatio?

LXVII. *Si ens creatum exsistentiam continuat, hæc continuatio eidem vi essentiæ non competit.* Quodvis ens creatum est vi essentiæ indifferens ad obtinendam, sive ad habendam primo momento exsistentiam: ergo etiam quodvis ens creatum vi essentiæ indifferens est ad exsistentiam 2do, 3tio, 4to &c. momentis habendam, id est, ad continuandam exsistentiam; nam ut in primo; ita omnibus reliquis momentis contingenter exsistit; sed illud, ad quod habendum ens vi essentiæ indifferens est, eidem vi essentiæ non competit: igitur si ens creatum exsistentiam continuat, hæc exsistentiæ continuatio eidem vi essentiæ non competit. Continuatio exsistentiæ enti creato vi essentiæ non competit.

COROLL. Continuatio itaque exsistentiæ enti creato præter essentiam tribuitur, ac proinde ejus- igitur ratione sufficiente eget;

ejusdem ratio sufficiens exstet, necesse est (ontol. §. 21.).

quæ non est in illo ente,

LXVIII. *Ratio sufficiens, quæ efficit, ut ens creatum exsistentiam continuet, non inest in illo ente.* Insit enimvero hæc ratio sufficiens in ipso ente, erit ea vel in essentialibus, vel in attributis, vel in modis; præterea enim nihil est in ente (ont. §. 56. coroll. 1.); at non est in essentialibus; secus enim continuatio exsistentiæ enti creato vi essentiæ competeret, quod pugnat cum (§. præc.): non in attributis; nam cum attributa in ipsa essentia rationem sufficientem habeant (ont. §. 56.), rursus idem absurdum sequeretur: sit igitur in modis; quæro an in modis analogicis, an in modis propriis? non primum; nam modi analogici solum ad liberas actiones pertinent, nemo autem dixerit a libera entis determinatione pendere, ut exsistentiam continuet, vel non; & quid de entibus materialibus diceremus? si autem secundum; tunc, quia omnibus modus proprius in ente extraneo rationem sufficientem habet (ontol. §. 56.), etiam ratio sufficiens continuatæ exsistentiæ reapse in ente distincto contineretur: ergo ratio sufficiens, quæ efficit, ut ens creatum exsistentiam continuet, non inest in illo ipso ente.

neque in alio creato, sed in Deo.

COROLL. Ratio itaque sufficiens, quæ efficit, ut ens creatum exsistentiam continuet, continetur in ente alio distincto; & quoniam etiam hic progressus in infinitum repugnat, in solo Deo.

Quid conservatio?

LXIX. *Conservatio* est actio, quæ efficit, ut ens creatum exsistentiam continuet.

Co-

Coroll. Conservatio itaque est vera ratio sufficiens continuatæ exsistentiæ.

LXX. *Conservatio est continuata creatio.* Cum actio, quæ efficit, ut ens exsistentiam primo obtineat, continuatur, necesse est, ut ens quoque creatum exsistentiam acceptam continuet; sed illa actio est creatio (§. 66.): igitur cum creatio continuatur, ens quoque creatum exsistentiam continuat; id est: creatio continuata efficit, ut ens creatum exsistentiam continuet; sed actio, quæ efficit, ut ens creatum exsistentiam continuet, est conservatio (§. præc.): ergo conservatio est continuata creatio. Est continuata creatio.

LXXI. *Deus quodvis ens creatum singulis momentis conservat.* Deo ratio sufficiens inest, quæ efficit, ut quodvis ens creatum quovis dato momento exsistentiam continuet (§. 68. cor.): igitur Deus quovis momento efficit, ut ens creatum exsistentiam continuet; atqui istud est conservare (§. 69.): ergo Deus quodvis ens creatum singulis momentis conservat. Deus entia creata conservat.

Schol. 1. Realitates entium creatorum limitatæ sunt: inest proinde in quovis ente creato aliquid reale, & aliquis realitatis defectus, qui limitem constituit (ont. §. 40.). Jam porro defectum exsistere aliud non est, quam realitatem non exsistere; ad hoc vero, ut realitas non exsistat, positiva Dei actione opus non est; Deus quippe per suam actionem exsistentiam largitur, non vero non-exsistentiam: defectus itaque, limitationes, negationes, privationes, quæ in entibus creatis deprehenduntur, a Deo nec creantur, nec conservantur. Scilicet verissimum est, quod ait Boehmius: „ Omnium realitatum, quæ non „ pertinent ad ipsum Deum status naturalis, Defectus non conservantur. *Theolog. nat f. 2. c. 1. §. 829. not.*

„ ut

„ ut sic loquar, est non esse. Ut igitur non „ sint, non opus est aliqua Dei actione, sed „ ut sint, & perdurent. Quemadmodum ut „ nihil habeas in marsupio, aut ut non accedant ad ea, quæ forte habes, non opus est „ tua cura, & parsimonia; sed ut aliquid in „ eo sit, & maneat. „

Occurritur dubio.

SCHOL. 2. Sed dubitant nonnulli, utrum per ens creatum, quod perpetua conservatione egeat, satis commendetur supremi opificis sapientia, ac potentia; nec enim, ajunt, artefactum humanum ab artifice suo in eo pendet, ut perseveret: igitur id multo minus de Dei operibus opinandum. At vero discriminis ratio in eo sita est: ut artefactum quodpiam in suo *esse* artificioso perseveret, nihil aliud requiritur, quamut ne modificatio materiæ alioquin exsistenti ab artifice, vel alia caussa naturali inducta immutetur, quem in finem ipse Deus naturæ auctor satis efficaces caussas in natura constituit, ut inertiam, cohæsionem, vim certa distantiarum lege agentem, quæ eam mutationem tam diu impediunt, donec vis fortior ab externo principio superveniat: quare similia artefacta ulteriore artificis sui cura non egent. Ab opposito ut ens creatum exsistentiam acceptam continuet, necesse est, ut exstet hujus continuationis ratio sufficiens, quæ neque in illo, neque in ullo alio ente creato, sed in solo Deo contineri potest; eadem nimirum vis, quæ ens ex nihilo educit, singulis quoque momentis efficere debet, ne in nihilum abeat.

Absente conservatione exsistentia entis cessat.

LXXII. *Hoc ipso solum, quod conservatio absit, ens creatum non amplius exsistentiam continuat.* Hoc ipso solum; quod ratio sufficiens tollitur, tollitur quoque rationatum (ont. §. 22.); sed conservatio est ratio sufficiens, cur ens creatum exsistentiam continuet

(§. 69.

(§. 69. cor.) : igitur hoc ipso solum, quod conservatio absit, ens creatum exsistentiam amplius non continuat.

Coroll. Ens itaque, quamprimum Deus conservare cessat, illico in nihilum abit, seu nihilum est: quare annihilatio non est actus positivus, sed mera actus positivi omissio.

Schol. Errant igitur gravissime, qui cum Genuensi docent, non sufficere ad entis annihilationem, ut Deus illud non amplius exsistere velit; sed necessarium præterea esse in Deo positivum nolitionis actum. Certe si hæc sententia obtineat, consequens est, ut entia creata absque omni positiva Dei voluntate exsistere possint, quo supremum Dei in res omnes dominium manifeste tollitur. Perspexit istud acute Cartesius ita ratiocinatus: „ Nec dubium est, si Deus cessaret a suo concursu „ (conservatione), quin statim omnia in nihilum sint abitura, quia antequam creata essent, & ipsis concursum suum præberet, „ nihil erant. Nec per hoc, quod substantia „ dicatur, per se exsistere, excluditur concursus divinus, quo indiget ad subsistendum; „ sed tantummodo significamus illam esse talem rem, ut absque omni alia creata esse „ possit, quod de modis rerum dici non potest. Nec Deus ostenderet potentiam suam „ esse immensam, si res tales efficeret, ut postea sine ipso esse possent, sed contra illam „ in hoc testaretur finitam esse, quod res semel creatæ non amplius ab eo penderent. „ Nec recido in foveam a me paratam, cum „ dico fieri non posse, ut Deus quidquam aliter destruat, quam cessando a suo concursu, quia alioquin per positivam actionem „ veniret ad non ens. Magna enim differentia est inter ea, quæ fiunt per positivam „ Dei actionem, quæ omnia non possunt non „ esse Epist. t. 2. ep. 16. n. 7.

„ esse valde bona , & ea , quæ ob cessatio-
„ nem positivæ actionis eveniunt , ut omnia
„ mala, & peccata , & destructio alicujus en-
„ tis , si umquam aliquid exsistens destrua-
„ tur . „

Deus vim entium conservat.

LXXIII. *Deus conservando entium creatorum exsistentiam vim quoque eorum singulis momentis conservat*. Deus conservando entium creatorum exsistentiam simul omnes realitates , quæ ipsis ut exsistentibus vi essentiæ competunt, conservat , ut in aperto est; sed vis entibus creatis , ut exsistentibus vi essentiæ competit (ont. §. 176.:) ergo Deus conservando entium creatorum exsistentiam vim quoque eorum singulis momentis conservat.

Coroll. Vis igitur agendi entium creatorum eo quoque momento , quo agit , a Deo conservatur , seu quod idem est , entia creata in eo statu, quem agendo obtinent, a Deo conservantur.

Deus agendo rationem actionis entium continet.

LXXIV. *Deus agendo rationem aliquam continet , cur entia creata agant , quidquid agunt :* Deus agendo conservat vim entium creatorum eo quoque momento, quo agit (§. præc. cor.); sed vis continet rationem sufficientem, cur actio ad exsistentiam perveniat (ont. §. 131.) : igitur Deus agendo aliquam rationem rationis , cur entia creata agant , quidquid agunt, continet; sed qui agendo aliquam rationem rationis , cur entia creata agant , quidquid agunt , continet , etiam agendo rationem continet , cur entia creata agant , quidquid agunt : ergo Deus agendo agant , quidquid continet , cur entia creata rationem aliquam agunt.

Quid concursus?

LXXV. *Concurrere* ad actionem alterius dici-

dicitur ens, quod agendo aliquam rationem continet, cur alterum agat.

Schol. Ita ex usu loquendi ad actionem alterius concurrit, qui eidem motiva, consilia, subsidia, aut materiam, circa quam actio versatur, subministrat.

LXXVI. *Deus ad omnes actiones entium creatorum concurrit*. Qui agendo rationem continet, cur alter agat, ad illius actionem concurrit (§. præc.); sed Deus agendo rationem aliquam continet, cur entia creata agant, quidquid agunt (§. 74.): ergo Deus ad omnes actiones entium creatorum concurrit.

Deus ad omnes actiones concurrit.

LXXVII. Concursus divinus est *immediatus*, si Deus non minus ad exsistentiam effectus, quam ad exsistentiam caussæ concurrat; *mediatus*, cum Deus eatenus solum ad effectus exsistentiam concurrit, quatenus caussæ exsistentiam, agendique vim contulit, cetera illi relinquens. Item concursus dicitur *generalis*, & *physicus*, qui ad omnes omnium caussarum creatarum actiones porrigitur; *specialis*, & *moralis*, qui ad quasdam solum quorumdam entium creatorum actiones pertinet.

Quotuplex concursus?

LXXVIII. *Concursus, quem Deus ad omnes actiones entium creatorum præstat* (§.76.), *est generalis & immediatus*: Primum patet, quoniam hic concursus ad omnes actiones pertinet. Alterum sic conficio: concursus ille in eo consistit, quod Deus singulis momentis conservet vim, etiam cum agit, adeoque caussam ipsam in eo statu, quem agendo obtinet (§§. 76. 74. 73. coroll.): igitur caussa creata sic prorsus a Deo in agendo, sicut in exsistendo pendet: sicut nimirum quovis momento per conservationem accipit exsisten-

Concursus Dei est generalis, & immediatus.

tiam, ita quovis momento per eamdem conservationem accipit eum ſtatum, quem agendo obtinet; atqui ſi ita, tunc Deus conſervando cauſſam in ſtatu agendi non minus ad exſiſtentiam effectus, quam ad exſiſtentiam cauſſæ concurrit, qui concurſus immediatus eſt (præc.): ergo concurſus, quem Deus ad omnes actiones entium creatorum præſtat (§. 76.), & generalis, & immediatus eſt.

SCHOL. Non ſatis digne de divinis perfectionibus ſentiunt, qui cum Durando de S. Portiano, Aurelio, Ludovico Perierio de Dole, Nicolao Taurello, & Berniero concurſum Dei duntaxat mediatum defendunt; nam ſtante hac hypotheſi cauſſæ creatæ in agendo a Deo non pendent, quod cum ſummo illius in omnia entia creata dominio pugnat. Certe ſummum Dei dominium poſtulat, ut quodvis ens creatum quoad totam ſui conſtitutionem ſingulis momentis perfectiſſime ab eo pendeat; pone jam cauſſas creatas in agendo a Deo non pendere, non pendebunt certe quoad totam ſui conſtitutionem; nam cum ens agit, alium ſtatum obtinet. Quamquam fortaſſe hi verbis magis, quam re diſſenſiſſe videri poſſint; nam, ut recte Leibnitius animadvertit, vix fieri poteſt, ut quis conſervationem cauſſæ in vero ſenſu admittat, ſimul tamen concurſum immediatum inficietur: hæc quippe conſervatio neceſſario determinatam quampiam, &, ut ajunt, *individualem* relationem ad cauſſam, quæ conſervatur, dicit, quæ relatio diverſa eſt, cum cauſſa agit, & cum non agit. Atque hanc relationis diverſitatem aut ſuſtuliſſe, aut ad eam non ſatis attendiſſe doctores illi videntur.

Eſſai de Théod. p. 1. §. 27.

Concurſus ad a LXXIX. *Ad actiones hominum moraliter bonas Deus concurſu ſpeciali, & morali concur-*

currit. Actiones moraliter bonæ illæ sunt, quarum exercitatio a lege morali per rationem omnibus promulgata imperatur; ad has autem actiones Deus concurrit constituendo legem, suadendo, hortando, proponendo præmia, & pœnas, aliaque adjumenta subministrando: atqui id genus concursus specialis, ac moralis est (§. 77.): igitur ad actiones hominum moraliter bonas Deus concursu speciali, & morali concurrit. Actiones bonas specialis est.

Schol. Duo potissimum objici solent. 1.) Ajunt; perfectior est machina, quæ citra directionem, & assistentiam artificis motus suos continuat, ut patet in horologio: igitur etiam perfectior erit caussa creata, quæ in actionibus suis immediato Dei concursu non eget; quod si ita: parum divini artificis sapientia, & potentia per hanc sententiam commendabitur. Diluuntur objecta.

Responsio in promtu est: machina, quæ sine artificis directione motus suos perficere nequit, imperite constructa est: caret enim perfectione, cujus recipiendæ ipsa per essentiam capax est, quamque artifex secundum artis suæ præcepta eidem conferre & poterat, & debebat. At ut res creatæ ad agendum divino concursu non egeant, ipsarum essentiæ limitatæ non admittunt; limitatio quippe hæc efficit, ut ipsæ non minus in agendo, quam in existendo a Deo pendeant. Neque inde potentiæ, aut sapientiæ divinæ quidpiam detrahitur; non enim ad ipsas pertinet scire, aut efficere posse pugnantia. Quid quod id ipsum supremum Dei in res creatas dominium postulat? certe si caussæ creatæ ad agendum immediato Dei concursu non egerent, possent illæ etiam Deo non volente actiones perficere, quod quam absonum sit, nemo non videt.

2.) Concursum immediatum ad omnes actiones

pugnare cum infinita Dei sanctitate contendunt: putant enim inde consequens esse, ut Deus fiat auctor peccati, quemadmodum illi ut auctori actiones hominum bonæ tribuuntur.

Consecutio hæc a vero abhorret; nam etsi Deus generaliter, & physice concurrat ad actum, qui malus est, ne eum impossibilem reddat, ac sic libertatem hominis tollat: non tamen concurit elective, ac ex determinatione propria, sed potius ex determinatione caussæ liberæ; non enim actum malum vult, aut intendit, sed quantum salva hominis libertate potest comminatione pœnarum, ac præmiorum promissione eum impedire nititur. Quare cum illi solum actus qua malus tribui possit, qui eum ut talem voluntate efficaci eligit, omnis culpa in homine residet, ut ait Plato. Contrarium obtinet in actibus bonis, quorum auctor Deus est, non ideo solum, quod physice, sed quod moraliter ad eosdem concurrit. Concurrit itaque universe Deus ad peccatum, quod positiva volitione non vult, quia ab homine, quem liberum fecit, eligitur, ac ne hanc libertatem imminuat, illud non impedit, sed permittit. Neque tamen permissio hæc ipsum peccati reum efficit, quemadmodum fere in hominibus contingit; homo enim generali charitatis erga Deum, & proximum lege adstrictus, peccatum ab altero committendum impedire tenetur: quamvis etiam hæc obligatio aliquam nonnumquam exceptionem patiatur, ut theologi morales docent. At Deus nulla id genus obligatione stringitur; quin potius ut naturæ auctor aliqua ratione hominum peccata non impedire tenetur, cum congruum sit, ut caussas creatas secundum naturales earum proprietates gubernet, ac proinde earum libertatem non lædat; læderet autem, si concursum physicum non æque ad actiones

De leg. l. 10.

malas,

malas, quam bonas offerret. Accedit, quod Deus permissis actionibus malis secundum sapientiæ suæ regulas ad finem totius universi perfectissime obtinendum utatur, quod alias diximus.

CAPUT II.

De Gubernatione, & Providentia.

LXXX. *Deus omnia hujus mundi entia, omnesque eorum actiones ad finem præstitutum optime dirigit.* Cum enim sit sapientissimus (§. 38.), mundumque universum ut medium aptissimum ad finem consequendum elegerit (cosm. §§. 77. 78.), necesse quoque est, ut medio isto ita utatur ut quam optime finem præstitutum obtineat; id vero nequaquam præstaret, nisi omnia hujus mundi entia, omnesque eorum actiones ad finem præstitutum quam optime dirigeret: igitur Deus omnia hujus mundi entia, omnesque eorum actiones ad finem præstitutum quam optime dirigit. Deus mundum ad finem dirigit.

LXXXI. *Gubernatio* est directio optima mediorum, & actionum ad finem communem. Quid gubernatio?

Schol. Exemplum sume a gubernatore navis, exercitus, reipublicæ.

LXXXII. *Deus omnia in hoc mundo gubernat.* Deus omnia in hujus mundi entia, omnesque eorum actiones ad finem præstitutum quam optime dirigit (§. 80.); atqui istud est omnia in hoc mundo gubernare (§. præc.): ergo Deus omnia in hoc mundo gubernat. Deus omnia gubernat;

LXXXIII. *Deus omnium, & singulorum entium mundanorum curam gerit.* Qui omnia, & singula entia mundana creat; eorum exsi- omniumque curam gerit.

ſtentiam conſervat; ad ſingulas illorum actiones concurrit, & denique omnia gubernat, is certe omnium, & ſingulorum entium mundanorum curam gerere cenſendus eſt; atqui Deus hæc omnia præſtat (§§. 64. 71. 76. 82.): igitur Deus omnium, & ſingulorum entium mundanorum curam gerit.

SCHOL. Qui de majoris propoſitionis veritate dubitat, exemplum ſolliciti parentis ſibi ob oculos ponat: nonne filiorum curam gerit, cum a ſe genitos ſuppeditando alimenta conſervat, monitis, conſiliis, ac præceptionibus ad eorum actiones concurrit; ipſos denique eorumque actiones gubernat?

Quid, & quotuplex providentia? LXXXIV. *Providentia* eſt cura Dei de rebus creatis; dicitur *generalis*, quæ æqualiter omnibus totius univerſi entibus impenditur: *ſpecialis*, quæ ſingulari modo ad quædam rerum creatarum genera procurando bona, & removendo mala porrigitur.

SCHOL. Per ſe clarum eſt, ad ſpecialem providentiam ſpecialem quoque concurſum (§. 77.) pertinere. Utramque nunc efficaciſſimis argumentis vindicabimus contra deiſtas; iſtud enim nomen ſortiti ſunt minuti illi philoſophi, qui, ut Tullius loquitur, „omnino nullam „habere cenſerent humanarum rerum procu„rationem deos:„ quorum e grege primi fuerunt, qui vel Deum ipſum, vel mundum ab eo factum negarunt; certe ſi mundus caſu coaluit, ut contendebat Epicurus, etiam caſu, & fortuito regatur, neceſſe eſt: deinde qui fatalem rerum omnium neceſſitatem induxerunt; ubi enim fatum regnat, nullus providentiæ locus eſſe poteſt. Mitius quidem, at non minus impie de divina providentia ſenſerunt alii, certis eam limitibus conſtringen-

Quid deiſtæ? *De nat. D. l. 1. c. 2.*

tes: „ usque ad lunam descendere Dei provi„ dentiam, Deumque suis contentum finibus, „ & præscripto regni modo degere, „ opinionem fuisse Aristotelis S. Ambrosius scribit (a). Omnes generatim providentiæ hostes Cudvvorthus (b) refellendos suscepit; at prodidisse, quam egerat, caussam, videri potest, dum omnium rerum etiam vilissimarum curam Dei beatitati officere adversariis permisit. „ Non est necessarium, ait improvide, ut ip„ sum Deum omnia suis veluti manibus con„ struere, & perficere credamus; sed consilio„ rum, operumque suorum inferiores mini„ stros divinam habere rationem, in quos „ partem curarum suarum quibus eam mortales „ obrui, & opprimi opinantur, conjiciat. „ Tum ministrorum primum naturam illam genitricem constituit, quam se e tenebris eruisse, atque adversus aliorum machinationes defendisse gloriatur. Sed quid de hac sentiendum sit, alias diximus (cosm. §. 86. sch. 2.): nulla autem Deum molestia affici, si ipse per sese res minimas curet, infra apparebit. Verum utinam error impius cum priscis illis consepultus fuisset! vivit, pro dolor! etiamnum, & a profanis sæculi hujus philosophis continenter recoquitur. Recoquunt sane, qui cum Philosopho de sans — souci contendunt, Dei providentiam ad genera quidem, non item ad individua porrigi; quasi vero abstracta Deus curet, non curet concreta; aut genera extra individua reapse exsistant. Sed tamen his philosophantium somniis omni ætate clarissimi viri sese opposuerunt. „ Sunt autem & alii, „ inquit rursum Tullius; & hi quidem ma„ gni, atque nobiles, qui Deorum mente, & „ ratione omnem mundum administrari, & „ regi censeant; neque vero id solum, sed „ etiam ab iisdem vitæ hominum consuli, & „ provideri. Nam & fruges, & reliqua,

(a) De off. l. 1. c. 13.

(b) Syst. intell. t. 5. f. 5. Ib. §. 16.

Lettr. a Keith. & a Maupertuis.

De nat. D. l. 1. c. 2.

„ quæ terra pariat, & tempestates, & tempo„rum varietates, cælique mutationes, quibus „omnia, quæ terra gignat, maturata pube„scant, a Diis immortalibus tribui generi „humano putant, multaque colligunt, quæ „talia sunt, ut ea ipsa Dii immortales ad „usum hominum fabricati pœne videantur. „ Atque hi, quantum ad providentiam, recte sentiunt.

Deus mundum provide administrat.

LXXXV. *Deus providentia sua totum mundum, omniaque in eo entia seu magna, seu parva administrat.* Deus omnium, & singulorum entium mundanorum curam gerit (§. 38.); sed in hac cura providentia Dei sita est (§. præc.): igitur Deus providentia sua totum mundum, omniaque in eo entia seu magna, seu parva administrat.

Schol. 1. Est profecto hæc providentia cum perfectissima Dei natura arctissime connexa, ut qui unam sustulerit, alteram quoque tollat, necesse sit; inde nemo umquam illam in dubium traxit, qui rectam hujus notionem animo informavit. Non esset difficile veterum philosophorum testimonia accumulare: sed nolo esse longior: Socratem tamen audiamus hac fere ratione cum Aristodemo disputantem: „animadverte mentem tuam etiam, dum in„est in corpore, ex arbitratu suo corpus gu„bernare. Quamobrem existimandum est, sa„pientiam illam, quæ est in hoc universo, „omnia regere, quemadmodum ipsi gratum „est. Num tuus oculus ad multa usque sta„dia pertingere potest, & non potest Dei „oculus simul omnia intueri? numque tuus „animus tum de rebus, quæ hic accidunt, „tum de illis, quæ in Ægypto sunt, & Si„cilia, cogitare potest, & non potest Dei „sapientia simul omnium habere curam? „

Xenophon de dict. & fact. Socrat. l. 1. p. 575.

sed

ſed ratione pugnat divinus ille philoſophus Plato: „ Si Deus, ait, neglectis minoribus in „ ſolis occupatur majoribus, (aut penitus res „ mundanas non curat,) id ideo fit, vel quia „ omnibus adminiſtrandis par eſſe mens illius, „ ac poteſtas nequit, vel quia non vult, ta„ metſi poteſt: neutrum autem Deo conve„ nit. „ Certe neutrum cogitare poteſt; non primum: imbecillitas quippe hæc vel ex ignoratione quadam rerum, quæ fiunt, vel ex virium infirmitate oriretur, quorum alterum cum omniſcientia; alterum cum omnipotentia pugnat; non ſecundum: invidentiæ enim, aut ignaviæ manifeſtum iſtud indicium foret, neque cum infinita ejus bonitate congrueret. Rectiſſime igitur Balbus apud Tullium concludit: „ Ergo utrum ignorant Dii, quæ res maxi„ mæ, quæ minimæ ſint, quoque hæ modo „ tractandæ, & tuendæ? an vim non habent, „ qua tantas res ſuſtineant, ac gerant? at „ & ignoratio rerum aliena naturæ Deorum „ eſt, & ſuſtinendi muneris propter imbecil„ litatem difficultas minime cadit in majeſta„ tem Deorum. Ex quo efficitur id, quod „ volumus, Deorum providentia mundum, & „ omnia, quæ in eo ſunt, adminiſtrari. „ His denique graviſſimum pondus addit ipſe communis naturæ ſenſus, ſive ea animi noſtri comparatio, qua tacito naturæ impulſu res noſtras Deo curæ eſſe judicamus. „ Res ſingu„ las, inquit Nemeſius, regi providentia ma„ gno eſt argumento, quod naturaliter ejus „ notitia hominibus ſit inſita; nam neceſſitate „ aliqua compulſi ſtatim ad numen divinum, „ & preces confugimus, velut natura nos ſi„ ne doctrina ad Dei opem perducente. Non „ autem ſine doctore nos natura ad id duce„ ret, quod eadem natura non fert, ut fiat. „ Nam in repentinis perturbationibus, & ti„ moribus ſine electione, neque deliberate,

De leg. l. 10.

De nat. D. l. 2. c. 30.

De nat. hom. c. 44.

,, & tamquam aliquid consideremus, Dei no-
,, men invocamus. Quidquid autem naturali-
,, ter quamque rem insequitur, in eo tanta
,, vis est ad demonstrandum, ut contra dici
,, nihil possit. ,, Sed jam adversariorum ca-
lumniæ refellendæ veniunt.

Refelluntur calumniæ. *De nat. D. l. 1. c. 17. c. 19.*

SCHOL. 2. 1.) Pugnare cum summa Dei beati-
tate clamitant rerum quarumvis, etiam mini-
marum curam; ,, nam quod æternum, ut in-
,, scite Vellejus apud Tullium arguit, beatum-
,, que sit, id nec habere ipsum negotii quid-
,, quam, nec exhibere alteri. — — Sive in
,, mundo inest Deus aliquis, qui regat, qui
,, gubernet, qui cursus astrorum, mutationes
,, temporum, rerum vicissitudines, ordinesque
,, conservet, terras, & maria contemplans,
,, hominum commoda, vitasque tueatur: næ
,, ille est implicatus molestis negotiis, & o-
,, perosis. ,,

De interpr. p. 2. pag. 92.

At vero ,, hanc opinionis dementiam eorum es-
,, se, ajebat olim Ammonius, qui quanto in-
,, tervallo divina cognitio, & vis nostram su-
,, peret, non intelligunt, & propter hanc in-
,, scitiam ex nostris rebus conjecturam face-
,, re audent de iis, quæ ad Deum pertinent,
,, ac nostram in illum imbecillitatem transfer-
,, re. ,, Vellejum egregie Cotta refutavit:

De nat. D. l. 1. c. 3.

,, Profecto Epicurus, quasi pueri delicati, ni-
,, hil cessatione melius existimat. At ipsi ta-
,, men pueri, etiam cum cessant, exercitatio-
,, ne aliqua ludicra delectantur: Deum sic fe-
,, riatum volumus cessatione torpere, ut si se
,, commoverit, vereamur, ne beatus esse non
,, possit. ,, Certe Deus, quæ agit, non ope-
ratur cum labore, nec corpore præditus est,
ut morbos extimescat. ,, Laborare, verba sunt

Ennead. l. 4. c. 12.

,, Plotini, in opere disponendo, nihil aliud
,, esse videtur, quam aliena opera tractare, id
,, est, ea, in quæ quis potestatem non ha-
,, bet; at in iis, quæ quis habet in potestate,
,, & qui.

,, & quidem solus, quanam re alia indiget; ,, nisi se ipso, & voluntate sua? ,, nihil itaque Dei beatitati providentia detrahit; immensus quippe cum sit, potentiaque nullis limitibus circumscripta polleat, pervidet, pervaditque omnia; nulla rerum cura fatigari, aut ita occupari potest, ut ne ad reliqua attendat.

2.) Indignum divina esse majestate contendunt, ut per se ipsum res minimas, ac vilissimas curet; quemadmodum nec humani principis majestatem decet, ut levissima quævis negotia per se administret: committi ista solent magistratibus inferioribus. *Lucret. de nat. rer. l. 2. v. 650. seqq.*

Magnum est Deum inter, & humanum principem discrimen; hic ob limitatas tum intelligentiæ, tum potentiæ suæ vires non multis admodum negotiis per se administrandis solus sufficit: quare jure eidem vitio daretur, si levissimis negotiis sese immisceret; consequens enim foret, ut graviora negligeret. Quodsi utrumque præstare posset, nihil certe leviora curando majestate sua indignum admitteret. Contraria omnia in Deo obtinent. Deinde non fuit Deo indignum per sese vilissima creare, & continue conservare, cur eadem gubernare indignum sit? quid, quod minima etiam in hoc universo ita cum magnis copulantur, ut his provideri nequeat, quin illa simul curentur? ut enim majores in ædificio lapides haud recte disponuntur, nisi eadem cura minoribus quoque adhibeatur: ita totius mundi elegantia, ac optima omnium partium ad finem consensio sine minimis obtineri nequit. Quare opposite Plato: ,, Caveamus, ne Deum mortalibus opi- ,, ficibus viliorem putemus: isti sane quanto ,, peritiores sunt, tanto arte una in propriis ,, ipsorum operibus & parva simul, & magna ,, exquisitius, absolutiusque perficiunt. ,, *De leg. l. 10.*

3.) Incredibilem rerum humanarum confusionem queruntur alii; sceleſtiſſimos quoſque proſpera uti fortuna; probos contra, ac virtutum ſtudioſos variis calamitatibus conflictari: non æquam proinde præmiorum, pœnarumque diſtributionem apertum contra divinam providentiam teſtimonium dicere. „ Ac nos quidem, inquit Cotta apud Tullium velut ſe ipſum reprehendens, nimis multa in re apertiſſima: Telamo autem uno verſu locum totum conficit, cur Dii homines negligant: nam ſi curent, bene bonis ſit, male malis: quod nunc abeſt. „ Argumentum iſtuc fortiſſimum eſſe Baylius arbitratur, ac inſcite contendit invictum ejus robur vel inde elucere, quod ab ipſo fere mundi ortu nulla eidem reſponſione ſatisfieri potuerit. Addunt, evenire, non raro, ut quis poſt primum ſcelus commiſſum e vivis tollatur, ſempiterniſque tormentis addicatur, dum alii impune ſcelera ſceleribus accumulant, ac nihilo minus & tempus, & occaſionem reſipiſcendi obtinent; id quod cum juſtiſſima Dei providentia cohærere non videtur.

De nat. D. l. 3. c. 32.

Dict. hiſtor. & crit. ar. Ruſin. rem. C.

Verum reſponſio eſt multiplex: Primum nemo ita bonus eſt, ut non quandoque delinquat; nemo ita malus, ut non actum quempiam moraliter bonum nonnumquam exerceat: quare æquiſſime poſſunt boni in hac vita pœnis, mali præmiis affici; præſertim cum hi nullam in altera mercedem expectare queant. Hi itaque eventus multo maxime juſtiſſimam Dei providentiam patefaciunt. Deinde neque juſtitia, neque providentia Conditoris poſtulat, ut in hac vita, quæ ſtatus quidam tentationis eſt, præmia, & pœnæ repræſententur; iſtud quippe ad ſtatum finalem pertinet. Nonne princeps humanus ultionem ſcelerum differre poteſt, cum ea dilatio ad commune reipubli-

cæ

cæ bonum conducit? cur igitur idem præstare Deus nequeat, quando illud perfectioni totius mundi a se conditi, provideque gubernandi consentaneum est? Qui petunt, ut Deus quodvis flagitium continuo puniat, totidem miracula petunt, quæ ipse, ut naturæ auctor patrare minime tenetur. Fabulam agimus, cum hanc vitam degimus; ea peracta justæ præmiorum, pœnarumque distributionis & tempus, & locus erit. Demum nec bona hæc temporaria congruum sunt virtutis præmium, nec mala vitiorum pœna; summa gaudet Deus in illis concedendis libertate: quare & illa malis tribuere, hæc bonis immittere æquissime potest. Præclare S. Augustinus: ,, Placuit ,, quippe divinæ providentiæ præparare im- ,, posterum bona justis, quibus non fruentur ,, injusti; & mala impiis, quibus non excru- ,, ciabantur boni. Ista vero temporalia bona, ,, & mala utrisque voluit esse communia: ut ,, nec bona cupidius appetantur, quæ mali ,, quoque habere cernuntur; nec mala turpi- ,, ter evitentur, quibus & boni plerumque af- ,, ficiuntur. ,, Rursus: ,, Si Deus nunc om- ,, ne peccatum manifeste plecteret pœna, ni- ,, hil ultimo judicio servari putaretur. Rursus ,, si nullum peccatum nunc puniret aperte di- ,, vinitas, nulla esse providentia divina cre- ,, deretur. Similiter in rebus secundis; si non ,, eas Deus quibusdam petentibus evidentissi- ,, ma largitate concederet: non ad eum ista ,, pertinere diceremus; itemque si omnibus ,, eas petentibus daret, non nisi propter talia ,, præmia serviendum illi esse arbitraremur; ,, nec pios nos faceret talis servitus, sed po- ,, tius cupidos, & avaros. ,, Conferantur quoque ea, quæ diximus (§§. 49. 50. 57. schol.). Atque hæc si seria mente expendisset Baylius, futurum fuisse puto, ut argumen-

De civ. D. l. 2. c. 8.

Ib. l. 5. c. 10.

ti il-

ti illius levitatem perspiceret; certe non potest in eo veritatis quædam species apparere, nisi iis, qui aut vitam futuram penitus tollunt, aut præsentem saltem ut prorsus ab illa separatam intuentur, quod, cum de vindicanda Dei providentia agitur, fieri minime oportet.

Quod autem ad illud, quod additur, ajo: Deus vi supremi sui dominii plenum jus habet cuivis ob quodcumque scelus admissum æternas pœnas infligendi; nulla tamen ad illud continuo exercendum obligatione stringitur: cum igitur punit, jure suo utitur; cum pœnam differt, clementiæ, quam nulli debet, locum indulget. Quis autem erga alios jure suo; erga alios clementia utentem reprehenderit? Anne benignitas quibusdam exhibita jus idem postulandi aliis tribuit? Anne summa bonitas hominum malitiam fovere debet? Certe in immensum ipsa major foret, si numquam flagitium admissum illico ad spectantium errorem manifeste puniretur. Accedit, quod fieri nonnumquam possit, ut is, qui ob primum scelus commissum morte plectitur, plurima accumulaturus, nec umquam vere retractaturus a Deo prævideatur: hoc vero casu pœna ea magis a misericordia, quam a justitia provenire censenda erit: leviori quippe, tametsi æterno, mactatur supplicio, qui gravius longe, si victurus fuisset, incursurus erat.

4.) Ita arguunt: cum observantia legum naturæ moralium homini ad perfectam beatitatem consequendam apprime necessaria sit, ad divinam utique providentiam, siqua daretur, pertinuisset, omnibus hoc subsidium suppeditare, clareque eas leges promulgare; id vero præstitum non est: integræ siquidem gentes, & olim, & hodie adhuc legum harum penitus igna-

ignaræ pecudum fere vitam vivunt; quin in nationibus cultissimis, ut Persis, Græcis, Romanis multarum rerum, quæ cum jure naturæ pugnant, consuetudines publica auctoritate roboratæ obtinuerunt, qualia erant infantes recens natos aeris injuriis, bestiarumque furori objicere; homines senio, aut morbo confectos in plateam, aut apertum campum abjicere &c.

Ad divinam omnino providentiam pertinuit legem naturæ moralem quoad prima, & universalia principia generatim omnibus ratione utentibus clare promulgare: non item quoad conclusiones remotiores, nisi accomodate ad singulorum captum, & intelligentiæ vim, quæ ad eas conformandas necessaria est. Istud vero abunde præstitutum est; nemo enim citra culpam primarias, & maxime generales leges, ut Deum, proximum, se ipsum amandum esse; faciendum bonum, vitandum malum &c. ignorare potest, cum per rationem ipsam, secundum quam vivendum esse omnes norunt; omnibus manifestæ fiant. Leges autem particulares non sunt, nisi applicationes universalium ad casus singulares, quæ ratiocinando confieri debent, & sæpe magnis difficultatibus implicantur: quare harum cognitio a cujusque intelligentiæ vi pendet, unde tantum opinionum dissidium oritur. Verum istud Numinis providentiæ nihil detrahit; cum enim per rationem cuivis hæ leges promulgandæ fuerint, aliter res confici non poterat; sique hanc ob caussam quispiam erret, errabit citra culpam, nec error ex ignorantia inexsuperabili oriundus consecutionem finis impedit. Quod porro de integris nationibus adjicitur, argumento solum est, posse integræ quoque nationes pravis affectionibus, cupiditatibus, libidinibus ita abripi, ut ipsum rationis lumen

lumen veluti sopiant. Minime vero inde sequitur, ipsa, si rationem consulere, atque ejus ex præscripto vitam instituere voluissent, universalia legis moralis scita intelligere non potuisse.

Romanos demum, & Græcos, aliasque cultas nationes complura consuetudine firmasse, quæ juri naturæ aperte repugnant, legimus quidem; at nulla historiæ fides testatur eos hæc ex inculpabili ignorantia, absque omni conscientiæ remorsu, nullo umquam dubio recurrente exercuisse. Neque istud ulla probabilitatis specie gaudet; tanta siquidem luminis naturalis vis est, ut supprimi penitus nequeat; atque inde necessario fit, ut aliquando saltem prudens de ejusmodi actionibus in animo dubium exoriatur, cujus contemtus culpa numquam vacat. Copiosior horum pertractatio ad philosophos morales pertinet; quemadmodum ad religionis revelatæ doctores illud, quod quidam hoc loco objiciunt, cum ajunt parum commendari divinam providentiam, quod non omnibus populis revelatæ religionis lumen impertiat, qua tamen de re hæc breviter monebo. Nulla est provincia, quæ non jam Apostolorum tempore vel prædicatores veræ fidei acceperit, vel saltem eamdem in vicinitate promulgatam, rumore ad se perlato, audire, ac condiscere potuerit. Malitiæ vero hominum tribuendum est, quod aliis in locis continuo rejecta; in aliis jam admissa paulatim rursus exstincta fuerit, quod evenire necessum erat apud eos, qui voluptatibus turpissimis unice studebant. Ceterum si quis nulla sua culpa religionem revelatam ignoraret, propter eam ignorantiam nequaquam a Deo puniretur; puniretur tamen ob peccata contra legem naturæ sibi satis notam admissa: quod si vero & ab his immunis mortem ope-

pe-

peteret, sortem infantium ante baptismum mortuorum experiri cogeretur; si mortem oppeteret, ajo; nam theologi duce divo Thoma docent, submittendum certo, etiam per miraculum, si opus foret, a Deo evangelii ministrum ei homini, qui citra omnem culpam veram religionem ignorat, interea tamen, auxiliante Dei gratia, quæ numquam deest, secundum rationis præscriptum omnes suas actiones moderatur.

5.) Denique malam mundi constitutionem; entia inutilia, ac superflua, & quæ similia sunt, opponunt, quæ in Cudvvortho videri possunt. Nos id genus objectis in cosmologia (§. 79. schol. 2.) satisfecimus; id tamen hic rursus in memoriam revocandum videtur. Ut sanum, prudensque judicium feratur, aliquid aut nullo fine, aut minus apte ad finem in hoc mundo constitutum esse, necesse est, ut omnia præterita, præsentia, & futura, eorum inter se nexus, & enascens inde ad communem finem conspiratio, verbo totus rerum ordo, intimæque earum naturæ optime pervideantur: quare cum istud omnes intelligentiæ humanæ vires exsuperet, gravissimo temeritatis scelere se obstringunt, qui hoc ex capite benignissimam Numinis providentiam audaci morsu lacessunt. *Syst. intell. c. 5. sect. 5. §. 1. seqq.*

Ad extremum, ut cujuscumque generis objectionibus aptissime occurratur, duo *hæc* generalia, certissimaque principia alte animis insculpenda sunt. Primum: viæ, quas divina providentia ingreditur, mediaque, quibus utitur, ab humano intellectu comprehendi minime possunt; sicut enim bestiæ hominum consilia haud assequuntur; sicut inter ipsos homines, qui rudiores sunt, ea non intelligunt, quæ sapientiores mente agitant: ita nobis supremæ providentiæ arcana perscrutari datum non est;

ne-

nostra certe sapientia magis ab infinita Dei sapientia distat, quam illa rationis umbra, quæ in belluis inest, a nostra intelligentia, & ratione. Obscuritatis hujus fontes præcipui sunt infinitas sapientiæ divinæ; amplitudo, & duratio finem non habitura systematis rerum gubernandi; ejus demum multiplex ratio; non enim physicum solum est, sed etiam morale: istudque non naturale modo, verum & supernaturale, cum homo ex gratuito beneficio ad statum supernaturalem elevatus sit, ut fides docet. Inde facile omnes argutationes labefactantur; fere enim aut ex parte ad totum concludunt, aut media a fine separant, inque illis, quæ huic propria est, perfectionem requirunt. Inde omnes hujus universi eventus, qui in aliqua hypothesi justam habere caussam possunt, ab omni iniquitate vindicantur; nam firmissime opinandum est, eos hoc ipso solum, quod contingant, justissimam caussam habere. Jam vero impii homines, ac minuti philosophi nihil ad hoc usque tempus attulerunt, quod non in certa quapiam hypothesi æquissimum esse queat: uno igitur ictu nodus omnis præciditur. Vide Hookium (*a*), item Butlerum (*b*). Alterum est, Deum, ut jam sæpe monuimus, in procreatione hujus universi eam sibi præcipue pro fine præstituisse perfectionum suarum moralium manifestationem, quæ per actus creaturarum liberos, & moraliter honestos comparatur, eamdemque in ejus conservatione, & gubernatione constanter intendere. Hinc omnis pulchritudo materialis corporum mundanorum, omne bonum temporarium longe inferiore loco constituendum, atque ut medium duntaxat ad nobilissimum illum finem considerandum est: cum igitur intelligentia nostra eo se non porrigat, ut clare

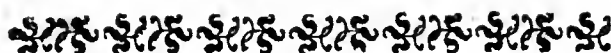
(a) *Rel. nat. & rev. princ. t. 1. theo. nat. s. 3. de provid. Dei pag. 141.*

(b) *Analogy of relig. nat. and rev. &c.*

re

re pervideat, quomodo omnes hujus mundi eventus; omnia mala physica; quin & moralia ad actus moraliter honestos concurrant, temerarium est contra divinam providentiam judicium ferre.

SECTIO IV.

DE

RELIGIONE.

§. LXXXVI.

Quod sectionis argumentum?

Upremi Numinis agnitio arcte adeo cum gravissima vera ipsum religione colendi obligatione copulatur, ut ego eum metaphysicum, qui de dignissimo hoc argumento aut tacet omnino, aut extrema duntaxat cursim delibat, magno partibus suis opere deesse arbitrer. Quare ne justa in me quoque reprehensio cadat, operam dabo, ut, quantum præstituta operi brevitas admittit, ea principia stabiliam, quibus teneriores præsertim animi imbuti numquam se procacissimis minutorum philosophorum dicteriis a recto tramite abduci sinant. Hac porro in re ita versabor, ut primum de religione generatim; nominatim deinde de religione naturali; tum de revelata; demum de christiana, sola ratione naturali in subsidium vocata, acturus sim.

Argumentum istuc ad metaphysicam pertinet.

SCHOL. Querentur fortassis nonnulli, me in sacratioris theologiæ septa irrumpere; absit enimvero. Ego sic existimo: nihil a philosophia alienum esse, quod ratione naturali demonstrari queat. Nemo certe operam, quam philosophi in atheismo, ac deismo refellendo locant, jure reprehenderit; cur igitur naturalismi, & superstitionis confutatio ipsis crimini detur? Habet suos, non inficior, philosophia limites; habet quoque theologia: verum

sunt

sunt quædam disputationum argumenta utrique communia, in quibus citra limitum confusionem versari possunt, si modo propriis unaquæque principiis utatur. Quid, quod magna eorum pars, qui philosophicis institutionibus animum imbuunt, illud subinde vitæ genus amplectitur, in quo theologicas lucubrationes evolvendi nec otium, nec occasio suppetit? Anne igitur hos omni subsidio vacuos relinquemus? Nonne hi illi sunt, qui præ ceteris egere videntur, quod frequentius convicia, quæ impii in castissimam religionem jaciunt, audire coguntur; quod virulentos Voltairii, Rousseavvii, aliorumque Epicureorum abortus suis ipsi manibus non sine magno salutis discrimine terunt? Denique istos veritatis inimicos nulla re magis, ac specioso philosophi titulo gloriari quis ignorat? Certe unam hanc esse, sanamque philosophandi rationem impudentissime pronunciant, qua re turpissimam philosophiæ maculam inurunt. Jam vero cujus, quæso, est eamdem abstergere? Cujus ablatum philosophiæ honorem vindicare? Non alterius sane, quam philosophi, qui solus impiorum dogmatum cum ratione pugnam patefacere potest.

CAPUT I.

De Religione Generatim.

LXXXVII. *Religio* est cultus summi amoris, obsequii, ac servitutis ei, cui debetur, præstitus. *Superstitio* est vitiosus id genus cultus; vitium vero istud vel ex falsis de natura colenda opinionibus; vel ex absurdis colendi ritibus; vel demum ex ipsa rei cultæ natura proficisci potest.

Quid religio & superstitio?

Schol.

De nat. D. c. 2. l. 29. Schol. „ Verum etiam majores nostri, inquit „ Tullius : superstitionem a religione separa„ verunt. Nam qui totos dies precabantur, & „ immolabant, ut sui liberi superstites essent, „ superstitiosi sunt appellati, quod nomen „ postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ „ ad Deorum cultum pertinerent, diligenter „ retractarent, & tamquam relegerent, sunt „ dicti *religiosi* ex relegendo, ut eleganter „ ex eligendo; tamquam a diligendo diligen„ gentes, ex intelligendo intelligentes : his „ enim in verbis omnibus inest vis legendi „ eadem, quæ in religioso. Ita factum est in „ superstitioso, & religioso, alterum vitii „ nomen ; alterum laudis. „ Lactantius tamen a *religando* dictam putat religionem, quod vinculo religionis Deo *religemur*, sive obstringamur. *Inst. div. l. 3. c. 11.*

Quæ religionis partes? LXXXVIII. Religio duabus quasi partibus constat; *theoretica*, ad quam rectæ de natura colenda opiniones: *practica*, ad quam operationes secundum eas opiniones exercendæ pertinent.

Schol. Theoretica basis est, & fundamentum practicæ. Præclare Simplicius in Epictetum : „ Religionis erga Deos immortales præcipuum „ illud scito esse rectas de eis habere opinio„ nes, ut sentias & esse eos, & bene, juste„ que administrare universa. „

Quid religio interna, & externa? LXXXIX. Practica religionis pars vel *interna* est, quæ tota internis animi actibus absolvitur; vel *externa*, quæ ritus externos, signaque sensibilia, quibus internus mentis cultus patefiat, postulat.

Religio Deo debetur. XC. *Religio Deo debetur*. Enti infinite bono, ac perfecto summus amor; beneficentissimo omnium rerum gubernatori, nostrique aman-

mantissimo parenti summum obsequium; creanti, conservantique omnia, atque adeo supremo Domino, ac imperanti summa servitus debetur; sed ens istud Deus est: Deo igitur summus amor, summum obsequium, summa servitus debetur; atqui his religio constituitur (§. 88.): ergo religio Deo debetur.

Coroll. Obligatio itaque religionis in ipsa natura Dei perfectissima, & essentiali creaturarum ab ipso dependentia fundatur. Cumque hæc ratio in solo Deo insit, etiam soli ipsi religio debetur.

Schol. Præclare Phil. Mornæus: ,, Minimus ,, inter homines colliget, & illico inferet pa- ,, renti obsequium, benefico domino fidem, ,, gubernatori invocationem deberi. Hæc ne- ,, cessario se consequuntur; Deus, subditus, ,, servitium: donator, acceptor, gratiarum a- ,, ctio: creditor, debitor, obligatio. ,, Nonne natura duce parentibus, amicis, propinguis, principibus, aliisque hominibus vel pietate, vel eruditione, vel potentia conspicuis reverentiam, amorem, pietatem, cultum denique exhibemus, & id communi omnium parenti, summo domino non præstabimus? Quare rationem, ipsamque humanitatem exuisse censendi sunt, qui impudenter contendunt ipso rationis lumine nos edoceri, ens supremum nullum penitus cultum ab hominibus exposcere. Sed pauciores hi quidem sunt; plures cum Rousseavio (*a*) religionem Deo debitam ad actus solum internos restringunt, contra quos ajo.

De ver. rel. chr. c. 20.

Le philosophe pag. 113.

(a) *Catéchis. de l'honnet. homm. pag. 6. suiv. Emile. t. 3. p. 124.*

XCI. *Religio quoque externa Deo debetur.* Deus eamdem in corpus nostrum, quam in animam potestatem habet, nosque ab illo non minus quoad corpus, quam quoad animam dependemus; igitur sicut necesse est, ut de-

externa quoque.

pen-

pendentiam animæ actibus ipsius internis testificemur: ita quoque dependentiam corporis actibus ipsius externis testatam faciamus, oportet; atqui si ita sit, in aperto est religionem quoque externam Deo deberi: igitur debetur Deo religio externa.

Schol. Totus nimirum homo, id est, totum illud compositum, quod ex anima, & corpore coalescit, perfectissime Deo subjicitur: igitur subjectio istæc actibus hominis contestanda est; sed ad actus hominis non interni modo, qui animæ sunt; sed etiam externi, qui corporis, pertinent: Deus itaque tam internis, quam externis actibus colendus est. Hinc dici minime potest eum, qui corporis a Deo dependentiam interne in sua mente agnoscit, ac profitetur, jam per hos ipsos actus eamdem satis contestari; nam hæc contestatio fieri debet per actus illius, quod dependet: certe eam ob caussam dependentiam nostræ voluntatis a Deo non satis per solum actum intellectus contestamur; sed necessarius præterea est ipsius voluntatis actus: igitur neque dependentiam corporis per solos animæ actus satis profitemur. Putidissime itaque mentitus est, qui non modo omnem cultus externi necessitatem sustulit, verum & inscite pronunciavit, eumdem interno quam maxime noxium esse; antiquos patriarchas intra animum duntaxat Deum coluisse; ritus externos recentius inventos, atque ab iisdem in consuetudinem abeuntibus religionem internam penitus exstinctam fuisse. Similiter ineptit, qui docet, ritus externos, ac cæremonias partem quidem illius religionis constituere, quæ plebi propria sit, non item, quæ philosophorum; quasi vero alius sit plebis, alius philosophorum Deus: sed non vacat has ineptias multis refutare, quæ rite inspe-

Les moeurs p. 1. c. 5. pag. 56.

Encyclopédie art. Cérémon. t. 2. pag. 829.

ctæ per sese concidunt. Vide la religion vangée (a).

Porro ut religionem internam comitari externa debet; ita hæc sine illa adeo consistere non potest, ut in turpissimum simulationis vitium abeat; actiones enim externæ de se indifferentes sunt, omnemque, qua gaudere possunt, pietatem ab internis mutuantur. Inde oritur *Hypocritismus*; quo nomine illorum error venit, qui neglecta animi, cordisque cultura toti sunt in exercendis, ac commendandis externis cultus divini actionibus. Quamquam sere sæpius alia multo adhuc fœdior doctrina hoc vocabulo notatur; sunt nempe, qui putent citra ullum crimen externe simulari posse religionem quamcumque, si modo in animo vera retineatur; quin prudentiam poscere, ut quivis ritus, ac cærimonias in ea, qua degit, provincia usitatas sectetur, judæique personam inter judæos; mahometani inter mahometanos, & cur non etiam idololatræ inter idololatras sustineat. „ Quid interest, ajunt, ut homi„ nes decipiantur, cum decipi velint? quod „ crimen esse potest, cum quis ob violentiam „ sibi illatam id externe agit, quod in animo „ detestatur? „ At vero si omnis simulatio pessima; certe ea multo est maxime, quæ in negotio religionis admittitur. Fierine potest, ut Deus infinite sapiens, ac verax veritatem, & mendacium æqualiter approbet?

(a) Tom. 15. lettr. 24. tom. 1. lettr. 16.

Quid hypocritismus?

Lett. cabalist. t. 7. p. 113.

XCII. *Deus homines obligatione religionis absolvere nullo pacto potest*. Obligatio hæc in ipsa Dei natura perfectissima, ac essentiali creaturarum dependentia fundatur (§. 90. coroll.); sed horum nihil tolli potest: igitur nec religionis obligatio; ac proinde nequit Deus homines ea obligatione absolvere, neque hoc suo jure cedere.

Deus nequit nos hac obligatione absolvere.

COROLL. Nullus itaque hominum, sive ab omni humana societate remotus vivat, sive in republica exsistat, a suavi religionis onere immunis est

Quid politicismus? Il Principe.

SCHOL. Turpissime igitur aberravit Nicolaus Machiavellus nefandi *politicismi* auctor: docuit ille in libro sub finem sæculi quinti decimi edito religionem *politiæ*, ut ajunt, duntaxat caussa retinendam, tantumque ea utendum esse, quantum ad status reipublicæ externi gubernationem necessarium videatur; addit sacris religionis vinculis subditos solum, non vero imperantes stringi. At vero quæ potest esse opinio reipublicæ magis noxia? fingamus enim vero ita esse; poteritne arcanum istud ita recondi, ut ne in vulgus, in quo sæpe acutiora quoque ingenia latent, emanet? quid vero tum? anne subjecti religione se stringi patientur, qua principes solutos esse noverint? sublata autem religione num debitam imperantibus obedientiam, ac reverentiam præstabunt? num mutua charitatis officia ad commune bonum summe necessaria exhibebunt? num infirmiores ab occultis; potentiores ab apertis etiam, & publicis sceleribus se abstinebunt? Profecto ad commune societatis humanæ bonum utrumque similiter necessarium est, ut & subditi metu supremi scelerum vindicis principibus obtemperent, & principes eodem motivo impulsi subditos suos benigne, ac suaviter parentis instar gubernent. Sed quid jam iis faciemus, qui cum Epicureis, quorum olim caussam Lucretius egit, clamitant religione humanum genus, societates, respublicas turbari; prodi patriam, parentes; innumera suscipi bella; magistratuum in subditos jura; horum erga ipsos obedientiam minui; æternorum præmiorum spe frangi legum civilium robur; efferari homines, crudelissimeque in dissentientes sævire. Verum quam longe hæc a vero ab-

De nat. rer. l. 2. v. 45. seqq. Hobbes. Leviath. c. 19. De cive c. 12. L' Esprit des loix. p.

absint, quis non videt, qui aliquid videt? Pone rempublicam omni religione destitutam; pone cives nulla Dei, immortalitatis, præmiorum, pœnarumque æternarum cognitione imbutos: primum nulla erit virtutis, ac vitii recta notio; nulla lex, nisi qua potentior infirmiorem opprimit; id erit justum, quod validius; honestum, quod cupiditas; quod ira; quod vis suaserit; sua cujusvis utilitas, proprium commodum honesti, ac inhonesti, justi, ac injusti mensuram constituet. Deinde qui adversis jactantur, quo confugient? unde solatium petent? plura tute facile erues (conf. §. 19. & psych. §. 248. sch. n. 4. §. 263. sch. 1. n. 6.). Adeo igitur religione respublica non perturbatur, ut potius sine illa consistere prorsus nequeat; nec umquam major est singulorum, & omnium felicitas, quam cum religionis studium maxime fervet. Vid. Cudvvorthum cum notis Moshemii. 94. *Ross. F. mil. 1. 3. p. 182.* *Syst. intell. c. 5. s. 5. §. 28. seqq.*

XCIII. Religio rursus vel *naturalis* est, vel *revelata*: illa ea solum complectitur, quæ rationis naturalis ope investigare, & cognoscere possumus: hæc, quæ limitatæ nostræ rationi impervia sunt, & singulari quodam modo a Deo nobis revelantur. Quid religio naturalis, & revelata?

Schol. Cum duplicem diximus religionis partem esse; alteram theoreticam, alteram practicam (§. 88.): singularim jam id ipsum applicando facile patebit, ad partem theoreticam religionis naturalis pertinere ea, quæ in psychologia de natura, libertate, ac immortalitate animæ humanæ; tumque de exsistentia Dei, ejusque attributis, & operationibus in theologia demonstrata sunt: ad practicam vero præcepta juris naturæ, quæ a philosophis moralibus explicantur. Religionis autem revelatæ pars theoretica continet sublimissimas veritates

de SS Trinitate, Incarnatione, ac morte Filii Dei, elevatione hominis ad statum supernaturalem, & reliquas, quas Dei ipsius admonitu novimus; practica deinde præceptis morum positivis, consiliisque ab ipso Christo Servatore promulgatis absolvitur. Atque ex his colliges in religionis naturalis parte theoretica scientiam, in practica præcepta necessaria: in religionis revelatæ parte theoretica fidem; in practica præcepta libera contineri. Sed jam de utraque seorsum agemus, quantum ad philosophiam pertinet.

CAPUT II.

De Religione Naturali.

Religio naturalis exstat;

XCIV. *Exstat religio naturalis.* Exstant siquidem veritates de Deo, animaque humana naturaliter cognoscendæ; exstant quoque præcepta morum inde naturaliter promanantia, quæque Deus infinite sapiens, ac bonus, ut ab hominibus observentur, velle debuit; sed his duobus religio naturalis absolvitur (§. præc.): exstat itaque religio naturalis.

Schol. Certe cum religio quædam Deo debeatur (§. 90.), eam primo loco naturalem esse perspicuum est, ac proinde iisdem rationibus, quibus hæc obligatio ostenditur, exsistentia simul religionis naturalis demonstratur. Fuerunt tamen, quod mireris, & sunt, qui eamdem funditus eversam vellent; illi primum, qui cum Epicuro Deum otio torpere, nec ullam rerum humanarum curam gerere censuerunt; tum illi, qui cum Hobbesio, ac nupero pestilentissimi libri auctore *L' Esprit* æternum justi, injustique discrimen sustulerunt, nihilque, nisi posi-

tiva

tiva hominum voluntate, honeſtum, aut inhoneſtum eſſe contenderunt.

XCV. *Religio naturalis falſa eſſe nequit.* Nihil aliud religio naturalis complectitur, ſeu ſcienda ſolum, ſeu agenda quoque ſpectes, niſi quæ ductu rationis cognoſci poſſunt (§. 93.); ſed, quæ ratione cognoſcuntur, falſa eſſe nequeunt (pſych. §. 72.): igitur religio naturalis falſa eſſe nequit. quæ falſa eſſe nequit.

Schol. Id jam magna contentione inter philoſophos agitatur, utrum religio hæc naturalis adeo in ſe perfecta, ac completa ſit, ut ſola ad verum Dei cultum, veramque homini beatitatem comparandam ſufficiat; utrum vero aliam præterea a Deo manifeſtari neceſſe fuerit. Et quamquam ſaniores omnes facile conſentiant; ii tamen, qui noſtra hac ætate philoſophi nomine, quo quam indigniſſimi ſunt, potiſſimum gloriantur, acriter ſe opponunt; audias ipſos rationem humanam miris laudibus efferre, religionis naturalis præſtantiam, ac perfectionem celebrare; quo vero fine? an ut eam ſequantur? minime quidem: ſed ut revelatam primum; tum & illam funditus evertant. Impietatis hujus duces fere ſunt Tindalus (*a*), Rouſſeavius (*b*), Voltairius (*c*), aliique (*d*), quorum abominandi partus rogo; nomina æterna oblivione digna ſunt. Ceterum error hic recte *naturaliſmus*, ejuſque fautores *naturaliſta* dicuntur, quamvis a multis *deiſtæ* vocari ſoleant; ſed hi diverſas res in unum confundunt: deiſtarum quippe nomenclatio illis vero ſenſu tribuenda eſt, qui cum Dei, quem tamen exſiſtere ſtatuunt, providentia religionem ipſam naturalem tollunt (§. 84. ſch.): ut adeo tres ſint diſtincti, ac extremi omnis impietatis gradus, *naturaliſmus*; *deiſmus*; *atheiſmus*. Ridiculum

(a) *Chriſtianity as old, as the creation.*
(b) *Catéchiſme de l'honnete homme.*
(c) *Henriade p. 312.*
(d) *L'orácl des anc. fid.*

De moeurs. Le cod. de la nat. L' Esprit. Quid naturalismus? (e) *La philos. moral. discours prélim. pag. 22.*

lum est, quod cum comite Schaffisbury auctor impii operis (*e*) contendit, *Deistam* eum dici oportere, qui ut Deum, & religionem naturalem profitetur, ita revelatam aperte inficiatur: *Theistam* vero, qui admissa Dei, & religionis naturalis exsistentia paratus, promtusque est ad religionem quoque revelatam amplectendam, ubi ea sibi demonstrata fuerit. Sed quidquid de hoc sit; ego jam istud agam, ut solidis rationibus commonstrem religionem naturalem se sola admodum infirmam, ac incompletam esse.

Ratio sola aliquas veritates difficillime:

XCVI. *Ratio naturalis sibi relicta aliquas veritates ad completam religionem pertinentes difficillime perspicit.* Sunt certe inter veritates completam religionem constituentes nonnullæ admodum sublimes; ab oculorum consuetudine remotissimæ; contrariæ præjudiciis, quæ ab ipsa infantia plurimorum mentes occupaverunt; oppositæ depravatis animi affectionibus, quibus passim homines abripiuntur; pugnantes cum malis, inveteratisque habitibus: sunt eæ præterea quoad modum potissimum obscuræ, ac vel ideo objectionibus fere inenodabilibus expositæ: ad harum denique cognitionem opus est indefessa industria, applicatione seria, & avocatione mentis ab iis, quæ sensus afficiunt; longissima, & exercitatis quoque persæpe difficili ratiocinorum connexione; sed id genus veritates a ratione naturali sibi relicta difficillime perspici nemo est, qui ignoret: igitur ratio naturalis sibi relicta aliquas veritates ad completam religionem pertinentes difficillime perspicit.

SCHOL. Ejusmodi veritates sunt de natura, & attributis Dei, præsertim æternitate, immensitate, bonitate; de origine mali; de ortu mun-

mundi; de anima hominis, deque ejus fine, libertate, ac beatitate: certe has, & similes alias veritates difficillime ratione sola detegi posse argumento sunt gravissimi errores, in quos veteres philosophi etiam clarissimi prolapsi sunt; nam ad horum ætatem regredi oportet, cum constituendum est, quid ratio sibi relicta in religionis negotio valeat. Æternitatem mundi, aut saltem materiæ propugnarunt fere omnes; Deum alii corporeum; alii spiritualem, sed fato subjectum; alii velut animam per totum mundum diffusam constituerunt. Quid deinde in moralibus? nonne in voluptate alii; alii in sola virtute; alii in aliis rebus absurdissimis veram hominis beatitatem quæsiverunt? quam diversas, & absonas de eo, quod justum, injustumve, honestum, aut turpe sit, opiniones foverunt? Lycurgus per suas leges uxores communes esse voluit; Plato ebrietatem in Bacchi feriis licitam contendit; lascivas imagines cum deos, deasve referrent, probavit Aristoteles; ipse Solon Athenis templum impudico amori consecravit. Videatur Genuensis, qui similes errores complures antiquorum sapientium operose collegit. Sed necesse non est, ut vetustissimorum temporum memoriam studiosius recolamus; minuti nostræ ætatis philosophi suo nos exemplo satis docent, quam pronus sit in gravissimos errores lapsus, cum quis, contemta revelatione, sola ratione nititur; non, quod ipsa per se quempiam in errorem inducat, sed quod usus illius in quibusdam veritatibus investigandis sit difficillimus.

Elem. met. p. 3. prop. 30. sch. § 3. seqq.

XCVII. *Ratio naturalis sibi relicta aliquas veritates ad completam religionem pertinentes perspicere plane non potest.* Imprimis enim, cum Deus cultu quoque externo coli debeat (§. 91.), pertinet ad religionem completam de-

aliquas plane non perspicit.

determinatio rituum externorum, quibus Deus ea, qua ipsi placet, ratione colatur. Deinde necesse quoque est, ut modus, quo scelera commissa expientur, divinaque justitia placetur, liquido constet, si quidem crimina condonare velit: atqui neutrum a ratione naturali sibi relicta perspici posse in confesso est: ergo ratio naturalis sibi relicta aliquas veritates ad completam religionem pertinentes perspicere plane non potest.

Schol. Cognitionem medii, quo delictorum venia obtineatur, ad completam religionem pertinere dubitari nequit; hoc enim ignorato vera in Deo infinite bono spes collocari non potest, sed omnino de salute sua desperandum foret illi, qui vel unum juris naturæ præceptum transgressus fuisset. Jam vero istud est, in quo ratio sibi relicta prorsus caligat. Veteres philosophi considerata summa Dei bonitate, ac misericordia ad magnam quidem fiduciam excitabantur, firmiterque sibi persuadebant exstare quoddam reconciliationis medium; verum quod, qualeque illud sit, penitus ignorabant. Et sane, quomodo certo sciri possit paratum esse Deum ad ignoscendum, cum peccator delictum retractando ad ipsum revertitur, nisi ille istud revelet? quamvis enim fortassis congruentia quæpiam hac in re eluceat: certitudo tamen non elucet. Eadem ratio, quæ una ex parte Dei bonitatem, clementiam, longanimitatem in tolerandis delictis exhibet; exhibet ex altera parte summam ejus justitiam, quæ aliquid præter meram retractationem quantulæcumque satisfactionis loco postulare videtur. Hinc itum olim ad sacrificia omnis generis expiatoria; hinc humano sæpe sanguine Deo litatum: verum sapientiores hæc adeo non probarunt, ut etiam palam profiterentur, optare se, ut quis veniat, a quo de

ratione placandi divinam justitiam erudirentur, quod infra clarius ostendam; legatur Clarkius. *Trait. de l' exist. &c t. 2. ch. 10.*

Similiter, quod ad ritus, ac cærimonias, sine quibus cultus externus non consistit, attinet, ratione sola numquam certo sciri potest, qui eorum Deo sint acceptissimi. Inde vero probi, bonique perpetua cura angerentur, num ritus a se electus Deo placeat, & prout diversæ sunt de natura Dei opiniones; ita diversi inter homines ritus obtinerent, quæ caussa foret gravissimorum odiorum, discordiarum, bellorum; nam hic quoque locum habet, quod Juvenalis ait: numina vicinorum odit uterque locus, cum solos credat habendos esse Deos, quos ipse colit. *Satyr. 15.*

XCVIII. *Ratio naturalis sibi relicta non satis efficaciter voluntatem ad actiones veritatibus cognitis consentaneas impellit.* Voluntas nostra in vitia varii generis pronissima est, virtutis vero exercitium perquam arduum, præsertim cum eam egestas, contemtus, persecutio comitatur; bona sensibus proposita longe vehementius nos alliciunt, quam quæ solo intellectu attingimus; præsentia præ absentibus timemus, aut amamus; scelera felicissimos sæpe progressus habere cernimus; cupiditatibus, pravisque animi motibus incitati fere agimus, quidquid agimus; perraro rectæ opiniones actiones nostras moderantur, & cum meliora videmus, deteriora sequimur; atqui ratio naturalis sibi relicta his malis oppositam medicinam minime adfert: igitur ratio naturalis sibi relicta non satis efficaciter voluntatem ad actiones veritatibus cognitis consentaneas impellit. *Ratio non satis impellit voluntatem.*

Schol. Sed nihil magis, quam constans omnium temporum experientia hanc veritatem

confirmat. Clarissimi philosophi, qui saniores præ ceteris de Deo, anima, moribus opiniones fovere videbantur, vitiis tamen doctrinæ suæ quam maxime oppositis adeo insueverunt, ut cum differentes audires, deos; cum agentes videres, belluas putares. Socrates moriturus jubet gallum Æsculapio immolari; Plato, cum copiose de supremo Deo, ejusque cultu disseruisset, paullo post dæmones, & genios adorari jubet; Cicero, etsi Deorum, & auguriorum vanitatem, haruspicumque fraudes optime intelligeret, ut miraretur etiam, quod haruspex haruspicem videns non rideret, acceptos tamen a patribus Deos coli voluit, nec illud ex institutis pontificum, & haruspicum mutandum esse, quibus hostiis immolandum cuique Deo; jure propterea a Lactantio reprehensus: „ video te, Cicero, terrena, & manufacta venerari; vana esse intelligis, & tamen eadem facis, quæ faciunt ipsi, quos ipse stultissimos confiteris. „

Essais sur les philosophes. De leg. l. 2.

De div. l. 2. c. 24.

De leg. l. 1. c. 10. Ib. c. 12. Div. Inst. l. 2.

Nolo commemorare alia, ac præsertim carnis turpissima vitia, a quibus illorum temporum sapientium nemo unus, ne Trajanus quidem, Hadrianus, M. Aurelius, quorum probitatem Marmontelius (*a*) cum Voltairio (*b*) & Christianis virtutibus antepofuit, & cælo dignam pronunciavit, immunes fuerunt. Certe adeo parum sola ratio in actiones valuit, ut Juvenalis (*c*) sua ætate virum probum, & bonum in naturæ portentis numeraverit: „ Egregium, ait, sanctumque virum si cerno, bimembri hoc monstrum puero, vel miranti sub aratro piscibus inventis, aut fetæ comparo mulæ. „ Ut adeo verissime Tullius scripserit: „ Sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, a quibus inventa, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque philosopho„ rum

(a) *Belisaire ch. 15.*
(b) *Poem. sur la rel. nat.*
(c) *Sat. 13.*

Qq. tusc. l. 2. c. 4.

,, rum invenitur, qui sit ita moratus, ita ani-
,, mo, ac vita constitutus, ut ratio postulat?
,, qui disciplinam suam non ostentationem
,, scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtem-
,, peret ipse sibi, & decretis suis pareat? vi-
,, dere licet alios tanta levitate, & jactatio-
,, ne, iis ut fuerit non didicisse melius: alios
,, pecuniæ cupidos, gloriæ nonnulos, multos
,, libidinum servos: ut cum eorum vita mira-
,, biliter pugnet oratio. Quod quidem mihi
,, videtur turpissimum — — sic philosophus
,, in ratione vitæ peccans, hoc turpior est,
,, quod in officio, cujus magister esse vult, la-
,, bitur, artemque vitæ professus delinquit in
,, vita.,, Argumenti hujus vis ipsum Rous-
seavium velut sui oblitum, cum vel maxime
religionis naturalis præstantiam extolleret, ex-
clamare coegit: *on a beau vouloir établir la vertu par la raison seule; quelle solide base peut - - on lui donner? Philosophe, tes loix morales sont fort belles, mais montre -- m' en, de grace, la sanction*. Quod quidem in auctore hoc non magnopere mirandum; nulla quippe fere est pagina, in qua secum ipso non pugnet: ita falsitas, ac impietas numquam sibi constant. *Emile t. 3. p. 187.*

Sed particularium hæc fuisse hominum quorumdam vitia contendet fortasse quispiam; ita sane: verum ut ducis ad exemplum subditi suos mores conformare solent, ita quoque hæc sapientiorum vitia in integras nationes diffusa, ac plurimum aucta fuerunt. Certe si populorum, quibus nullum revelationis lumen affulsit, mores examinemus, facile deprehendimus eos quoque, quorum civilis status sapientissimis ceteroquin legibus regebatur, in scelera adeo infanda, in superstitionem adeo ridiculam proruisse, ut nisi res ea tanta testium nube confirmaretur, credi nequaquam posset. Neque belluinis his gentium moribus

Discours sur l'histoir. univers. p. 20. eb 16. El. met. p. 3. propos. 29. sch. §. 12. seqq.

diuturnitas temporis medicinam attulit; nam omnia hæc crudelitatis, obscœnitatis, superstitionisque vitia hodie adhuc in nationibus revelatione destitutis vigere novimus. Patet itaque, quam parum præsidii germana virtus in ratione naturali sibi relicta inveniat.

Religio natural. vulgo accommodata non est,

XCIX. *Relegio naturalis in se spectata vulgo id est, maxima hominum parti accommodata non est*. Cum enim religio naturalis sola ratione nitatur (§. 93.), hæcque complures veritates difficillime perspiciat (§. 96.), consequens est, ut religio istæc magnam intelligentiæ vim, sublime ratiocinium, attentionemque insignem postulet; sed hæc frustra in multitudine quæruntur; in plebe enim pauci sunt, qui acri; pauciores, qui excitato ingenio polleant: plurimi laboribus domesticis, & privatis familiæ curis ita obruuntur, ut veritates paullo abstrusiores investigandi nec otium, nec animus suppetat; omnes fere anticipatis opinionibus, ac distortis affectionibus ad judicia ferenda abripiuntur, itaque præterea ab ipsis incunabulis iis solum, quæ in sensus incurrunt, contemplandis assuescunt, ut animum altius elevare, ab oculorum consuetudine abducere, atque ad abstractas veritates applicare minime valeant; igitur religio naturalis in se spectata vulgo, id est, maximæ hominum parti accommodata non est.

nisi alia institutio accedat,

Coroll. Ut itaque religio naturalis in genere humano rite excolatur, singulique homines singula tum divini cultus; tum vitæ & privatæ, & publicæ officia norint, ac exsequantur, præter rationem naturalem generalis quædam institutio, legisque naturalis promulgatio necessaria est.

C. Hæc

C. *Hac universalis humani generis institutio a sola philosophia proficisci non potuit*. Duplicem ex Clarkio Hookius rationem adfert. Prior hæc est: philosophia duce numquam potuit completa præceptorum moralium collectio confici; nulla enim secta omnia doctrinæ moralis capita tenuit: ipsæ etiam illæ, quæ ceteris sapientia antecellere videbantur, complura ignorarunt, sæpe veris falsa admiscuerunt, ac de ipsis etiam veritatibus, quas alias ut certissimas defenderunt, alias rursus dubitarunt. Altera ratio in eo sita est, quod qualiscumque illa præceptorum summa, quam ex philosophorum scriptis conficere licuisset, nequaquam vulgo per disputationes philosophicas promulgari potuerit; nam neque erudiendi, utpote ingenio potissimum obtuso instructi, aliisque negotiis occupati, philosophicis rationibus perspiciendis satis idonei erant; nec philosophi generis humani adeo amantes, ut arduum hunc in se laborem susciperent; quin potius aliter publice docebant, aliter privatim, & coram paucis disserebant; nec denique etiam ea pollebant auctoritate, ut veri religionis, vitæque doctores a majori multitudinis parte agnoscerentur.

quæ a philosophia expectari non potest.

Rel. nat. & revel. princ. 1. §. 4. de imp. & obs. leg. nat. art. 1. prop. 2.

Schol. De veritatibus etiam agnitis philosophos nonnumquam rursus dubitasse luculentum Tullius testimonium præbet, cum de animorum immortalitate, quam alias acerrime defendit (psych. §. 248. schol. n. 1.) differens ait: „ Ea, quæ vis, ut potero, explicabo: „ nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut „ sint, & fixa, quæ dixero: sed ut homun- „ culus unus e multis, probabilia conjectura „ sequens. „ Et paullo post: „ Sed nescio, „ quomodo, dum lego, assentior; cum posui „ librum, & mecum ipse de immortalitate a- „ nima-

Q. tusc. l. 1. c. 9.

Ib. c. 11.

„ nimorum cœpi cogitare, assensio omnis illa „ elabitur. „ Auctoritatem docendi populos ipsis defuisse agnovit Lactantius: „ Nihilne illi „ verisimile præcipiunt? immo permulta, & „ ad verum frequenter accedunt. Sed nihil „ ponderis habent illa præcepta, quia sunt „ humana, & auctoritate majori, id est, di„ vina illa carent. Nemo igitur credit, quia „ tam se hominem putat esse, qui audit, quam „ est ille, qui præcipit. „.

Div. inst. l. 3. c. 27.

Rel. nat. infirma, & incompleta est.

CI. *Religio naturalis in se spectata infirma est, & incompleta*. Ratio naturalis sibi relicta, qua religio naturalis unice nititur (§. 93.), nonnullas veritates ad completam religionem pertinentes difficillime (§. 96.); aliquas plane non perspicere potest (§. 97.); nec præterea satis est efficax, ut depravatam hominum voluntatem ad actiones cognitis veritatibus consentaneas inflectat (§. 98.), unde fit, ut religio hæc vulgo, id est, maximæ hominum parti, accommodata non sit (§. 99.), nisi alia insuper universalis institutio accedat, quæ tamen a sola philosophia obtineri nequit (§. præc.); atqui hæc omnia religionis infirmitatem, ac imperfectionem manifeste loquuntur: ergo religio naturalis in se spectata infirma est, ac incompleta.

Schol. At vero opponunt se naturalistæ cum Tindalo, & auctore libri *les moeurs*; rationem ajunt donum esse Dei, imperfectam proinde eam esse non posse: datam esse hominibus ad vitam recte instituendam, atque ad investiganda religionis officia. Verum contra manifestam experientiam nulla valet argutatio: certum est in hoc, quo versamur, statu, rationem solam non esse nobis sufficientem viæ ducem; quidquid sit de illo integritatis statu, in quo ab Auctore optimo conditi sumus, & ex quo ob primi parentis peccatum excidimus,

quod

quod nos quidem ex fide certo novimus; non tamen ita veteres philosophos latuit, ut humani generis miseriam considerantes non suspicarentur in commissorum delictorum pœnam homines in hunc miseriarum statum detrusos esse. Neque tamen propterea ratio nostra aut imperfecta, aut inutilis dici potest.; non illud, quia, quod ipsa bene adhibita ostendit, semper verum est, quam vis ea semper, & diu recte uti ob multiplicia impedimenta moraliter impossibile sit; est igitur Dei donum suo in genere perfectum. Non alterum; non enim in negotio religionis etiam revelatæ nihil agit: ratione siquidem opus est ad inquirenda, & discernenda credibilitatis motiva, nec videtur fieri potuisse, ut nobis ratione destitutis revelatio applicaretur. Denique rationem solam ad omnia religionis, ac vitæ officia investiganda haud sufficere ipsi gentiles philosophi, quantumvis scientia sua inflati, optime perspexerunt; inde anxie desiderarunt, ut sibi a Deo, qui hæc omnia dilucide exponat, quispiam submitteretur. Ita Plato de pietate differens, qua majus inter homines nihil esse docet, ait: „ Docere eam „ neminem posse, nisi Deus quasi dux, & „ magister præiverit. „ Alias Socratem, perspecta rerum harum cognoscendarum summa difficultate, aut etiam impossibilitate, hortantem inducit, ut sapiens nihilo minus pro viribus suis ad eam cognitionem contendat, ut si non ad certitudinem; ad summam saltem verisimilitudinem perveniat: „ Donec lumine „ aliquo clariore, aut ipsa Dei voce, quasi „ Duce ad vitam recte; probeque ducendam „ instituatur. „ Sed multo elegantissimus est locus, ubi Socrates cum discipulo hunc in modum differit; ait Socrates: „ Consultissimum, „ quod præstare possumus, est, ut patienter „ exspectemus: omnino exspectare oportet, „ dum

In Epinomide.

In Phædone.

In Alcibiad. Dial. 2.

„ dum quis veniat, qui nos officia erga De-
„ um, & homines doceat. „ Respondet Di-
scipulus: „ Quando aderit hora illa, & quis
„ est, qui nos his in rebus instruat? vehe-
„ menti hunc magistrum videndi desiderio te-
„ neor. Socrat. ille, de quo agimus, eorum,
„ quæ ad te pertinent, curam habet; verum
„ istud, mea quidem opinione, ea perficit
„ ratione, qua Minervam cum Diomede egis-
„ se Homerus refert. Minerva nebulas Dio-
„ medis oculis offusas dispulit, quo factum
„ est, ut ille res coram se positas discernere
„ potuerit. Ita necesse est, ut caligo illa den-
„ sa intelligentiæ tuæ oculis offusa dispella-
„ tur, ut posthac acutius bonum a malo di-
„ scernas, cui præstando par nondum es.
„ Disc. o utinam veniat! o utinam hasce te-
„ nebras dissipet! Ego quantum in me est,
„ ad omnia, quæ jusserit, præstanda animo
„ sum paratissimo, si modo melior, atque nunc
„ sim, evadere possim. Socrat. istud sane
„ consilium ante arripere oportet, quam nos
„ periculo objiciamus ignorantes, utrum no-
„ stra sacrificia Deo placeant, an displi-
„ ceant. Disc. bonis igitur avibus, cum
„ dies ille advenerit, Deo litabimus: in e-
„ jus bonitate confido fere, ut dies hic non
„ procul absit. „

CA-

CAPUT III.

De Religione Revelata.

CII. *Revelatio*, seu *locutio Dei* est actus, quo Deus immediate, ac per se sua cogitata hominibus manifestat. Quid revelatio?

CIII. *Revelatio est possibilis*. Si revelatio non esset possibilis, id ideo foret, quod modus sua cogitata hominibus manifestandi Deo desit; sed id absque insigni temeritate asseri omnino non potest: quando enim Deus spiritibus puris suam mentem manifestare potest, quando efficere potest, ut spiritus purus cum altero, homoque cum homine sensa interna communicare queat, cur ipsi desit modus hominibus immediate sua cogitata communicandi? revelatio igitur possibilis est. Revelatio est possibilis.

Schol. Numquam profecto vel verisimilibus argumentis revelationis possibilitatem naturalistæ impugnare valuerunt; quidquid adferunt, id ejusmodi est, ut eodem jure, quo ab ipsis asseritur, a nobis negetur; & tamen argumentis evidentibus, & invictis hic opus est; agitur enim de eo, quid Deus possit, aut non possit præstare; potest autem omnia, quæ repugnantiam non involvunt, quæ dum demonstretur, pro omnipotentia standum est. Vid. Bussierius. Sed modum hunc ut distincte explicemus, a nobis postulant: quasi vero vel eo ipso, quod modum, quo Deus hominibus quidpiam revelare possit, ignorem, jam nullum esse colligere liceat. Anne Deum exsistere, mundum ab ipso ex nihilo creatum esse, & infinita id genus alia naturalista inficiatur, propterea quod modum, quo ens ab omni æter- *Expos. des preuv. de la relig. p. 1. ch. 2. art. 2.*

ternitate exsistit, aut quo aliquid ex nihilo educitur, distincte non perspicit? At ne nihil dicamus: potest utique Deus singulari quadam ratione intellectum nostrum illustrare, ut simul eam illustrationem ab ipso provenire certo cognoscamus, quod antiqui fœderis prophetis obtigit; potest Deus clara, &, quæ intelligi possit, voce voluntatem suam declarare, ut Moysi olim ex rubo ardente, Christo in Jordane baptizato locutus est; potest Deus Doctrinam ab homine propositam editis miraculis, velut sigillo suo, confirmare; potest denique Deus ad ipsum innumeris aliis modis, nobis omnino incognitis, præstare; quæ enim Deus infinitus possit, singulatim enumerare ego finitus non possum: id tamen certissime scio, plurima eum efficere posse, quæ ego brevi mea intelligentia assequi minime possum.

Quid veritas naturalis & supernaturalis? CIV. *Veritas naturalis* est, quæ solius rationis naturalis adminiculo, licet quandoque difficilius, cognosci potest, *ut Deus exsistit*. *Supernaturalis* autem, sive *mysterium*, quæ rationis nostræ captum exsuperat, ac proinde supra rationem (psychol. §. 71.) est, *ut Deus unus est trinus in personis*.

Veritas naturalis revelari potest. CV. *Revelatio veritatum naturalium possibilis est*. Cum enim revelatio generatim accepta possibilis sit (§. præc.), non videtur ratio, cur nominatim veritatum naturalium revelatio repugnet, nisi forte quod otiosa sit, ac superflua; atqui istud cogitari minime potest; multiplicem certe usum, ac utilitatem præstat; hæc enim illa est institutio generalis, qua totum genus humanum eguit (§. 99. coroll.), quæque ingens adjumentum tum rudibus ad ratiocinia paullo sublimiora texenda ineptis; tum sapientibus, ac philosophis ad evitandos in veritatum excelsiorum in-

investigatione paralogismos suppeditat: igitur veritatum quoque naturalium revelatio possibilis est.

Schol. 1. Argumentum istud eleganter Clarkius, & ex illo Hookius pertractat. Imprimis revelatio est medium accomodatissimum ad homines in officiis religionis instituendos; nam ut nihil dicam de iis, qui vel ingenii infirmitate, vel negotiorum, familiaeque nutriendae curis a difficili veritatis inquisitione prohibentur, quales tamen plurimi omnino ex genere humano sunt; reliqui etiam ita fere comparati sunt, ut in vitae suae rationibus plus testimonio viri auctoritate praediti, quam suo ratiocinio tribuant, ac credere malint, quam ratiocinando anxie in veritatem inquirere. Quid non igitur divinum efficiet testimonium? nonne clarius, brevius, perfectius ea docebit, quae ad religionem pertinent, quam ratio naturalis omni alio praesidio orbata? Certe plus illud valere, ac sublimissima philosophorum ratiocinia, facile intelligimus, si populos revelationis luce illustratos cum illis contendamus, qui vel hodie sunt, vel olim eadem destituti fuerunt: nonne rudissimi etiam de vulgo multo saniores de Deo, ejusque attributis, de futuris praemiis, ac poenis ideas nunc habent, quam sapientissimi ex veteribus philosophis? Et his deinde magnum adferri adjumentum per veritatum naturalium revelationem dixi, & vere dixi; nam quantum quiscumque perspicax sit, facile tamen, & saepe in ratiocinando aberrat, nec etiam metaphysica demonstratio omnem semper anxietatem ex animo tollit, quod allatis exemplis supra commonstravi: his vero malis revelatio medetur. Unde quaeso est, quod promulgata jam revelatione philosophi etiam gentiles Maximus;

Trait. de l' exist. &c. t. 2. ch. 11. Rel. nat. & rev. princ. t. p. 2. s. 4. a. 1 p. 3.

mus, Jamlychus, Porphyrius doctrinam morum magis purgatam tradiderint? quod in affirmanda Dei unitate, animorumque immortalitate minus titubaverint? Quod hodierni etiam naturalistæ in turpes adeo errores ratiocinando non prolabantur? certe non sola litterarum cultura; non major industria, aut intelligentiæ perspicacitas istud efficit, ut ipsi quidem volunt; neque enim Socratem, Platonem, Aristotelem aut ingenio, aut industria superant: revelationi, quam ingrati respuunt, meliorem hunc rationis suæ usum debent. Nempe non adeo arduum est veritatis per revelationem jam notæ cum ratione naturali cognitionem demonstrare; at eamdem primo invenire id persæpe difficillimum, sæpe etiam moraliter impossibile. Denique revelatio veritatum naturalium eam habet auctoritatem adjunctam, quæ philosophiæ semper defuit, quæque ad instaurandos hominum mores necessaria est cum enim Deum locutum fuisse, suamque voluntatem manifestasse constat, multo efficacius animi ad difficilem virtutis exercitationem inflammantur.

Occurritur dubiis. SCHOL. 2. Dubitant tamen de horum veritate naturalistæ: tres potissimum rationes adferunt. 1.) Ajunt, certius per rationem, quam per auctoritatem veritates cognosci, cum illa certitudinem metaphysicam; hæc duntaxat moralem pariat. 2.) Facilius veritatem ratione inveniri, quam auctoritatem dijudicari, cum præsertim tam multæ, ac diversæ revelationes jactentur. 3.) Extitisse omni ætate circumscriptores, a quibus plebs nimis credula in errores inducta fuerit.

R. *Ad 1mum.* Auctoritas divina æque certitudinem metaphysicam parit (§. 181. log.), estque præterea multo accommodatior ad movendos animos, non rudium tantum, sed etiam sa-

sapientiorum, quibus omnem dubitationem, quam metaphysicæ demonstrationes sæpe relinquunt, adimit.

Ad 2dum. Ratiociniis pauci; institutioni omnes apti sunt; omnes philosophiæ operam dare nequeunt; omnes tamen officiis religionis adstringuntur. Nonne consuetudo totius humani generis obtinet, ut pueri instituantur, veritatesque naturales ad religionem pertinentes doceantur? Quod si relinquendi sibi forent, dum adolescant, & ratiocinari condiscant, melior ætatis pars absque Dei, religionisque notitia transiret. quod quidem impium educationis systema Rousseavius proposuit; sed fore, ut non tam homines, quam humana monstra hac ratione enutriantur, demonstravit Formeyus. Vide quoque *la religion vangée*. At dijudicanda est auctoritas, examinandæ diversæ revelationes? esto: examen istud difficilius est? minime: quibus enim? an rudibus? verum hi æque ad ratiocinandum, quam ad discernendam auctoritatem inepti sunt; illorum sors præcipue pendet ab institutorum, quos nacti fuerint, sapientia, & probitate. An iis, qui medium sapientes inter, ac rudes locum tenent? hujus qui sunt generis, fere semper magis apti, & assuefacti sunt ad sana de factis, & narrationibus judicia ferenda, quam ad philosophicas ratiocinationes instituendas, qua in re ad quotidianam experientiam provoco. An sapientibus denique? istis utrumque æque facile esse deberet; quid tamen ex revelatione commodi nanciscantur, abunde ostendi.

Anti-Emile Tom. 3. lettr. 22.

Ad 3tium. Ex eo, quod multi circumscriptores exstiterint, sequitur solum, in adhibenda fide oportere esse cautum. Periculum istud non minus est in sola religione naturali; cum enim rudis plebecula neque præcipua religionis naturalis capita detegere possit, etiam hac in

re institutoribus eget, ac proinde eodem modo decipi aliquando poterit. Deinde unde illa propensio omnium hominum ad revelationem credendam? unde omnes legislatores religionem a Diis revelatam confinxerunt? Nonne ex eodem fonte, ex quo illud sapientium desiderium profluxit? Agnoverunt nempe infirmitatem religionis naturalis, suamque indigentiam; utilitatem quoque, ac præstantiam revelationis.

Dantur mysteria,

CVI. *Dari possunt, & reapse dantur veritates, quæ omnem humanæ rationis vim exsuperant.* Veritates, quarum neque nexum cum aliis a nobis cognitis, neque convenientiam prædicati cum subjecto clare perspicimus, omnem humanæ rationis vim exsuperant (psych. §. 71.); sed dari posse, quin reipsa dari id genus veritates certum est: nam de ente infinito, quod Deus est, infinitæ propositiones cum veritate enunciari possunt, quas tamen ratio nostra angustis constricta limitibus nequaquam comprehendit; igitur dari possunt, & reapse dantur veritates, quæ omnem humanæ rationis vim exsuperant.

Coroll. 1. Quæ rationi opponuntur, falsa sunt (psych. §. 72.): igitur veritates, quæ omnem humanæ rationis vim exsuperant, id est, mysteria (§. 104.) contra rationem non sunt; sed omnino secundum; quamvis supra rationem. (conf. psych. §. 71.).

Coroll. 2. Contra rationem agit, qui quidpiam ut falsum rejicit, eo solum motivo impulsus, quod illud perspicere, ac comprehendere nequeat.

Schol. Nimirum, ut ex rationis præscripto aliquid falsum esse pronunciemus, satis non est, quod illius nexum cum veritatibus cognitis,

aut

aut convenientiam prædicati cum subjecto non pervideamus; sed omnino necesse est, ut ipsa prædicati cum subjecto, aut cum veritatibus cognitis pugna menti nostræ clare reluceat. Quantum ineptiret puerulus ille, qui omnia in falsis haberet, quæ ab adultioribus sibi dicuntur, quod ea non comprehendat? Quantum vir, qui veritates geometricas, quibus condiscendis nullam operam impendit, eadem de caussa pertinaciter negaret? Quid cæco illi faceremus, qui, quæ alii de lumine, ac coloribus docent, ut aniles fabulas rideret, quod eorum ideam conformare nequeat? Ecce autem infinite major est distantia inter rationem finitam, quæ nobis; & infinitam, quæ Deo competit. Quid, quod similium veritatum exstantiam ipsa experientia testatur? Admitti certe debent etiam ab illis, qui solam religionem naturalem admittunt; quis enim æternitatem, necessitatem, reliquorumque Dei attributorum concordiam comprehendit? Quis umquam clare, perfectissimam ejus libertatem cum immutabilitate; immensitatem cum simplicitate conciliavit? Et tamen hæc naturalistis ipsis certissima esse debent. Præclarum contra se ipsum Baylius testimonium dixit: „ cum ipsa ratio nos doceat exsistentiam cujusdam entis æterni, quod comprehendi nequeat, evidenter colligitur dari res summe veras, & reales, quæ tamen a ratione nostra comprehendi non possunt. Atque ideo omnia argumenta Socinianorum ab incomprehensibilitate mysteriorum desumta nullum plane robur habent. „ Sed detestandæ homo inconstantiæ est; in illustrationibus ad dictionarium, ut sæpe alias, pervicaciter contendit, omnia fidei mysteria contra rationem esse, eidemque e diametro opponi. Audi sophisma: „ vel ratio naturalis, ait, „ dissolvit difficultates, quæ ab adversariis „ con-

Oeuvr. de Bayle t. 1. p. 133.

Illust. 3.

„ contra mysteria objiciuntur, vel non: si „ solvit; mysteria sibi subjicit, quæ proinde „ non sunt supra rationem; si non solvit, „ eadem rationi directe opponuntur. „ Verum utraque consecutio falsa est; primum ratio eatenus difficultates mysteriis oppositas solvit, quatenus ostendit argumentationes adversariorum legitimas non esse; ab humanis ad divina argumentum non valere; contra veritatem testimonio divino confirmatam nihil proferri posse, nisi quod inane, ac futile sit; nullam denique in mysterio ipso contradictionem demonstrari posse; qui responsionum modi perspicue ostendunt rationem versari circa veritates, quæ sub ipsius captum non cadunt. Deinde si difficultates eæ non solvantur, id inde est, quia ratio nexum prædicati cum subjecto non perspicit, verum quis inde continuo pugnam cum ratione extundet?

quæ revelari possunt; CVII. *Revelatio mysteriorum possibilis est.* Cum revelatio generatim (§. 103.); & nominatim quoque revelatio veritatum naturalium possibilis sit (§. 105.), profecto fieri quoque poterit, ut veritates humanæ rationis vim exsuperantes nobis revelentur, si modo tales veritates reipsa dentur, earumque revelatio inutilis; Deoque indigna non sint; atqui & ejusmodi veritates dantur (§. præc.), & earum revelatio inutilis non est: ea enim incognita adhuc Dei attributa, novasque, quas ad ipsum relationes habemus, manifestat, unde novorum officiorum obligatio exoritur, qualia sunt, quæ filio redemtori, & spiritui sanctificatori debemus. Excitat præterea hominem novis ad pietatem stimulis, eumque, ac præcipue intellectum supernaturali lumine illustrando perficit; igitur revelatio mysteriorum possibilis est.

Schol.

Schol. Potest nobis Deus ut naturæ auctor per rationem naturalem revelare veritates, quæ, cum quoad modum saltem obscuræ sint, comprehendi a nobis nequeunt, ut *suam simplicitatem cum immensitate:* poterit igitur etiam per revelationem nobis manifestare quasdam veritates, quæ in se nostræ rationis captum excedunt, ut *unitatem naturæ cum personarum trinitate*. Et quemadmodum in priori casu difficultatem immensitatem cum simplicitate conciliandi non in ipsam rei naturam, quasi non revera ita esset, sed in infirmitatem nostræ limitatæ rationis refundimus: ita & in posteriori oppositio, quæ inter naturæ unitatem, & personarum trinitatem adesse videtur, non ipsi naturæ rei; sed rationi nostræ, cujus vis, & efficacia eo non porrigitur, tribuenda est. Verum, ajunt, Deus utique hominibus loquitur, ut intelligatur: igitur ea solum loqui potest, quæ ipsi intelligunt. Ita sane: sed Deus ita fere hominibus loquitur, cum mysterium revelat, ut nos cæco loquimur, cum ei tabulam planam, quamque ipse planam esse tactu exploratum habet, offerentes dicimus: *fore, ut hac plana tabula ipsi cava, profundaque appareat; si visu polleret, & prata, silvas, rivos, aliaque in illa secundum opticæ leges depicta conspiceret:* hujusque rei fidem ab eo petimus. Satis nempe est, ut primum certo cognoscamus Deum loqui, vel locutum fuisse, id quod per examen motivorum credibilitatis obtinemus: tum ut qualem nobis cumque conformemus ideam subjecti, ac prædicati, quorum deinde nexum, & convenientiam, etsi minime perspicimus, adesse tamen indubitate divina auctoritate moti colligimus: atque sic huic connexioni, non quidem *immediate*, seu in se; sed *mediate*, in testimonio nempe Dei, perceptæ assensum præstamus: qualis assensus ad omnem fidei

actum essentialiter requiritur (§. 119. log.). Qui plus postulant, omnem fidem, non divinam modo, sed & humanam evertunt.

revelata credi debent. CVIII. *Mysterium a Deo revelatum firmissimam fidem meretur.* Mysterium a Deo revelatum constabilitur auctoritate, quæ ob infinitam scientiam, ac veracitatem fallere nullo pacto potest; atqui, quod ejusmodi est, firmissimam fidem meretur (§. 181. log.): ergo mysterium a Deo revelatum firmissimam fidem meretur.

Coroll. Ipsa igitur naturalis ratio postulat, ut revelatis a Deo mysteriis fides habeatur; proindeque fides mysteriorum ita cum ratione non pugnat, ut eidem quam maxime consentanea sit.

Schol. 1. Qui credere non vult, nisi quod infirma sua ratione comprehendit, ita secum velut ratiocinatur: credo, quod mihi Deus testatur; non tamen ideo, quia mihi Deus testatur; sed quia rationis ope, & examinis philosophici adminiculo illud, quod Deus testatur, verum esse perspicio: non cedo divinæ auctoritati, quæ mihi istud verum esse testatur; sed cedo evidentiæ, qua illud, quod Deus testatur, præditum est. Potestne quidpiam magis temerarium, a ratione absonum, & in divinam auctoritatem contumeliosum excogitari? Taceo ipsam fidei naturam hac ratione everti.

Responder cavillationibus. Schol. 2. At vero credere mysteria, quæ comprehendi nequeant, clamant plebeii philosophi, est destruere, & prope annihilare rationem; est illi lumen naturale, & quasi congenitum eripere, ejusque loco externum, & alienum substituere, non aliter fere, ac si quis sibi, quo melius, & clarius videat, oculos effoderet. Inanibus his clamoribus facilis est re-

spon-

sponsio: rationi lumen, quo pollet, non eripimus: sed illis in rebus, in quibus hoc lumen per se se deficit, aliud ab auctoritate divina mutuatum substituimus, idque cum facimus, ipsius rationis ductum sequimur. Non igitur absque ratione credimus; sed credimus cum ratione illa, quæ supra eam sunt. Nec Rousseavius quidquam promovet, cum ait, „ Deus, quem ego adoro, non est Deus tenebrarum: ille me non ita intelligentia instruxit, ut ejus tamen usum prohiberet; „ qui me rationem subjicere jubet, ejus au„ ctori injuriam infert. „ Itane? Inferone injuriam Deo, qui cæco intellectum, & rationem concessit, cum ab eo postulo, ut huic enunciationi: *hæc tabula plana visu pollentibus cava apparet*: assentiatur? numquid Deus, qui non est Deus tenebrarum, prohibet, ne cæcus, quando intellectu suo uti nequit, rei cuipiam ob auctoritatem fide dignam assensum præstet? Quis cæcum reprehenderit, si ita secum ratiocinetur: evidens est omnes homines non simul ad me fallendum conspirare: igitur verum est, quod omnes asserunt; sed omnes asserunt *hanc tabulam planam visu pollentibus cavam apparere*: ergo hæc tabula plana visu pollentibus cava apparet? Cur igitur & mihi sic ratiocinari non liceat: evidens est Deum infinite sapientem, & veracem me fallere non posse: ergo quod Deus dicit, verum est; sed Deus dicit hoc mysterium, e. g. *se esse unum in natura, trinum in personis*: igitur hoc mysterium verum est, quamquam ego illud minime comprehendam. En quomodo ratione, qua Deus me instruxit, optime utar, eam tamen simul summæ Dei auctoritati subjiciam. Hoc argumentum egregie pertractarunt, & Rousseavium refutarunt tum Bergierius, tum auctor quidam recentissimus.

Emile t. 3 p. 139.

Déisme réfuté p. 1. letr. 1. Lettre d'une mére á son fils. t. 3, letr. 11. 12

 CIX.

Deus potest leges positivas ferre.

CIX. *Deus potest hominibus leges positivas imponere*. Ponamus id fieri non posse, erit illud, vel quod Deus sufficiente auctoritate destituitur, vel quod leges positivæ hominibus utiles esse nequeunt; sed neutrum plane cogitari potest: non illud: Deus enim summus est imperans, summamque in homines, quos ex nihilo effecit, perpetuoque conservat, auctoritatem, & dominium obtinet: non hoc; possunt quippe leges positivæ præscribendo ritus externos, quibus Deus & decenter, & uniformiter colatur; subtrahendo vitiorum occasiones, clare determinando medium reconciliationis; incitamenta ad actus virtutum etiam heroicos suppeditando; excitando internos pietatis sensus; efficiendo, ut summa ejus in nos auctoritas, & bonitas, ac vicissim nostra ab illo dependentia magis perspicue patefiat, homines adjuvare, ut certius, & facilius ad propositam sibi beatitatem, eamque etiam supernaturalem perveniant: potest itaque Deus hominibus leges positivas imponere.

SCHOL. Fuit certe hæc opinio omnium illarum nationum, quæ religione a Diis suis accepta gloriabantur, quales omnes cultiores olim fuerunt; fuit hæc opinio eorum quoque, qui religiones legislatorum fraudibus, ac dolis confictas ultro amplexi sunt; nisi enim communis hæc fuisset persuasio, posse Deum hominibus leges positivas imponere, numquam ea res successum habuisset. Quare communi cultissimarum nationum, & sapientissimorum legislatorum sensui se se naturalistæ opponunt, cum constitutionem legum positarum a Deo proficisci posse impudenter negant.

Religio revelata

CX. *Religio revelata possibilis est*. Religio revelata in parte theoretica mysteria; in pra-

practica positivas Dei leges complectitur (§. 93. sch.); sed & revelatio mysteriorum (§. 107.), & positivarum legumlatio possibilis est (§. praec.): ergo religio revelata possibilis est. est possibilis:

Schol. Quodsi religio revelata in tota sua amplitudine, quam hodie obtinet, consideretur, clarum est, etiam veritatum naturalium revelationem ad eam pertinere; verum & hanc possibilem esse docet (§. 105.).

CXI. *Religio revelata ad Deum rite colendum, & ad finem consequendum hominibus utilissima est.* Patet istud primum ex (§§. 105. 107. 109.). Deinde: in religione revelata humanae rationis infirmitas per lumen supernaturale revelationis sublevatur, ac veluti intellectui creato divinus substituitur. Inde certissimi reddimur de attributis Dei, tum iis, quae a ratione naturali attingi possunt; tum iis, quae illius captum exsuperant, atque de obligationibus ex hac cognitione enascentibus. His porro obligationibus supernaturali gratiarum auxilio excitati, & adjuti facilius satisfacimus, utentesque manifestato delicta expiandi remedio admissorum veniam obtinemus: religio itaque revelata & ad Deum rite colendum, & ad finem consequendum hominibus utilissima est. hominibus utilissima.

Coroll. Religio itaque revelata simul ea supplet, quae religioni naturali desunt.

CXII. *Religio revelata ad Deum rite colendum, & ad finem consequendum hominibus necessaria est.* Cum enim religio naturalis de se infirma, ac incompleta sit (§. 101.), illud profecto hominibus ad Deum rite colendum, & ad finem consequendum necessarium quin & necessaria,

 est,

est, quod eam infirmitatem, ac defectum supplet; sed id religio revelata præstat (§. præc. cor.): ergo religio revelata ad Deum rite colendum, & ad finem consequendum hominibus necessaria est.

Emile t. 3. p. 122.

COROLL. Inanis igitur Rousseavii hac de re dubitatio est; ait quippe: *il est bien étrange, qu'il en faille une autre; par où connoitrai-je cette necessité?*

84. a divina bonitate postulatur.

CXIII. *Divina bonitas, ac providentia postulat, ut Deus hominibus religionem aliquam revelet.* Divina bonitas, ac providentia postulat, ut Deus hominibus conditis religionem naturalem per rationem promulgandam constituat (§§. 90. 94.): igitur eædem quoque perfectiones postulant, ut Deus eam religionem perficiat, addatque, quæ ipsi in se spectatæ desunt; atqui istud per religionem revelatam obtinetur (§. 111. cor.): ergo divina bonitas, ac providentia postulat, ut Deus hominibus aliquam religionem revelet.

CXIV. *Religio revelata exsistit.* Est nimirum religio revelata imprimis possibilis (§. 110.); tum hominibus ad Deum rite colendum, & ad consequendum finem non modo utilissima (§. 111.), verum etiam necessaria (§. 112.); demum a divina bonitate, & providentia exigitur (§. præc.); sed hæc omnia argumento efficacissimo sunt exstare religionem revelatam: igitur religio revelata omnino exstat.

ac proinde existit.

SCHOL. Ita exsistentia religionis revelatæ a priori evincitur; idem a posteriori obtinetur, cum veritas religionis christianæ demonstratur, ut deinceps videbimus. Porro ex his, quæ adhuc copiose allata sunt, perspicuum fit, quemvis, qui infirmitatem religionis naturalis

ex

ex una parte; ex altera vero revelatæ utilitatem, ac præstantiam attento, & vacuo a præjudiciis animo expendit, ab ipsa, & sola ratione naturali admoneri, ut sibi firmissime persuadeat aliquam religionem revelatam exstare, vel saltem, si hoc nimium cuiquam videatur, quamquam non est, probabilissimam de ejus exsistentia opinionem concipiat: nullo enim in his demonstrandis principio usus sum, nisi quod vel ratione, vel certissima experientia clare cognoscitur. Atque hæc omnino videtur ratio fuisse, cur omnes olim cultiores nationes religionem suam a diis sibi traditam jactaverint; philosophorum autem sapientissimi magistrum e cælo mittendum, a quo homines singula cultus divini officia accuratius edocerentur, & optaverint, & speraverint.

CXV. *Quivis, cui ratio dubium movet, utrum non exstet quædam religio revelata, obligatione gravissima in eadem ratione fundata obstringitur maxima cura, ac sollicitudine investigandi, ubi, & qua sit illa religio revelata.* Quivis obligatione gravissima in ratione fundata obstringitur ponendi omnia ea, quæ ad obligationem aliam notam perfecte implendam necessaria sunt; sed ad obligationem Deum rite colendi, quæ nota est (§. 90.), perfecte implendam necessarium est, ut ille, cui ratio dubium movet, utrum non exstet quædam religio revelata, maxima cura & sollicitudine investiget, ubi, & quæ sit ea religio revelata; certissimum quippe est in religione revelata, siqua exstet, modum optimum, Deoque maxime placentem, quo ipse rite colatur, contineri: ergo quivis, cui ratio dubium movet, utrum non exstet quædam religio revelata, obligatione gravissima in eadem ratione fundata obstringitur maxima cura,

Qui suspicatur religionem revelatam exstare, investigare tenetur.

ra, ac sollicitudine investigandi, ubi, & quæ sit illa religio revelata.

Coroll. 1. Contra ipsam itaque rationem, ac in certam juris naturæ legem peccat, qui exorto tali dubio hanc inquisitionem negligit; meritoque deinde hæc religionis revelatæ ignorantia, utpote mediate libera, gravissimis a Deo pœnis plectenda foret.

Coroll. 2. Ex eodem porro fonte, ex quo gravissima obligatio investigandi religionem revelatam fluit, enascitur par obligatio repertam quoad omnia capita amplectendi, nisi ipsa contrarium clare doceat.

Schol. Illud olim in religione a Deo per Moysen tradita locum habuit: ea enim quoad totam legum complexionem ex Israelis semine oriundos duntaxat obligavit; reliquis libera facta est potestas, ut se populo Dei adjungerent, vel non; quo tamen casu ad ea observanda adstringebantur, quæ primo jam parentis; tum Noacho a Deo revelata, ac per traditionem in posteros propagata; denique in lege Mosaica instaurata fuerunt. At vero non ita se res habet in religione christiana, cujus veritatem mox demonstratum ibo: ipsa perspicue docet unam se esse, quæ omnibus ad salutem necessaria sit; ipsa sempiternas minatur pœnas iis quoque, qui vel unum fidei, aut morum caput scienter contemserint. Quare quisquis in religionis christianæ notitiam venit, continuo ipso naturæ jure obstringitur, ut non modo motiva credibilitatis & investiget, & seria mente expendat; verum etiam ut sollerti examine instituto eamdem integram amplectatur; cumque negotio istud gravissimum sit, summique momenti, utpote a quo & cultus infinitæ Majestati debitus, & sua cujusvis salus æterna pendet, diligentia ea maxima sit, quæ inter homines esse potest, a

opor-

oportet: nam certe ratio naturalis postulat, ut ea cura, quam prudentia humana in aliis gravioribus negotiis adhiberi jubet, istud religionis negotium tractetur. Hæc porro cum ita sint, jam res ipsa poscit, ut ratione duce demonstretur religionem revelatam, quam exstare certum est (§. 114.), aliam non esse, quam christianam; verum argumentum istud, cum amplissimum sit, hoc loco pro dignitate sua pertractari nequit; prima solum principia adducam, quæ tamen ejusmodi sint, ut iis rite perspectis facile quivis protervis naturalistarum cavillationibus occurrere possit; qui plura desiderat, adeat excellentissima opera, quæ in veræ religionis defensionem concinnarunt Clarkius *traité de l'existence, & des attributs de Dieu &c.* Bussierius *exposition de preuves de la religion*. Fenelonius *réflexion sur le culte de Dieu, & sur l'immortalité de l'ame*. Tricalletus *motifs de credibilité &c.* Hugo Grotius *de veritate religionis christianæ*. Abbadieus *traité de la verité de la religion chretienne*. Houttevillius *la religion chrétienne prouvé par les faits*. Beausobrius *sermons sur la resurrection de Lazare*. Dittonus *la religion chrétienne demontrée par la resurrection de N. S. J. Chr.* Huetius *demonstratio evangelica*. Lefevurius *la seul religion véritable &c.* Bossuetus *discours sur l'histoire universelle p. 2.* Forsterus *de veritate religionis*. Gilbertus Brunetus *défense de la religion &c.* Vernetus *traité de la verité de la religion chrétienne*. Et innumeri alii viri clarissimi.

CAPUT IV.

De Religione Christiana.

Quid Religio christiana?

CXVI. *Religio Christiana* ea dicitur, quæ a Jesu Christo promulgata est, cujusque dogmata, ac præceptiones in libris novi fœderis potissimum comprehenduntur.

Omnes religiones hodie usitatæ nequeunt esse veræ.

CXVII. *Omnes religiones, quæ hodie in orbe vigent, non possunt simul esse veræ.* Religiones, quæ pugnantia inter se docent, non possunt simul esse veræ (§. 156. schol. l. 3. log.); sed omnes religiones, quæ hodie in orbe vigent, pugnantia inter se docent: ergo omnes religiones, quæ hodie in orbe vigent, simul veræ esse nequeunt.

SCHOL. Omnes nimirum religiones hac ætate in orbe usitatæ ad has quatuor revocantur, paganismum, mahometanismum, judaismum, christianismum. Paganismus, cum plures deos constituat, fundamento absurdissimo nititur, & vel ideo ceteris omnibus, quæ unitatem Dei defendunt, opponitur. Mahometanismus contra christianos Christi divinitatem negat; magnum tamen fuisse, sanctumque prophetam contra judæos docet: est præterea ab homine profligatissimæ vitæ conditus, & armorum violentia propagatus; scatet ridiculis fabellis, merumque chaos, est ex tribus reliquis conflatum; probat turpissima contra naturam scelera, ac suis non aliud in paradiso præmium promittit, quam quod in corporeis voluptatibus consistat, sicque fœdissimæ morum licentiæ portam latissimam aperit. Judaismus totus adhuc est in exspectando Messia, quem tamen pridem advenisse lex christiana contendit ex

ipsis

ipsis cumprimis judæorum prophetiis, quas, etsi fortasse temporum ratio accurate subduci non posset, nunc saltem elapsis tot sæculis jam impletas fuisse certo constat. Deinde ut hodie constituitur, anilibus fabulis a Talmudistis, aliisque Rabbinis assutis ita depravatus est, ut vix umbram sanctissimæ legis a Deo olim per Moysen traditæ referat. Patet itaque omnes religiones totius orbis, quæ a suis sequacibus revelatæ esse dicuntur, in primariis suis dogmatibus inter se pugnare, & christianismum ceteris omnibus contradicere.

CXVIII. *Una tamen ex his; sed una tantum vera, & revelata religio est.* Imprimis religio quæpiam revelata exstat (§. 114.): ergo necesse est, ut una ex his quatuor in orbe usitatis, quæ revelatæ putantur, vera sit, & revelata. Deinde quævis harum religionum omnes reliquas condemnat: igitur solum una ex illis vera, & revelata esse potest; quemadmodum enim pugnantia simul vera esse nequeunt: ita duæ pugnantes religiones a Deo omnis veritatis auctore revelari non possunt. Una tamen certo vera est.

Schol. Unam hanc religionem christianam esse jam demonstratum ibo: efficacissima hanc in rem argumenta, quibus ratio naturalis, quam unam se sequi naturalistæ profitentur, resistere omnino nequit, primum veritas librorum novi fœderis; deinde miracula ad eam confirmandam perpetrata; tum admirabilis plane illius propagatio suppeditant. De his ordine quædam delibabo, non quasi novi quidpiam allaturus; sed veritatem, quæ & antiqua, & semper eadem est, vindicaturus contra hujus ætatis incredulos, qui & ipsi non nisi antiquam perpetuo crambem repetunt.

Quid liber genuinus? CXIX. *Liber genuinus* est, qui & ab eodem auctore, cujus nomen præfert, & eo, quo dicitur, tempore conscriptus est.

Libri N. T. genuini sunt; CXX. *Libri novi fœderis genuini sunt.* Ille liber summo jure genuinus creditur, qui non modo numquam hoc titulo impugnatus, sed etiam ab omnibus scriptoribus tam amicis, quam inimicis per omnia sæcula ascendendo usque ad tempus, quo exaratus est, ut talis agnitus fuit; sed id de libris novi fœderis verissime affirmatur: igitur libri novi fœderis genuini sunt.

Schol. 1. Certe libros hos genuinos esse professi sunt christiani, judæi, gentiles. Christiani sæc. 1. Clemens Romanus Apostolorum æqualis, Ignatius M. qui Christum a mortuis suscitatum se vidisse gloriabatur; sæc. 2. Papias, Polycarpus, Quadratus, Justinus M. Hegesippus, Athenagoras, Melito, Theophilus Antioch.; sæc. 3. Irenæus, Clemens Alexand. Tertullianus, qui ipsa Apostolorum autographa in ecclesiis diversis conservari testatus est, Apollonius, Polycrates, Hippolytus, Cyprianus, Origenes, Gregorius Thaum. Dionysius Rom. De consequentibus porro sæculis jam nullus dubio locus superest. Cum his consentiunt hæresiarchæ, ipsi, eorumque sectatores, Cerinthus, Ebion, Cerdo, Marcion, Manes, Judæorum nemo unus in tota antiquitate deprehensus est, qui horum librorum αὐθεντίαν inficiari ausus fuisset. Denique gentiles, eorumque philosophi, infensissimi simul christiani nominis hostes Celsus, Porphyrius, Amelius, Julianus id ipsum tum in disputationibus cum christianis susceptis; tum in scriptis suis aperte professi sunt: qua de re videri potest Hermanus Goldhagen e S. J. in prolegomenis ad s. scripturam singulari industria elaboratis, ac mira eruditione refertis. Jam vero quis,

De præscript. c. 20.

Introduct. in s. Script. p. 2. q. 4.

quis, nisi impudentissimus sit, plura postulet? Julii Cæsaris commentarios genuinos esse credimus omnes, & prudenter credimus? Quibus autem argumentis persuasi? Non aliis certe, nisi quia hæc opinio unanimi omnium consequentium scriptorum consensione firmatur; quia eos Cicero, Hirtius, Strabo, Suetonius, Plutarchus, aliique ad nostram usque ætatem in genuinis habuerunt: cur igitur iisdem rationibus non permoveamur, ut libris evangelicis eamdem fidem habeamus.

Schol. 2. At Christi discipulos homines fuisse ἀναλφαβήτους, imperitos, litterarum expertes putant nonnulli, ut adeo verisimile non sit, potuisse ab ipsis libros conscribi. Collinus addit potuisse libros ab illis compositos corrumpi, idque reapse evenisse contendit, patere ex tot variantibus lectionibus, atque ex eo, quod SS. Patres sæpissime textus aliter laudaverint, quam hodie in bibliis legantur. *Occurritur dubio. Liberté de penser.*

℟. Priori objectioni jam pridem Origenes satisfecit; certe etsi illorum aliqui piscatores fuerint; ex more tamen gentis legem patriam condidicerunt, in qua nominatim S. Paulum a Gamaliele institutum novimus; quod si etiam characterem formandorum imperiti fuissent, numquid non aliena ad id opera uti licuisset? Quod deinde ad alterum; fieri minime potuit, ut libri tanta cura, ac sollicitudine a christianis custoditi ulla ratione interpolarentur, aut penitus corrumperentur; quando quæso id factum fuisse putant? Num viventibus etiamnum Apostolis, an iis vita functis? Non certe primum; ipsi enim auctores vehementer repugnassent; sed nec alterum: eo quippe tempore jam apographa ad omnes ecclesias in remotissimis provinciis erectas perlata, atque in aliarum nationum linguas conversa fuerunt. Argumentum a variantibus lectionibus petitum omnino nullum est; nam *Advers. Celsum l. 1.*

ex

eæ nec ad historiæ substantiam, nec ad integras sententias; sed fere ad vocabula tantum, & grammaticam pertinent, quod scriptorum vitio tribuendum est. Vid. præfat. Kunsteri. Sed neque, qui tale facinus attentarent, fuerunt; qui enim? Christianine recte sentientes, an hæretici? apud hos enim solum sacri libri servabuntur: non illi; nam hæretici ex eorum sinu prodeuntes, fraudisque conscii ipsos redarguissent, quod numquam factum est: non hi, quomodo enim libros in catholicorum ecclesiis diligentissime custoditos corrumpere potuissent. At Patres aliter quosdam textus laudarunt? Ita quidem; sed ii fere ex memoria recitantes non tam ad verba, quam ad sensum attenderunt. Consulatur Genuensis.

Ad edit. Lipf. N.T. Milliani.

Elem. met. p. 3. prop. 31. sch.

eorum auctores habuerunt scientiam.

CXXI. *Auctores librorum novi fœderis habuerunt necessariam scientiam in iis, qua narrarunt.* Auctores hi fuerunt oculati, coævi, & domestici testes; præterea testimonium dixerunt de ejus generis factis, quorum veritas nulla ferre ingenii perspicacitate inquiri debet, sed ita obvia est, ut intuentem falli impossibile sit. Sed hæc ex legibus humanæ prudentiæ manifeste ostendunt ipsis necessariam scientiam non defuisse (§. 224. log.): ergo auctores librorum novi fœderis necessariam scientiam in iis, quæ narraverunt, habuerunt.

SCHOL. Certe tametsi numquam desint homines fanatici, qui vident, quæ nusquam sunt, eaque sibi firmissime persuadent: illud tamen in præsenti casu suspicari minime licet; facta enim, quæ referuntur, apertissima, & omnibus sensibus non ipsorum modo, sed aliorum etiam ingenti numero circumstantium objecta fuerunt. Quomodo, quæso, falli potuerunt, cum

suif-

fuiſmet oculis panes multiplicari, in quinque hominum millia diſtribui, reſiduumque colligi viderunt? Quomodo in Lazari ſuſcitatione illuſio timeri potuit? Nonne publica fama, plurimorumque ibi præſentium teſtimonio conſtitit Lazarum & mortuum, & ſepultum fuiſſe, & quidem quatriduo ante, ita ut jam putrefactus graviſſimum odorem ſpargeret? Nonne viderunt una cum ceteris magna copia adſtantibus eumdem ad ſolam Domini vocem ex ſepulchro prodire? Quomodo item falli potuerunt, cum magiſtrum ſuum e mortuis redivivum conſpexerunt? Nonne in conſpectu totius civitatis cruci affixus, mortuus, in tumulum illatus fuit? Nonne tribus poſt diebus cum vivente rurſum locuti, & pranſi ſunt, carnem, & oſſa contigerunt, iſtudque non ſemel, ac iterum: ſed repetitis vicibus per dies omnino quadraginta; nec ipſi ſoli, ſed plures, quam quingenti, ut S. Paulus ſcribit? Nonne collecti ſubinde omnes abiturientis voces, & ſuprema monita ſuis auribus exceperunt; nube evectum, & glorioſe in cœlos aſcendentem & oculis, & pia animi cogitatione proſecuti ſunt? Profecto omnem cum ratione humanitatem exuit, qui in his, & ſimilibus factis dolum ſubfuiſſe, Chriſtique diſcipulos ſuperſtitioſæ credulitatis argui poſſe putet.

CXXII. *Auctores librorum novi fœderis veri dicendi voluntatem habuerunt.* Dixerunt enim teſtimonium abſque ulla commodi, aut lucri ſpe; immo cum manifeſto infamiæ, ſuppliciorum, ipſiuſque mortis periculo, illudque reapſe & toleratis graviſſimis ſuppliciis, & profuſo fortiter ſanguine confirmarunt; ſed vel hic character ſolus ad probandam teſtis veracitatem ſufficit (§. 223. log.); nemo ſane umquam cum ingenti ſuo detrimento, ſine

& voluntatem veri dicendi.

sine spe commodi circumscriptorem egit: auctores igitur librorum novi fœderis veri dicendi voluntatem habuerunt.

SCHOL. Accuratius non nihil rem expendamus. Fingamus enim vero totam Christi historiam fabulam esse a duodecim piscatoribus ingeniose compositam: quid quæso ipsos ad similia comminiscenda impellere potuisset? an ambitio, vanæque laudis, ac honoris cupido? at quid magis ab illis absuit? numquid hominis cum maxima ignominia in latronum societate patibulo affixi divinitatem prædicarunt? numquid honores sibi delatos studiose declinarunt, ut imprimis patuit in Petro, & Joanne, cum claudum invocato Jesu nomine ad portam templi Hierosolymitani sanavissent; in Paulo quoque, & Barnaba, cum idem beneficium alteri Lystris contulissent? numquid mirandam animi demissionem constanter præ se tulerunt, eamque oratione auditoribus suis commendarunt? numquid vilitatem natalium, incredulitatem, obstinationem, perfidiam, ceteraque sua errata, ac magistri reprehensiones sincere enarrarunt? An divitiæ? at numquid relictis omnibus Christum secuti sunt? numquid & bona terrena constantissime repudiarunt, & eorum contemtionem suis quoque sectatoribus persuaserunt? An gentis suæ gloria? at hanc novella sua doctrina funditus eversum ibant. An principum favor? at horum opposita erant mandata; minas, supplicia, necem intentarunt, ac intulerunt etiam. An Christi amicitia? at tanto dispendio hominis infanda morte necati amicitiam colere quis furor? quæ insania? insanum certe consilium, nisi Christus supra conditionem humanam evectus; nisi Deus fuisset. Quam innocens deinde ipsis vitæ ratio, quam mira morum simplicitas, & candor? quam simplex, &

mi-

minime fucatum orationis genus, quo opera maxime stupenda memoriæ prodiderunt? Quæ denique constantia in tolerandis acerbissimis suppliciis, in subeunda crudelissima morte, qua diverso tempore, diversisque in locis veritatem contestati sunt? Quis hic non ipsam veritatis vocem audire sibi videtur? fieri potest, non diffiteor, ut quis pro falsa sententia, quam ipse veram putet, mortem oppetat: at naturæ ipsi repugnat, ut quis moriatur eo solum fine, ut fabulam a se confictam aliis persuadeat.

CXXIII. *Historia evangelica ex ipsius rationis præscripto maximam, quæ inter homines dari potest, fidem meretur.* Historia, quæ libris genuinis continetur, quæque ab auctoribus nec notitia, nec veri dicendi voluntate destitutis conscripta est, ex ipsius rationis præscripto, maximam, quæ inter homines dari potest, fidem meretur (§. 220. seqq. logic.); sed istud de historia evangelica certissime affirmatur (§§. 120. 121. 122.): ergo historia evangelica ex ipsius rationis præscripto maximam, quæ inter homines dari potest, fidem meretur. quare historia evangelica fidem meretur,

Coroll. Cum religio Christiana hisce libris comprehendatur (§. 116.), evidens est eam esse veram religionem revelatam. & religio christiana vera est.

Schol. Sed duo adhuc sunt gravissima momenta quæ veritatem plena in luce constituunt, quæque propterea silentio penitus præterire nequeo.

1.) Auctores horum librorum plures sunt, per diversa, & remotissima etiam loca dispersi, unde omnis collusionis suspicio excluditur; eadem tamen facta, & prodigia evenisse narrant; eadem dogmata tradunt; eamdem fidei, vitæque normam proponunt; numquam dissen-

sentientes, nisi forte in minutis quibusdam rebus, quæ ad historiæ substantiam minime pertinent; sed in eo solum consistunt, quod unus certa quædam adjuncta personarum, temporum, locorum, quæ ab altero narrantur, reticeat; id quod a diverso modo, quo diversi homines idem factum & memoria retinere, & aliis enarrare consueverunt, pendet.

2.) Pondus ingens addit mira cum historiis profanis consensio; unde factum, ut Justinus, Tertullianus, aliique strenui religionis defensores in suis apologiis fidenter ad annales Romani Imperii provocaverint. Nihil certe in evangelio refertur de historia sive Romanorum, sive Judæorum, quod non optime cum illis consentiat, quæ ab historicis ipsorum domesticis, & æqualibus adnotata fuerunt. Legimus in his Christum fuisse hominem, qui mirabilibus suis operibus magnam de se famam concitaverit; ipsum Judæorum invidia in crucem actum; ejus sequaces omnia deseruisse, & acerbissima supplicia perpessos fuisse potius, quam ut a religione recederent. Ipse Mahometes Christum Messiam fuisse ob insignia miracula edita in Alcorano professus est. Stellæ, quæ Magos Hierosolymam duxit, meminit Chalcidius (*a*); de horrifica solis eclipsi, quæ moriente Christo contigit, scripsit Phlegon (*b*); de cæde infantium ab Herode perpetrata Macrobius (*c*); Christum a Pontio Pilato supplicio affectum, descendentesque ab ipso Christianos crudelissima supplicia fortiter tolerasse Tacitus; eumdem tantam de se sanctitatis existimationem concitasse, ut Imperator Alexander Severus, cum ipsi, ut vellet, publicum templum consecrare non posset, privatum tamen domi suæ inter Deos Penates cultum decreverit, Lampridius retulit. Patet itaque quam turpiter mentiantur, qui contendunt evangeliorum historiam cum profanorum aucto-

(a) *Comment. in Timæum Plat.*
(b) *Chron. Olymp. l. 13.*
(c) *Saturn. l. 2. c. 4.* *Annal. l. 15.*

In Sever.

auctorum relationibus non cohærere. Sed neque prætereundus est Josephus Flavius, qui non modo Joannis Baptistæ prædicationem, ac mortem; tum & Jacobum fratrem Jesu, qui dictus est Christus, jussu Anani Pontificis lapidibus obrutum fuisse commemorat; sed etiam, quasi sui oblitus, testimonium Christo perquam gloriosum dicit: „ eodem tempore, ait, fuit „ Jesus vir sapiens, si tamen fas est „ virum eum dicere. Erat enim mirabilium „ operum patrator, & eorum doctor, qui libenter vera suscipiunt, plurimosque tam de „ judæis, quam de gentilibus sectatores habuit. Christus hic erat, quem accusatum a „ gentis nostræ principibus cum Pilatus cruci „ affixisset, nihilo minus non destiterunt diligere, qui ante eum diligebant. Vivus enim tertia die eis apparuit, quemadmodum „ divini vates hæc, & alia multa mirabilia „ de ipso prædixerunt. Et usque nunc Christianorum genus ab eo denominatum non „ defecit. „ Novi equidem fuisse nonnullos, qui cum Blondello, & Tanaquillo Fabro hujus testimonii fidem suspectam reddere conati sunt, sed apud cordatiores nihil effecerunt; major est auctoritas antiquissimorum exemplarium etiam manuscriptorum; majorque Hieronymi, Eusebii, Isidori Pelusiotæ, Sozomeni, Cedreni, qui omnes ut genuinum admiserunt. Vid. Buffierius (*a*). Item Huetius (*b*), & P. de Colonia (*c*).

Catéchisme de l'honnete homme p. 26. Antiq. Jud. l. 18. c. 7. Ib l. 20. c. 8 Ib. l. 18. c. 4.

(a) Exposit. des preuv. de la relig. append. diss. 2. (b) Demonstr. Evang. prop. 3. (c) La relig. chrét. autorisée par les temoign. des anciens auteurs paiens.

CXXIV. *Opera prorsus mirabilia, ac stupenda a J. C. edita fuisse certum est.* Hæc opera referuntur in libris, qui summam fidem merentur (præc.); hæc præterea narratio unanimi auctorum & religione, & natione differentium, coævorumque consensione confirmatur: igitur certum est fuisse a J. C. opera prorsus mirabilia, ac stupenda edita.

Opera mirabilia a J. C. edita fuisse certum est;

Schol.

SCHOL. Jesum Christum hominem fuisse mirabilem, mirabiliumque effectorem, ac publico etiam, & universali rumore pro tali habitum evulgarunt primum Apostoli, tum eorum discipuli, & successores, nec tamen umquam ab hostibus etiam infensissimis, hac in re repugnatum fuit; numquam harum rerum scriptores mendacii, aut fraudis insimulati sunt; facta hæc revera evenisse admiserunt omnes, quotquot & tum, & posterioribus temporibus novellam religionem cum Celso, Porphyrio, aliisque oppugnarunt; sed fraudibus, præstigiis, arti magicæ, auxilio dæmonum ea tribuerunt. Julianus apostata singularem librum ad elevanda Christi miracula conscripsit, non ad operum veritatem negandam, clare enim ait: „ quid fecit Jesus, quod singulariter ad„ mirandum esset? nisi quis putet maxima es„ se opera, claudos, & cæcos sanitati resti„ tuere, & dæmonio correptos adjuvare; „ sed ut dæmonum ope effecta fuisse probet. Talmudistæ, aliique Rabbini, cum factorum veritatem dubiam reddere non possent, mirabilem pontem construxerunt; Christum arcanam artem pronunciandi nomen Dei יהוה possedisse, indeque virtutem mirabilia patrandi sibi comparasse suis persuaserunt. Tantus denique erat miraculorum Christi splendor; tam probata fides, ut Tiberius ipsum propterea in Deorum numerum retulisset, publicosque honores decrevisset, nisi senatus romanus, ad quem eam rem detulerat, obstitisset; quod adeo in vulgus notum fuit, ut Tertullianus in sua pro Christianis apologia ad M. Aurelium hoc argumento uti veritus non sit. *Apolog. 2. c. 5.*

eaque vera fuerunt miracula,

CXXV. *Opera mirabilia a J. C. edita fuerunt vera miracula.* Opera hæc mirabilia neque vi humana, aut alterius caussæ naturalis; neque occultis circumscriptorum artibus;

bus; neque dæmonis ope; neque vi naturali boni angeli effici potuerunt: igitur divina virtute effecta sunt, alia quippe caussa efficiens cogitari nequit (cosm. §. 98.); atqui id genus effectus sunt vera miracula (cosmol. §. 93.): igitur opera mirabilia a J. C. edita fuerunt vera miracula.

Schol. Quæ, quæso, tanta est vel hominum, vel cujuscumque caussæ naturalis vis, ut sola vocabulorum pronunciatione paucos panes cum aliquot pisciculis ita multiplicet, ut quinque hominum millibus saturandis sufficiant? quæ sola volitione lepram abstergat? quæ sola tactione, aut jussione cæcos, claudos, paralyticos sanitati restituat? quæ solo vocis imperio mortuo ante quatuor dies in tumulum illato, ac jam computrescenti vitam reddat? hæc sane, & sexcenta alia a Christo Servatore effecta ejus sunt generis, ut perspicue omnes naturæ universæ vires quantumvis nobis incognitas exsuperent. Nullæ deinde hic impostorum fraudes locum habuerunt; gesta enim hæc sunt in publicis, & copiosissimis Judææ locis; gesta coram ingenti hominum multitudine; gesta præsentibus, & inspectantibus infensissimis hostibus, qui ad omnia adjuncta attentissimi, & in carpendis Christi actionibus audacissimi fuerant. Quæ occulta circumscriptoris fraus efficere potest, ut me, cum esurio, satiari putem? jubentur discumbere præter mulieres, ac parvulos quinque virorum millia; offeruntur Christo quinque panes cum duobus piscibus, ac illo imperante in tantam hominum multitudinem distribuuntur; comedunt omnes; saturantur; remanent tamen inde fragmenta, tanta adhuc copia, ut omnibus intuentibus duodecim cophinos repleant. Ergo visus, gustus, odoratus, tactus, auditus, omnes nimirum sensus, quinque millium viro-

Matth. c. 14. v. 19 seqq. Ib. c. 8. v. 3. 13. 15. Ib. c. 12. v. 13. Ib. c. 20. v. 34. Joann. c. 11. v. 43. 44.

rum

rum sola manuum dexteritate, aut quacumque alia fraude unius hominis decepti, ac delusi sunt? quæ hæc naturalistarum est impudentia! quæ tanta insaniendi libido!

Sed genii fortasse ope adiutus eadem Christus effecit? cujus igitur bonine, an mali? dæmoni equidem Pharisæi illa opera adscripserunt; at refutati sunt ab ipso Christo ajente, dæmonum regnum in se divisum non esse; dæmones contra se non agere. Expendite nonnihil attentius criteria, quæ ad discernendas dæmonum præstigias inserviunt (cosm. §. 98. sch. n 4.), & plane perspicietis nullum omnino Servatori nostro cum dæmone commercium fuisse. An igitur angeli boni ope adjutus hæc mirabilia patravit? nec istud quidem; aut enim verum fuit, aut falsum præcipuum illud doctrinæ a Christo promulgatæ caput, quo se Deum esse asseruit? si falsum: non potuit utique angelus bonus ad mendacii blasphemii confirmationem operam conferre; si verum: supremam ipse in universam naturam potestatem habuit, nec auxiliaria angeli ope eguit. Restat itaque, ut Christum & Deum fuisse, & sua virtute mirabilia hæc opera perpetrasse pronunciemus, atque hanc ob caussam eadem in verorum miraculorum numero reponamus, quod demonstrandum erat.

qua veritatem ipsius doctrinæ, CXXVI. *Miracula a J. C. edita veritatem doctrinæ ab ipso tradita invicte demonstrant.* Miracula veritatem doctrinæ, ad quam confirmandam diriguntur, invicte demonstrant (cosm. §. 96. cor. 1.): sed miracula a J. C. edita ad confirmandam doctrinam ab ipso traditam directa sunt: rogatus siquidem a ju-
Joann. c. 10. v. 25. dæis, num Christus sit? respondit: „ Opera, „ quæ ego facio in nomine patris mei, hæc
Ib. v. 38. „ testimonium perhibent de me.„ Et: „ Si „ mi-

„ mihi non vultis credere, operibus credi„ te. „ Alias discipulis Joannis Baptistæ quærentibus, utrum ipse sit, qui venturus esset, Messias? respondit: „ Euntes renunciate Jo„ anni, quæ audistis, & vidistis. Cæci vi„ dent, claudi ambulant, leprosi mundantur, „ surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes „ evangelizantur; „ ergo miracula a J. C. edita veritatem doctrinæ ab ipso traditæ invicte demonstrant. *Matth. c. 11. v. 4. 5.*

Coroll. Doctrina a Christo tradita religionem Christianam constituit: evidens itaque est eam esse veram religionem revelatam. & religionis christianæ evincunt.

Schol. Torquent se hoc loco plebeji philosophi omnem in partem, ut aliquid proferant, quo argumenti hujus robur infringant: hos equidem, quantum ad miraculorum possibilitatem attinet, in cosmologia (§. 95. sch. 2.) refutavimus; nunc ex illis, quæ præterea accumulant, quædam attingam, non tam disputaturus, levissima quippe sunt, quam ipsorum impudentiam patefacturus. Refelluntur objecta.

1.) Ait quidam: „ una demonstratio plus ef„ ficit, quam quinquaginta facta. — — Si „ religio, quam mihi annuncias, vera est, „ poterit utique illius veritas per rationes in„ victas evidenter demonstrari: eas itaque „ rationes profer. Quid est, quod enumera„ tione prodigiorum mecum confligis, cum „ uno me possis syllogismo prosternere? an„ ne facilius claudum sanas, quam me illumi„ nes? „

℞. Demonstratio equidem evidentiam metaphysicam; quinquaginta facta moralem pariunt; utraque tamen veram certitudinem, quæ omne prudens dubium excludit, continet. Verissima est religio, quam annunciamus, at ea mysteriis, quæ credi debent, sciri non possunt, referta est: unde itaque illius verita- *Pensées philos. pens. 50.*

tem

tem comprobabimus ? an demonstratione? sed ista ad scientifica pertinet : an testium auctoritate, miraculorum enumeratione? ita sane ; quæstio facti, utrum Deus hanc religionem revelaverit, alia certe ratione probari nequit. At rationem abjicimus ? minime vero; quin optime ipsa utimur; ratione imprimis investigamus, utrum facta hæc mirabilia vere exstiterint; ratione conficimus eadem in veris miraculis habenda esse ; ratione denique ostendimus doctrinam, quam miracula confirmant, non posse non esse verissimam, atque ita religionem Christianam evidenter credibilem esse demonstramus.

2.) Miracula nec necessaria, nec utilia esse ad probandam religionis veritatem contendit Rousseavius; primum : quia ipse Christus illis ad suam doctrinam confirmandam usus non est ; alterum : quia homo sapiens numquam certus reddi potest de veritate miraculi, tum, quod effectus supernaturalis sit ; tum, quod ignoremus vires totius naturæ creatæ.

Lettres de la Montagne. Lettr. 3. p. 115. pag. 87. Emile t. 3. p. 88.

℞. Primum a veritate longissime distare theorematis demonstratio docet. In altero ipse secum pugnat; cum enim eodem loco profiteatur posse Deum miracula perpetrare ; non video, cur Deus, si quod edat, illud nobis manifestare nequeat. Deinde cum miraculum ex illius mente sit „ mutatio sensibilis in ordine „ naturæ, & realis, ac visibilis exceptio ab „ ejusdem legibus ; cum sit divinæ missionis „ character maxime splendidus, & ad homi„ num captum accommodatus, „ necesse utique est, ut a nobis percipi possit. Verum, ait, miraculum est effectus supernaturalis, & naturaliter impossibilis ; quis autem demonstret ejusmodi effectum contigisse, cum nostra principia nitantur naturali rerum possibilitate? quasi vero effectus supernaturales, cum contingunt, non æque sub sensus nostros caderent,

Lettr. de la Mont. lettr. 3. pag. 131. pag. 132.

rent, non quidem quatenus sunt supernaturales, sed quatenus sunt effectus vere reales, quos, cum contra constantes naturæ leges efficiantur, supernaturales esse indubitanter colligimus. Ipse certe non aliter ratiocinatur, cum prodigiosa Christi opera validioribus testimoniis, quam facta Socratis, niti fatetur. Ad ultimum respondi (§. 95. sch. 2. n. 5.). Nempe tametsi omnes naturæ leges non cognoscamus, scimus tamen cognitas naturaliter mutari non posse, idque ipsa providentia, & bonitas Dei auctoris legum moralium postulat; si enim nihil esset in natura certum, nihil quoque in societate humana certum foret; nihil in vitæ rationibus; nihil in officiorum obligationibus. Urgent nova inventa in physicis; at nihil umquam inventum est, quod cum legibus antea notis pugnaret; nulla nova lex reperta, quæ novum in moralibus ordinem induxisset. *Emile t. 3. p. 163.*

Prætereo reliqua, quoniam futilissima sunt; quæ Rousseavius procaciter effutit. Qualia sunt; Josue olim per miraculum solem stitit, hodie qui ephemerides construnt, efficiunt, ut sol eclipsim patiatur, quod prodigium longe splendidius est; intolerabiles nugæ in re adeo seria. Item sicut naturale est, ut homo uno momento moriatur, ita naturale esse potest, ut uno momento sanetur: itane? uno momento potest artificiosissima machina in frusta contundi; quis artifex eamdem rursus uno momento restituet? incertum sæpe est, an quis vere sit mortuus; inventa jam est ars aqua submersis, & suffocatis vitam restituendi, fortasse adhuc ars suscitandi mortuos invenietur. Sunt tamen signa quædam certa mortis, quo putrefactio a celeberrimis medicis refertur: submersi, qui curantur, non erant mortui; inventa igitur solum est ars nova medendi: at

quæ ars humana, quæ vis medicamentorum esse potest, quæ corpori hominis penitus destructo, quatriduo in tumulo computrescenti sanitatem reddat? quæ animam rursum corpori alliget? quis non videt hæc omnia eo tendere, ut sanctissimus Servator veteratorum vaferrimus fuisse comprobetur. At injuriam inferimus viro innocentissimo, de qua in epistola ad Archiepiscopum Parisiensem data amare conqueritur: sed bonis superis hominis calliditas jam orbi patet. Ceterum hæc, & similia in recentissimo auctore præclare refutata invenies: ergo interea argumentum sic concludo: Christus cum duodecim piscatoribus per sua miracula totum terrarum orbem emendavit, quod philosophi per subtilissima sua ratiocinia efficere numquam potuerunt: igitur a posteriori evidenter constat, miracula & ad probandam, & ad persuadendam religionem utilissima esse. Denique nihil magis miraculorum Christi veritatem comprobat, quam stupenda religionis propagatio. Fingamus enimvero mirabilia Christi opera meras fraudes, ac illusiones fuisse; igitur tantum hæ fraudes valuerunt, ut fides de regione in regionem usque ad ultimos terræ fines; de sæculo ad sæculum per septem, ac decem omnino diffunderetur, & constans persisteret? certissimum est in Christianorum societate plures, quam in quovis alio cœtu, magna intelligentiæ vi instructos, omnium scientiarum, ac critices præcipue solide peritos exstitisse: fierine potest, ut tot homines tantis animi dotibus illustres tam turpiter sibi illud sinant? ut tanto sæculorum decursu errorem non detegant? igitur maxime illuminati simul maxime cæci; maxime sapientes plurimorum ignari; maxime acuti, & cauti maxime proclives ad fidem illusionibus habendam fuerunt, istudque in ne-

pag. 84. Lettr. d'un mére a son fils. t. 3. lettr. 18. 19.

gotio, in quo recte sapere maxime ipsorum interfuit? o miraculum omnium maximum! sed jam de mirabili hac propagatione pauca seorsum.

CXXVII. *Religio Christiana ab auctoris sui morte stupenda celeritate per totum terrarum orbem propagata fuit.* Primo siquidem sæculo religio Christiana jam toto orbe diffusa est; consequentibus duobus firmiores semper radices egit; initio demum quarti prorsus de pagana superstitione triumphavit; atqui hæc stupenda omnino celeritas est, si præcipue ad innumera obstacula perfringenda mentem conjiciamus: ergo religio Christiana ab auctoris sui morte stupenda celeritate per totum terrarum orbem propagata fuit. Religio Christ. celerrime propagata fuit:

Schol. Vix elapsis aliquot a Magistri morte diebus, cum Petrus Spiritu sancto plenus primum ad concionem diceret, tria fere; cum secundo: quinque hominum millia se Christo adjunxerunt. Nerone imperante, qui vigesimo circiter anno thronum conscendit, innumeram Christianorum multitudinem Romæ in totius orbis metropoli durissimis suppliciis enecatam fuisse in Tacito legimus. Circa octavum, & vigesimum annum Paulus ad Colossenses scripsit: „ In verbo veritatis evangelii, quod pervenit ad vos, sicut & in universo mundo est, & fructificat, & crescit. „ Et rursus: „ A spe evangelii, quod audistis, quod prædicatum est in universa creatura, quæ sub cælo est. „ Sub sæculi primi finem Plinius junior Bythiniæ proconsul hæc de Christianis ad Trajanum Imperatorem retulit: „ Visa est enim mihi res consultatione dignissima, maxime propter „ pe-

Act. Apost. c. 2. v. 41. c. 4. v. 4. *Annal. l. 15. c. 44* *Cap. 1. v. 5. 6.* *V. 23.* *Epist. l. 10. ep. 97.*

„ periclitantium numerum : multi enim omnis ætatis, omnis ordinis, utriusque sexus „ etiam, vocantur in periculum, & vocabantur. Neque enim civitates, sed vicos etiam, atque agros superstitionis istius contagio pervagata est. „ Senecæ Apostolorum æqualis testimonium S. Augustinus nobis servavit : „ Sceleratissimæ gentis, verba sunt „ gentilis philosophi, judæorum (intellige „ Christianorum) consuetudo usque eo invaluit, ut per omnes jam terras recepta sit ; „ victi victoribus leges dederunt. „ Initio sæculi secundi apud gentes maxime barbaras constitutas fuisse Ecclesias Justinus M. testatur : „ Nullum, ait, esse genus hominum sive barbarorum, sive græcorum, sive etiam „ aliorum omnium, quocumque appellentur „ nomine, vel in plaustris degentium, vel „ domo carentium, vel in tentoriis viventium, & pecoribus vitam tolerantium, inter „ quos non fiant preces, & gratiarum actiones Patri, & Creatori omnium per nomen „ Jesu Christi crucifixi. „ Eodem fere tempore ecclesiarum Germaniæ, Celticæ Ægypti, Lybiæ Irenæus meminit. Tertullianus deinde sub initium tertii in apologia pro Christianis confidenter pronunciavit : „ Hesterni „ sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum, sola vobis reliquimus templa. „ Deinceps Mauritaniam, Hispaniam, Britanniam, Sarmatiam, Daciam, Scythiam, Persiam, Arabiam, Mediam, quo religio pervaserit, enumerat. Quarto demum, ipso Imperatore Constantino Christiana sacra amplectente, de pagana superstitione penitus triumphatum est.

De civ. D. l. 6. c. 11.

Apolog. pro Chr.

Apolog. c. 37.

CXXVIII.

CXXVIII. *Religio Christiana sine ullis humanis subsidiis tam celeriter propagata fuit.* Si quod subsidium humanum nacta fuisset in sui propagatione religio, fuisset id certe vel in prædicatoribus, vel in illis, quibus persuaderi debuerat, vel Imperatorum, magistratuumque auctoritate positum, aliud quippe cogitari nequit; atqui in his nullum omnino subsidium; quin contraria potius omnia, gravissima obstacula, difficillima impedimenta reperit: igitur religio Christiana sine ullis humanis subsidiis tam celeriter propagata fuit. idque sine humanis subsidiis.

Schol. 1. Paullo accuratius hæc expendenda sunt. Erant 1.) prædicatores numero pauci; obscuris orti natalibus; egeni; litterarum expertes; omni, si rem humano more æstimes; auctoritate ad persuadendum destituti: non utebantur splendido orationis genere; sed doctrinam Christi sine conquisitis ornamentis, sine fuco proposuerunt: non promittebant opes, delicias, honores; sed rerum mundanarum contemtionem, suppliciorum, ac mortis tolerantiam tum verbis, tum factis prædicarunt.

2.) Persuaderi debuerat religio cum judæis, tum idololatris, quorum alii humana sapientia, & dignitate inflati; alii rerum omnium rudissimi; plerique libidinibus, vitæque in omnem licentiam projectæ assueti: quid jam in his subsidii? quid non potius impedimenti? Judæorum animis sua ipsorum religio tot sæculis ante prænunciata, tot prodigiis a Deo constabilita, in suo etiamnum splendore persistens alte infixa hærebat; hæc tamen evertenda erat; ritus, ac cærimoniæ paullo ante sub pœna capitis observandæ jam non inutiles modo, verum noxiæ etiam, ac letales decla-

randæ. Qui notam populi judaici obstinationem, pervicaciam, superbiamque, qua ceteras nationes, ac Romanos ipsos præ se despicere solebat, expenderit, facile intelliget ad negotium maxime arduum, nec humanis viribus perficiendum aggressos fuisse Apostolos. Sed non minus firmas in paganorum cordibus radices idololatria egerat; superstitionem hanc antiquitas, majorum consuetudo, Romani Imperii splendor, totius denique fere orbis consensio velut consecraverat. „ Servandam esse „ tot sæculorum fidem, sequendos esse parentes „ qui secuti sunt feliciter suos, „ una erat præeunte Libanio sophista omnium vox. „ Decere hominem bonum, clamabant alii cum „ Cæcilio, majorum excipere disciplinam, religiones traditas colere, Deos, quos a pa„ rentibus acceperit, timere, nec de numi„ nibus ferre sententiam; sed prioribus crede„ re, & plane tantam esse auctoritatem vetu„ statis, ut inquirere in eam nefas sit. „ Qui ex his sapientiæ laude Romæ, Athenis, Alexandriæ floruerunt, se superbissime efferebant, docere tantum cum arrogantia assueti; non audire. Atque istis proponendæ erant veritates sublimissimæ, vetustissimis philosophiæ scitis contrariæ, omnem creatæ rationis efficaciam exsuperantes: igitur retundenda superbia; manifestanda humanæ intelligentiæ infirmitas; ignorantia eorum, qui sapientissimi habebantur, detegenda. At fortasse cum rudioribus facilius negotium fuit? Verum hi, quo magis a sapientia removebantur, eo tenatius avitæ superstitioni adhærebant. Est id nullo non tempore infimæ plebeculæ commune, ut in tuendis consuetudinibus, ac præcipue in conservandis religionis ritibus pertinacissima sit; hæc præterea pervicacia sacrificulorum fraudibus, sapientium auctoritate, principum

Min. Felix in Octavio.

cipum

cipum editis mirum in modum augebatur. Quanta attamen; Deum immortalem! quanta undique ad vexillum Christi vix explicatum concursio facta est? Quam avide novitiam doctrinam cupiditatibus humanis adeo oppositam amplexi sunt judæorum, gentiliumque plurimi, natalium splendore, gestis magistratibus, sapientiæ laude conspicui? Videte Josephum ab Arimathia, regiumque ex Aristobuli domo sanguinem, sacerdotum, ac legis peritorum turbam; videte Pantænam, Clementem, Polycarpum, Dionysium, Ignatium, Quadratum, Apollinarem, Melitonem, Justinum, Athenagoram, Origenem, Tertullianum, Arnobium, Lactantium, aliosque, quos Eusebius enumerat. Audite, quam confidenter Arnobius gentiles compellet: „ Vel hæc saltem, inquit „ fidem vobis faciant argumenta credendi, „ quod jam per omnes terras in tam brevi „ tempore immensi nominis hujus sacramenta „ diffusa sunt; quod nulla jam natio est tam „ barbari moris, & mansuetudinem nesciens, „ quæ non ejus amore versa molliverit asperitatem suam, & in placidos sensus assumta „ tranquillitate migraverit; quod tam magnis „ ingeniis præditi oratores, grammatici, rectores, consulti juris, ac medici, philosophiæ etiam secreta rimantes magisteria hæc „ expetunt spretis, quibus paullo ante fidebant, &c. &c. „

Hist. Eccl. l. 2. c. 23.

Petulantissimum itaque convicium est Baylii audacissime pronunciantis, usque ad Constantini tempora paucos, eosque vilissima de plebe Christi sacra amplexatos fuisse. Maxima denique tum sapientium, tum rudium pars turpissima licentia in omne scelerum genus prona ruebat; fuit certe ætas illa, in qua flagitia ad summum provecta, pudorque omnis ex orbe exsulare videri poterat, quod vel ex ipsis

Proem. ad bell. Catilin. In Saty.

gentilium scriptoribus Sallustio, Juvenali, Persio, aliisque discimus. Putamusne fieri posse, ut, si humanas solum vires spectemus, hominibus voluptuariis doctrina severissima, libidinum fuga; opum, deliciarum, ac voluptatum contemtio; egestatis, suppliciorum, mortisque ipsius existimatio; immo cupiditas persuadeatur? Et persuasa nihilo minus est, atque ea morum mutatio consecuta, qua ethnici non satis demirari, nec romani præsides in tribunalibus, & in suis ad Imperatores epistolis, ut Plinius ad Trajanum; Serenus Granianus ad Adrianum; Imperatores in rescriptis; Antonini in litteris ad civitates Græciæ, commendare potuerunt. „ Affirmabant autem, „ Plinii verba sunt, hanc fuisse summam culpæ suæ vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo dicere secum invicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere; sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. „ Hac christianorum pietate, ac probitate gloriati sunt Justinus, Athenagoras, Tertullianus, & quotquot apologias pro religione ad Imperatores; ad senatum romanum; ad infensissimos christiani nominis hostes vel concinnarunt, vel recitarunt.

Epist. l. 10. ep. 79.

5.) Quod denique in Imperatorum, aliorumque magistratuum auctoritate subsidium nacta est religionis propagatio? Nonne gravissimis edictis vetabatur, ne novitiam quis religionem amplecteretur, neve amplexi eam diutius retinerent? Nonne decretis atrocissimæ minitationes; intentataque supplicia pondus addiderunt? Neque res intra minas stetit; sublati sunt innumeri omnis ætatis, & conditionis homines non Romæ duntaxat, sed in toto;

qua

qua late patebat, imperio; sævitum ferro, rotis, flamma, exquisitissimisque aliis tormentorum generibus, idque non uno, vel altero anno; sed per tria omnino sæcula omnes provinciæ vinculis, cædibus, flammarum crepitu personuerunt. Quid vero his omnibus effectum? Certe si humanum istud fuisset commentum, religio vix unum, aut alterum annum ferre potuisset, quod ipse Gamaliel pharisæus in concilio judeorum in perniciem Apostolorum collecto agnoverat; at contrarium evenit; inter tot tormenta stetit invicta, quin & in dies singulos nova cepit incrementa: *Act. Apost. c. 5. v. 38.*
„ Nec quidquam proficit, inquiebat Tertullia- *Apolog. c. 30.*
„ nus ad Imperatorem, exquisitior quæque
„ crudelitas vestra: illecebra est magis se-
„ ctæ: plures efficimur, quoties metimur a
„ vobis: semen est sanguis christianorum. „
Igitur infinita hominum multitudo omnis ætatis, sexus, generis; viri, ac mulieres; senes, ac juvenes; pueri, ac puellæ; nobiles, ac ignobiles; divites, & pauperes; sapientes, & rudes in omnibus orbis tum noti partibus per trecentos annos cum incredibili constantia, cum summa animi firmitate atrocissima supplicia tolerarunt: crudelissimam mortem subiverunt, profusoque sanguine religioni testimonium dixerunt: cui quæso caussæ inauditam hanc tot martyrum fortitudinem tribuemus? An fanatico cuidam furori? At quando ejusmodi furor tot simul homines natione, ætate, affectionibus differentes corripuit? Sit quod aliquando unus vel alter fanatismo abreptus extrema quæque perpessus fuerit, numquam tamen furor ille in plures transiit; numquam per totum sese orbem diffudit; numquam trecentos annos perstitit. Deinde illa pacati animi quies, illa lætitia, constantia, qua carnificibus insultabant, certe fanatici fu-

roris indicia non sunt. An stupori cuidam, & insanæ mentis pervicaciæ? At quis stupidos putet homines sapientiæ laude clarissimos, omni virtutum genere conspicuos? Mirum profecto, cum paganam superstitionem sequebantur, sapientissimi, splendidis muniis, ac regendis rebus publicis aptissimi habebantur; quamprimum religionem christianam susceperunt, continuo insipientes, insani, stupidi evaserunt. An immoderatæ gloriæ cupiditati? At quid tum magis probrosum, quam nomen inter christianos profiteri? Nullum denique aliud motivum humanum, nulla alia caussa invictæ hujus martyrum constantiæ cogitari potest: restat igitur, ut eam a vi ipsius veritatis, vel potius a divina virtute profectam arbitremur, verumque miraculum per tria sæcula continenter iteratum fuisse pronunciemus; nam certe furere, agereque contra rationis imperium ipsis naturalibus propensionibus roboratum naturæ consentaneum non est. Quid quod nostris fere temporibus eamdem crudelissimam scenam in Japonia, Sina, aliisque locis, quibus recentius fides illata est, renovatam vidimus? Et quod mireris, idem continuo fanaticus furor, si naturalistis credas, earum nationum homines corripuit: eadem ibi tormentorum immanitas sæviit, ac eadem simul christianorum fortitudo eluxit.

Refelluntur calumniæ.

Schol. 2. Verum quamvis religionem suos habuisse martyres cavillantur impii veræ religionis hostes; fuisse, qui pro judaismo, paganismo, quin & pro falsis, singularibusque opinionibus fortissime mortem oppetierint.

Responsionis loco hæc notari velim. 1.) Religio judaica vera olim fuit, ac a Deo revelata; pro veritate itaque, atque ad contestandam suam erga Deum subjectionem mortui sunt, quotquot vitam maluerunt, quam eam

legem

legem deserere. 2.) Longe diversum quid est pro opinione falsa quidem, sed ab ipsis incunabulis animo insedente, ac longa majorum consuetudine confirmata mortem oppetere, ac novam, quam certo scias falsam esse, amplecti, & in illius defensionem vitam profundere; illud humanum est, fierique nonnumquam potest: hoc naturæ repugnat, nec umquam evenit. En prædicatur nova doctrina, nova religio; at simul proponuntur gravissima infamia, bonorum omnium amissio, immania tormenta; attrocissima mors; illam amplecti est his sese ultro objicere. Putamusne fieri posse, ut tot hominum millia eo dementiæ deveniant, ut tuendi erroris caussa scienter in interitum ruant? 3.) Si quis pro singulari quadam, ac falsa sententia moriatur, ille aut eam veram esse sibi, licet falso, firmissime persuadet, aut ad summum jam pertinaciæ, vel desperationis apicem ascendit, quemadmodum sæpe homines sibi ipsis violentas manus inferunt. Nulla horum suspicio in martyres nostros cadit, in quibus magna sapientia, singularis animi tranquillitas, ac serenitas semper eluxit.

Alii vel cum Dodvvello martyrum numerum in dubium vocant, negantque tot fuisse, quot passim jactantur; vel cum Voltairio contendunt, christianos illos non religionis titulo, sed gravissimorum scelerum caussa a romanis præsidibus neci addictos fuisse. Verum & hi, & illi omnium historiarum monumentis facile convincuntur: ego duntaxat quædam ex laudata jam alias Plinii ad Trajanum epistola proferam, quæ impudentiam Voltairii in plena luce constituent. „ Nec mediocriter, inquit, hæsitavi, — — deturne pœnitentiæ „ locus, an ei, qui omnino christianus fuit „ desiisse non prosit. Nomen ipsum etiam, si

Oeuv. de Mr. Voltaire t. 13. p. 74. & suiv. La religion vang. t. 9 lettr. 10. & suiv. Ep. l. 10. ep. 97.

„ flagitiis careat, an flagitia cohærentia no-
„ mini puniantur. Interim in iis, qui ad me
„ tamquam christiani deferebantur; hunc sum
„ secutus modum; interrogavi ipsos, an es-
„ sent christiani: confitentes iterum, ac ter-
„ tio interrogavi, supplicium minatus; perse-
„ verantes duci jussi. Neque enim dubitabam
„ qualemcumque esse, quod faterentur; pervi-
„ caciam certe, & inflexibilem obstinationem
„ debere puniri. — Cum præeunte me Deos
„ appellarent, &, imagini tuæ, quam pro-
„ pter hoc jusseram cum simulacris numinum
„ afferri, ture, & vino supplicarent: præte-
„ rea maledicerent Christo, quorum nihil co-
„ gi posse dicuntur, qui sunt revera christia-
„ ni, ego dimittendos putavi. „ Recte, at-
que ordine fecisse Plinium rescripsit Impera-
tor: „ Actum, quem debuisti, mi Secunde,
„ in excutiendis caussis eorum, qui christiani
„ ad te delati fuerant, secutus es. „

Ethnicam superstitionem, tum & Mahometanam, ajunt denique nonnulli, non minus & celeriter & late per orbem diffusam fuisse; non apparere proinde, quomodo ex propagatione argumentum veritatis pro religione christiana peti possit. At vero religionem, quæ ad depravatas hominum propensiones accommodata est, quæ omnem vitæ licentiam probat, „ longe, lateque propagari mirum non est, si præsertim publica auctoritas, principum edicta, magistratuum adhortationes, sacrificulorum mendacia, dæmonum præstigiæ, armorum vis accedant. Religioni christianæ nihil ex his profuisse, quin potius impedimenta humanis viribus insuperabilia undique occurrisse demonstratum est; novimus, quantum ultimis hisce temporibus severitas doctrinæ, præcipue in prohibenda polygamia, & privata injuriarum ultione, obstiterit, ne in Sina, Japonia, aliisque cultioribus nationibus universim reci-

pere-

peretur. Verum gentiles quoque ad amplectenda christiana sacra armis coactos fuisse Baylius opponit: itane? quo quæso tempore? an primis tribus sæculis? minime certe; tum enim undique ferro, & flamma in Christianos sævitum est: quarto autem religio jam toto fere orbe diffusa fuit. Quodsi consequentibus temporibus christianorum principum aliqui populos armis subactos ad religionem amplectendam vi coegissent, istud minime efficeret, ne prima ejus propagandæ ratio vere mirabilis, & divina sit, multumque diversa a modo, quo impurissima Mahometis superstitio in orbem introducta fuit. *Dict. hist. & crit. ar. Muhamed.*

CXXIX. *Veritas religionis christianæ ex admirabili illius propagatione manifeste elucet.* Cum enim religio christiana celerrime (§. 127.), & sine omnibus humanis subsidiis propagata sit (§. 128.), necesse est, ut id vi quadam supernaturali, & divina effectum fuisse censeamus; sed religio vi divina propagata certissime vera est: ergo veritas religionis christianæ ex admirabili illius propagatione manifeste elucet. Veritas rel. chr. ex propagatione elucet.

Schol. 1. Vindicata religionis christianæ veritate alia gravissima quæstio enascitur; utrum apud omnes eos, qui se Christum ducem sequi profitentur, vera obtineat religio: qua quidem in re bina hæc capita extra omnem controversiam ponuntur. Primum: illam solum religionem christianam veram esse, quæ verum sensum doctrinæ a Christo revelatæ tenet; alterum: diversos, ac oppositos ejusdem doctrinæ sensus simul veros esse haud quaquam posse. Hinc vero perspicue colligitur, non in omnibus, quæ hodie exstant, christianorum societatibus; quippe sibi admodum An sola religio catholica vera?

dum contrariis; sed in una solum veram Christi religionem vigere. Hac porro prærogativa solam catholicam gaudere cum multa alia, tum præcipue non interrupta inde a S. Petro, & ceteris Apostolis Pontificum, ac Episcoporum successio manifeste demonstrat. Nam certe doctrina Christi, aut hodie amplius non exstat, aut in Apostolorum successoribus illibata persistit; illud christianorum nemo affirmaverit: igitur in illa ecclesia quærenda est, in qua hæc successio datur. Jam vero omnium aliarum sectarum initia ex historiarum monumentis novimus; omnes earum principes e sinu catholicæ ecclesiæ prodivisse, eoque facto successionem continuam abrupisse legimus: cum contra in ecclesiæ catholicæ originem inquirimus, a Clemente XIV., qui hodie vicarias Christi partes sustinet, continenti serie primum ad S. Petrum, tum ad ipsum Christum ascendimus. Validissimo hoc telo jam olim Tertullianus, aliique Patres contra ætatis suæ hæreticos usi sunt, neque nobis validius suppetit; uno certe hoc argumento omnes ecclesiæ ab romana sejunctæ errorum, ac hæresum convincuntur; nequit enim illorum doctrina apostolica, ac proinde vera esse, qui se ab apostolica ecclesia separarunt.

Quid indifferentismus, & quotuplex?

SCHOL. 2. Cum itaque sola religio catholica vera sit, ratio naturalis cuivis gravissimam obligationem denunciat eamdem, expensis rite credibilitatis motivis, amplectendi (conf. §. 115. cor. 1. 2.), ac proinde indifferens non est, ad quam christianorum societatem quis se adjungat. *Indifferentismus* igitur non modo *laxior*, qui ad omnes quatuor in orbe usitatas religiones (§§. 117. schol. 118.) se porrigit; verum etiam *strictior*, qui ad solas christianorum sectas restringitur, cum ratione pugnat: profecto Deum modo, qui ipsi minime placet, cole-

colere, & ipsum penitus non colere in re idem sonat. Quodsi religio christiana, & nominatim catholica vera est, ut demonstravimus, verum utique & illud erit, quod ipsa docet; quis autem præcipuum illius dogma ignorat nemini extra ipsam ad salutem aditum patere: adeo ipsam omnibus necessariam esse, ut æternum periturus omnino sit, qui vel uno in capite scienter dissenserit. Nec quidpiam promovent, qui cum Lockio contendunt omnes christianorum cœtus in articulis fidei *fundamentalibus* consentire, tametsi in *accidentalibus* discrepent; hoc enim multis modis reprehendi potest. Imprimis eadem semper est Dei loquentis auctoritas: igitur pari intelligentiæ submissione credendum est, quidquid revelaverit; eadem semper est Dei potestas, idem dominium: igitur pari alacritate omnibus illius mandatis obtemperandum. Deinde quis certo definiverit, qui articuli fundamentales sint, qui accidentales? certe cum ipsi nullum supremum controversiarum judicem agnoscant, tot iterum hac in re sententiæ erunt, quot capita.

Le christianisme raisonnable.

Schol. 3. Audiamus ad extremum ingeniosam, si superis placet, Rousseavii argutationem. Si una solum religio revelata inter tot alias vera sit, fieri minime poterit, ut illa a quoquam cognoscatur; cum enim nulla in re partem non auditam condemnare liceat, necesse est, ut quis summa accuratione omnes totius orbis religiones examinet, omnes, quas adferunt, rationes minutatim expendat, ac objectiones cum iis conferat. Examen porro istuc, ut rite instituatur, magnam intelligentiæ vim, omnium linguarum peritiam, immensam librorum copiam, denique & diuturnam per orbem peregrinationem postulat. Quis jam vero tanto labori perficiendo par sit? Consultius itaque est, omnem de religione revelata curam di-

Responsio detur Rousseavio.

Emile t. 3. p. 152.

dimittere, eoque, quem sua quemvis ratio docet, cultu, Deum prosequi. At quærere ex Rousseavio licet, utrum infans matrem suam e notis, quæ vultum ipsius distinguunt, noscat, antequam omnes totius orbis mulieres viderit. Quæro item, an ad veram religionem naturalem, quam ipse solam admittit, agnoscendam, longum, ac difficile examen omnium systematum atheorum, materialistarum, scepticorum, idealistarum, egoistarum, aliorumque similium deliramentorum necessarium sit: negabit profecto, nisi fallor, ajetque veritatem religionis naturalis per sese sine comparatione ad absurdas aliorum hypotheses cuivis attendenti pespicuam fieri. At vero similiter veritas religionis christianæ, & cumprimis catholicæ rationibus evidentissimis non comparativis ad alias religiones falsas, sed absolutis demonstratur: quare necesse non est, ut omnes aliæ anxie examinentur; sed sufficit, ut illæ rationes, id est, motiva credibilitatis attenta, & pacata mente expendantur; fieri enim omnino nequit, ut ea religio falsa sit, pro qua tot motiva pugnant. Quodsi autem unius partis veritas certo agnoscitur, hoc ipso constat omnes oppositas falsas esse; quemadmodum, cum unam contradictionis partem veram esse demonstravimus, continuo secundum logicæ leges alteram falsam esse concludimus, nec opus est, ut minutissimas quasvis adversantium rationes seorsum excutiamus. Ceterum vel ipsa hæc hujus examinis summa difficultas, quin & impossibilitas efficacissimum argumentum suppeditat, quo veritas religionis catholicæ, Rousseavio quantumvis repugnante, constabiliatur; nam certe religio, sine qua nemini salutem consequi liceat, ad omnium quoque captum accomodata sit, oportet: istud autem de sola catholica cum veritate affirmari potest;

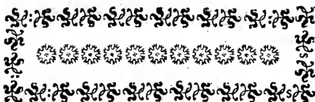
dum

dum enim ceteræ fectæ accuratam fcripturarum lectionem, & meditationes rudium, ac mulierculærum ingenium fuperantes expofcunt, ipfa animi duntaxat demiffionem, & Ecclefiæ auctoritatem commendat, cui parere rudiffimis æque, ac doctis perfacile eft; id quod auctor Berolinenfis copiofius demonftravit. Sed jam de religione pro fcopo, non pro argumenti gravitate fatis: precor fummum Numen, cujus honoribus laborem hunc dicavi, iterumque dico, ut mifere aberrantes religionis hoftes in viam veritatis benigne reducat.

La folie de prétendus efprits fort.

Finis Theologiæ Naturalis.

CON-

CONSPECTUS
THEOLOGIÆ NATURALIS.

SECTIO I.

De Essentia, ac Exsistentia Dei.

SECTIO II.

De Attributis Dei.

MEMBRUM I.

De Attributis Dei Negativis.

MEM.

MEMBRUM II.

De Attributis Dei Positivis.

SECTIO III.

De Operationibus Dei.

SECTIO IV.

De Religione.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione ed Approvazione del *P. F. Filippo Rosa Lanzi* Inquisitor General del Santo Offizio di Venezia nel Libro Intitolato: *Institutionum Metaphysicarum Libri IV. Auctore Sigismundo Storchenau in Academia Vindobonensi Publ. Ord. Tom. 2. &c. Stamp.* non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza a *Francesco Sansoni* Stampator di Venezia che possi essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 31. Gennaro 1773. M. V.

(*Andrea Querini* Rif.

(*Girolamo Grimani* Rif.

(*Sebastian Foscarini* Cav. Rif.

Registrato in Libro a Carte 148. al num. 1207.

Davidde Marchesini Segr.

Adì 4. Febraro 1773. M. V. Registrato nel Magistrato della Bestemmia.

Dionisio Querini Segr.